

ความเชื่อเรื่องการถวายประทีปในพระพุทธศาสนา Beliefs about Offering Candles in Buddhism

พระณัฐกิจ อิมัง

Phra Natthakit Imang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: natthakit_thitamethi_imang@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปในพระพุทธศาสนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์อานิสงส์ของการถวายทานประทีปในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องการถวายประทีปในพระพุทธศาสนานั้นเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการบูชาที่เรียก อามิสบูชา จุดประสงค์ของการถวายประทีปนั้นคือการถวายแสงสว่าง ในปัจจุบันการถวายประทีปนิยมทำกัน เทศกาลลอยกระทง โดยได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากตำนานกาเหว่าและการบูชารอยพระพุทธบาท ส่วนในล้านนานั้นมีความเชื่อเรื่องการถวายประทีปจากวรรณกรรมที่จารึกไว้บนใบลาน 2 คัมภีร์ คือ 1) ธรรมกาเหว่า ที่มีคติความเชื่อเรื่องการบูชาความกตัญญู และ 2) ธรรมอานิสงส์การถวายทานผางประทีป ที่มีคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์จะทำให้มีผิวพรรณที่แจ่มแจ้งดุจแสงของประทีป จะเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีทรัพย์มาก นอกจากนี้ การบูชาผางประทีปยังมีความเชื่อว่าเป็นการบูชาตามธัมมคทาพันที่ปรากฏในการจัดตั้งธัมมหลวงอีกด้วย

คำสำคัญ : ประทีป, ลอยกระทง, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1. to study the belief in offering candles in Buddhism and 2. to analyze the benefits of offering candles in Buddhism. This is a documentary research.

The research results found that the belief in offering candles

in Buddhism is a belief related to worship, called Amisa-bucha. The purpose of offering candles is to offer light. Currently, offering candles is popular during the Loi Krathong festival, influenced by the belief in the legend of the white crow and the worship of the Buddha's footprint. In Lanna, there are beliefs about offering candles from two literary works inscribed on palm leaves: 1) Thammaka Phueak, which has a belief in worshiping gratitude and 2) Tham Anisong, which has a belief in the benefit of offering candles, which has a belief in making the skin bright like the light of the candle. Will be intelligent and have a lot of wealth. In addition, worshiping the lantern is also believed to be worship according to the Dhamma verses that appear in the establishment of the royal Dhamma.

Keywords: Lantern, Loi Krathong, Buddhism

บทนำ

ในศาสนาพุทธมีความเชื่อเรื่องของการถวายทานไฟ เรียกว่า ประทีป ถือว่าเป็นการบูชาไฟอย่างหนึ่ง เพียงแต่ว่าลักษณะในการบูชานั้นแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการบูชา พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) ได้กล่าวถึงการบูชาไฟในหนังสือ “ประวัติพระพุทธศาสนาในอินเดีย” ไว้ว่า เรื่องราวของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ตอนต้นจนถึงปัจจุบันและศาสนาที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในกรณีการบูชาไฟและเรื่องการบูชาลัยว้พอสสมควร โดยเริ่มกล่าวความเป็นมาของการบูชาไฟสมัยเริ่มแรกจนถึงสมัยที่พวกพราหมณ์หันมาใช้กลอุบายให้ผู้คนฆ่าสัตว์บูชาลัย อันเป็นเหตุให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวและบางพวกมัวเมาอยู่กับการบูชาลัย ไม่นิยมแสวงหาทางพ้นทุกข์หรือค้นหาในทางปรัชญา (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), 2534 : 10) แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีการบูชาไฟโดยตรง แต่ในยุคหลังได้มีการบูชาไฟเพื่อเป็นเครื่องบูชาคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานตามคติความเชื่อของชาวพุทธ

การถวายประทีป ปรากฏมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วชนทั้งปวงทั้งเทวดาละมนุษย์ ต่างก็บูชาพระองค์ ชนทั้งหลายพากันบูชาเชิงตะกอนของพระศาสดาตามกำลังของตน ได้ตามประทีปไว้ไม่ไกลเชิงตะกอน ประทีปนั้นลูกโพลงจนพระอาทิตย์ขึ้น ด้วยการถวายประทีปนั้น ทำให้ไม่รู้จักทุกข์เลย เพราะผลแห่งการ

ถวายประทีปดวงเดียว (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 33 ข้อ 25 : 11) ความเชื่อในเรื่อง การถวายประทีปดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และได้มีการ สืบทอดแนวคิดความเชื่อดังกล่าวเรื่อยมาในแต่ละยุคสมัยและผ่านความเชื่อของชาวสุวรรณภูมิ (อาณาบริเวณประเทศพม่า และไทย) ที่ได้รับอิทธิพลด้านพระพุทธศาสนาจากอินเดีย หรือ ชมพูทวีปและลังกาทวีป นำเอาแนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับการถวายทานประทีปเข้ามาด้วย

ในยุคสมัยปัจจุบัน ทางล้านนามีความเชื่อในเรื่องของการถวายประทีปในวันเพ็ญ เดือนยี่ หรือที่เรียกว่า การบูชาประทีป ผางประทีส หรือ ผางประทีป เป็นเครื่องสักการบูชา คำว่า ผาง คือ ภาชนะดินเผาคล้ายถ้วยเล็กๆ ใช้เป็นถ้วยสำหรับใส่ขี้ผึ้งหรือน้ำมันที่สกัดได้จาก มะพร้าว หรือไขมันจากหนังหมูทอดและไส้ของประทีสที่ทำมาจากเส้นฝ้าย ในช่วงประเพณียี่ เป้ง ชาวล้านนานิยมจุดผางประทีปเป็นพุทธบูชา สืบเนื่องมาจากตำนานพระพุทเจ้าห้าพระองค์ ที่ได้ถือกำเนิดจากแม่กาเผือก และวันหนึ่งขณะที่แม่กาออกไปหาอาหารได้เกิดพายุทำให้ไข่ ทั้งห้าฟองของแม่กาเผือกถูกพัดตกจากรังไหลไปตามแม่น้ำ มีแม่ไก่ แม่ناق แม่เต่า แม่โค และแม่ราชสีห์เก็บไข่ไปเลี้ยง เมื่อไข่ทั้งห้าฟองฟักออกมาเป็นมนุษย์เป็นเพศชาย และได้บวชเป็น ฤๅษีทั้งห้าองค์ เมื่อฤๅษีทั้งห้าได้พบกัน จึงได้ถามถึงมารดาของแต่ละองค์ ฤๅษีทั้งห้าองค์ได้สงสัย ว่าแม่ที่แท้จริงของตนเป็นใคร จึงพากันอธิษฐานขอให้ได้พบแม่ ด้วยคำอธิษฐาน จึงทำให้พกา พรหมผู้เป็นแม่ได้แปลงกายเป็นกาเผือกบินลงมาเล่าเรื่องในอดีตให้ฤๅษีทั้งห้าฟัง และได้บอก ว่าหากคิดถึงแม่ ให้นำด้ายดิบมาพันเป็นตีนกาจุดเป็นประทีปบูชาในวันยี่เป้ง ด้วยอานิสงส์แห่ง การถวายประทีปตีนกา จึงทำให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าทั้งห้าพระองค์

วัตถุประสงค์ของการถวายทานประทีป ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลนั้นเพื่อต้องการ สักการบูชาพระรัตนตรัย และเพื่อหวังอานิสงส์ของการถวายทานเพื่อความสุขในภพภูมิหน้า ในปัจจุบันการถวายประทีปเพื่อสักการบูชาแล้ว อานิสงส์ของการถวายประทีปแสงสว่างนั้น ย่อมทำให้เป็นผู้รู้คุณพระรัตนตรัย เป็นผู้มีความดีมีศีล มีผิวพรรณวรรณะผ่องใส เฉลียวฉลาด ย่อมไม่ไปเกิดในทุคติ และบรรลุนิพพานได้โดยง่าย แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ได้มีความนิยม ในการถวายทานไฟฟ้า (หลอดไฟ) แทนประทีปเพื่อใช้ในการส่องสว่างภายในวัด ซึ่งมีการปรับ เปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยและความจำเป็นในการใช้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังคงมีการถวายทานประทีป อยู่ในหลายพื้นที่และยังได้รับความนิยมในชุมชนชนบทของล้านนา เช่น จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย เป็นต้น เป็นสิ่งที่อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิด ความเชื่อ และความนิยมในการถวาย ทานประทีปอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อวิเคราะห์อานิสงส์ของการถวายทานประทีปในพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาแนวคิดเรื่องการถวายประทีปในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขอบเขตการทำวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และ ทุตติยภูมิ (Secondary) ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ ข้อเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการ เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประทีป

2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

3. วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการถวายประทีปและวิเคราะห์อานิสงส์ของการถวายประทีปที่ปรากฏพระไตรปิฎก

4. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

5. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปในพระพุทธศาสนา

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ เมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด ไฟไหม้ แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย หรือวาตภัย เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งที่มีความอิทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น ศาสนาและความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นสิ่งที่เราพบเห็นได้ใน

ทุกสังคมาตลอมมาทุกุคทุกสมัย (ยศ สันตสมบัติ, 2537 : 214)

ประทีปเป็นทานประเภทหนึ่งที่มีการกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งทานนั้นเป็นข้อพื้นฐานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ตั้งแห่งการกระทำบุญ หรือทางแห่งความดีในพระพุทธศาสนาแบ่ง ทาน 2 อย่าง คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 386 : 114) 1) อามิสทาน การให้สิ่งของ การให้วัตถุ เครื่องกิน ของใช้ เครื่องประกอบชีพ การยกมอบแก่ผู้อื่นให้ของที่ควรให้เพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ได้รับ 2) ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทาน การให้คำแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในธรรม ให้คำแนะนำ สั่งสอน ให้ข้อคิด และชี้แนะในทางปฏิบัติที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการให้ทานวัตถุสิ่งของจะเป็นที่ได้รับความนิยมนอกจากพุทธศาสนิกชนคนไทยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะความเชื่อในด้านการถวายทานเพื่อการบูชาและเพื่อการอุทิศ เช่น การถวายทานอาหารคาวหวาน ผลไม้ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว การถวายทานข้าวพระพุทธ เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า เป็นต้น และนอกจากนั้นยังมีการถวายทานเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า รอยพระพุทธบาทในเมืองบาดาล และพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวरोวสันตที่นั่นก็คือ การถวายทานประทีปโคมไฟ

ประทีป ซึ่งเป็นอมิสทานนั้น ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในเรื่องของ ทาน 3 ด้วย ซึ่งประกอบด้วย 1) จากเจตนา เจตนาเป็นเครื่องปริจาค 2) วิริติ การงดเว้นจากเวร 5 ซึ่งเรียกว่า อภัยทาน คือการรักษาศีล 5 3) เพียรทาน ได้แก่ทานวัตถุ 10

ความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปในสังคมไทย

จากการที่ได้ศึกษาความเป็นมาของประทีป ได้สรุปองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปในสังคมไทยตั้งแต่ยุคสมัยกรุงสุโขทัยจนถึงยุคสมัยปัจจุบันพบว่า ประทีปชนิดโคม โคมไฟ โคมลอย หรือโคมแขวนนั้น ซึ่งมีพัฒนาการมาถึงประเพณีในปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่าการลอยกระทงนั้น มีคติความเชื่อเกี่ยวกับถวายประทีปโคมลอยว่า เป็นการบูชาสักการะรอยพระพุทธบาท ที่ฝั่งริมแม่น้ำนัมมทานที และบูชาพระเกศแก้วจุฬามณี บนสวरोวสันตที่ดาวดึงส์ ส่วนในด้านคติความเชื่อของชาวล้านนามีคติความเชื่อว่าการถวายผางประทีป จะทำให้ตนเองนั้น เป็นที่รักของคนและเทวดา อีกทั้งผลของการถวายประทีปนั้นจะส่งผลให้ผู้ที่ถวายทานประทีปมีรูปร่างผิวพรรณวรรณะงดงามไปทุกชาติ ผิวพรรณวรรณะผ่องใสเปรียบดังประทีปที่ถวาย ในด้านของการถวายเทียนรุ่งโดยพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถวายเทียนเพื่อจุดยันรุ่งสว่าง ในวันมาฆบูชา ก็พอเป็นการบูชาพระรัตนตรัย และการถวายเทียนพรรษาในช่วงฤดูกลางเข้าพรรษานั้น มีความเชื่อว่า อานิสงส์ของการถวายเทียนพรรษาจะทำให้ชีวิตมีแต่ความราบรื่น ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน เป็นผู้ที่มีปัญญาดุจดั่งประทีปที่สว่างไสว การถวายทานประทีปเนื่องในวันออกพรรษานั้น

ในรูปแบบของประเพณีได้น้ำมัน หรือ ในรูปแบบของเรือไฟ ต่างก็มีความเชื่อในสิ่งเดียวกันคือ เป็นการสักการะถวายเป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาสู่โลกหลังจากจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งทั้งหมดนี้ ได้สรุปคติความเชื่อการถวายเป็นประทีปในพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

- 1) เพื่อเป็นสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย
- 2) เพื่อสักการะรอยพระพุทธบาทที่ฝั่งแม่น้ำนัมมทานทีที่ประเทศอินเดีย
- 3) เพื่อเป็นการสักการบูชาพระเศวตแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- 4) เพื่อสักการบูชาการเสด็จกลับมาของพระพุทธเจ้าจากการจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- 5) เพื่อเป็นที่รักของเทวดา
- 6) เพื่อหวังถึงความประสบผลสำเร็จในชีวิต ปราศจากอุปสรรค มีปัญญาตั้งแสงประทีปที่สว่างไสว
- 7) เพื่อหวังถึงอานิสงส์การเกิดในภพชาติหน้าเพื่อให้พบเจอกับยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระศรีอริยเมตไตรย

ความเป็นมาของการถวายเป็นประทีปในพระพุทธศาสนา

ประทีป หมายถึง เครื่องบูชาสักการะประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนา มีหลายลักษณะ เช่น ภาชนะทรงถ้วย ภาชนะทรงกระบอกสำหรับใส่ขี้ผึ้ง เนย หรือน้ำมันที่สกัดจากไขมันสัตว์บ้างไขมันจากพืช เช่น มะพร้าว งา และมะกอก ส่วนไส้ของประทีปทำด้วยเส้นฝ้าย หรือไม่มีภาชนะมีแต่เพียงเส้นฝ้ายที่นำมาร้อยเรียงเป็นสายชูปน้ำมันแล้วจุดไฟเพื่อให้เกิดแสงสว่างเรียกว่าประทีป เหมือนกัน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) ได้กล่าวถึงการบูชาไฟในหนังสือ “ประวัติ พระพุทธศาสนาในอินเดีย” ไว้ว่า เรื่องราวของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ตอนต้นจนถึงปัจจุบันและศาสนาที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในกรณีการบูชาไฟและเรื่องการบูชาอัญญ์ไวพอสสมควร โดยเริ่มกล่าวความเป็นมาของการบูชาไฟสมัยเริ่มแรกจนถึงสมัยที่พวกพราหมณ์หันมาใช้กลอุบายให้ฆ่าคนฆ่าสัตว์บูชาอัญญ์ อันเป็นเหตุให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวและบางพวกมัวเมาอยู่กับการบูชาอัญญ์ ไม่นิยมแสวงหาทางพ้นทุกข์หรือค้นหาในทางปรัชญา (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ, 2534 : 10) ดังนั้นแล้วเราจะเห็นได้ว่าอิทธิพลการบูชาประทีปนั้นมาต้นกำเนิดมีจากศาสนาพราหมณ์คือพิธีการบูชาไฟ

การถวายเป็นประทีปที่ปรากฏในสมัยพุทธกาล พระอนุรุทธเถระได้เล่าประวัติในอดีตชาติของตนว่าได้พบกับพระพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธะ และได้ถวายประทีปแด่พระพุทธเจ้า

พระองค์นั้นขณะเข้ามาอยู่ในโคนต้นไม้ จุตถวายประทีปและไส้ตะเกียงเป็นจำนวนอยู่ 1,000 ไส้ ลูกใหม่ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนเป็นเวลาถึง 7 วันแล้วจึงดับไปเอง เมื่อดับชั้นธลงได้กลับ ภพชาติจุติเป็นเทวดา ประทับอยู่วิมานและมีบริวารเป็นเทวดาล้อมรอบเป็นเวลาอยู่ถึง 30 กัป เมื่อเกิดอีกภพชาติได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ 28 ชาติ ได้ทิพยจักขุ ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นอานิสงส์ของการถวายประทีป (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 32 ข้อ 24 : 65) พระเอกที่ปิยเถระท่านได้ ถวายประทีปและจุตบูชาไม่ไกลจากตรงเชิงตะกอนตามฐานะของตน คือบูชาประทีปเพียงดวงเดียว ได้จุตบูชาจนพระอาทิตย์ขึ้น เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว ด้วยผลบุญที่ได้บูชาประทีปไปเกิด บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ชื่อว่าเอกทีป ร่ายล้อมด้วยประทีปแสนดวงส่องสว่างรอบวิมาน ร่างกาย สว่างเหมือนพระอาทิตย์กำลังอุทัย อยู่ในเทวโลก 77 ครั้ง เสวยราชสมบัติในเทวโลก 31 ครั้ง ได้ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ 28 ครั้ง เมื่อจุติจากเทวโลกแล้วเกิดบนโลกมนุษย์ มีอายุเพียง 4 ขวบได้ ออกบวชเป็นบรรพชิตและได้บรรลุอรหัตต์ ทั้งหมดนี้เพียงเพราะถวายประทีปดวงเดียว (พระ ไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 33 ข้อ 25 : 11)

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่าด้วยบุพจริยาของพระกุลาเถรี ได้ปรากฏการถวายทาน ประทีป ความสรุปว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป พระกุลาเถรีเกิดเป็นบริพาชิกา ประพฤติอยู่ผู้เดียวได้น้ำมนต์น้อยหนึ่ง มีใจผ่องใส เอาน้ำมนต์นั้นตามประทีปบูชาพระเจดีย์ชื่อ สัพพสังวร ด้วยกุศลกรรมที่ได้ทำไว้แล้วนั้นและด้วยการตั้งใจเจตจำนงไว้ เมื่อละร่างกายมนุษย์ แล้ว ได้ไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เมื่อไปเกิดในที่ใดๆ ประทีปเป็นอันมากก็สว่างไสวในที่นั้นๆ เมื่อ พิจารณาจะได้สิ่งที่อยู่นอกฝาหรือสิ่งที่อยู่นอกกุหาศีลา ก็เห็นได้ทะลุปรุโปร่ง นี่เป็นผลแห่ง การถวายประทีป ทำให้มีนัยน์ตาแจ่มใส รุ่งเรืองด้วยยศ มีศรัทธามีปัญญา (พระไตรปิฎก ฉบับ ภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 2 : 476)

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้มีเรื่องราวปรากฏหลักฐานซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการ ถวายทานบูชารอยพระบาท ที่ฝั่งแม่น้ำนัมมทานที พอเป็นเค้ามูลตั้งมีใจความสำคัญในปุณณ สุตต สันยุตตนิกาย สฬายตตวรรค ความว่า เมื่อพระศาสดาเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำนัมมทานที พญานาค นามมทาได้กระทำการต้อนรับพระศาสดา ให้เสด็จเข้าไปสู่ภพนาค ได้กระทำสักการะต่อ หน้าพระรัตนตรัย พระศาสดาแสดงธรรมแก่พญานาคนั้น แล้วออกจากภพนาค พญานาคนั้น อ้อนวอนว่าข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ พอพระองค์จึงประทานสิ่งที่ควรสละแก่ข้าพระองค์พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงแสดงเจดีย์ คือรอยพระบาทไว้ ณ ฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เจดีย์คือรอยพระบาทนั้น เมื่อคลื่นหลากมาๆ ย่อมปิด เมื่อคลื่นไปแล้วย่อมเปิดออก ความถึงพร้อมด้วยมหาสักการะได้มี แล้ว พระศาสดาเสด็จออกจากที่นั้น แล้วเสด็จไปยังสังฆพันธบรรพต ตรัสกะสังฆพันธภิกษุว่า เธอทำให้มหาชนหยั่งลงไปทางอบาย เธอจงอยู่ในนี้แหละ ให้ชนเหล่านั้นสละสัทธิเสียแล้ว ให้

ดำรงอยู่ในทางแห่งพระนิพพาน ฝ่ายสังจพันธ์ภิกษุชั้นทุลลขอช่อที่ควรประพฤติ พระศาสดาแสดงพระเจดีย์ คือ รอยพระบาทที่หลังแผ่นหินแท่งทึบ เหมือนรอยตรา ที่กอนดินเหนียวเปียก แต่นั้นก็เสด็จกลับพระวิหารเชตวันตามเดิม (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 117 : 130-131)

จากพระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นร่องรอยที่เป็นเค้ามูลของการถวายทานประทีป เพื่อเป็นการสักการะรอยพระบาท ที่ฝั่งแม่น้ำนัมมทานที พัฒนามาเป็นประเพณีลอยกระทง ประเพณีการถวายทานประทีปหลังเทศกาลออกพรรษาของพุทธศาสนิกชนชาวพม่า ตลอดจนถึงประเพณีต่างๆ ที่มีการถวายประทีปเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งมีคติความเชื่อในเรื่องของการถวายทานประทีป เพราะเป็นการสักการบูชาคุณของพระพุทธองค์ บูชารอยพระพุทธรูป ถวาย น้ำ นัมมทานที ตามคำขออ้อนวอนของพญานาค

ประเภทของโคมในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ

ภาพที่ 1 โคมตัว

1. แบบแรก เรียกว่า “โคมตัว” หรือโคมไฟเล็กที่ห้อยอยู่กับซีกไม้ไผ่ ข้างในใส่เทียนจุดเพื่อให้เกิดความสว่าง ผู้คนจะถือไปในขบวนและนำไปแขวนที่วัด

ภาพที่ 2 โคมแขวน

แบบที่สองเรียกว่า “โคมแขวน” ที่ใช้แขวนบูชาพระพุทธรูป มีหลายแบบด้วยกัน เช่น รูปดาว รูปตะกร้า โดยปกติแล้วจะแขวนตามวัดทางภาคเหนือ หรือเห็นได้ตามหิ้งพระ

ภาพที่ 3 โคมพัด

แบบที่สาม เรียกว่า “โคมพัด” ลักษณะทำด้วยกระดาษสาเป็นกรวยสองอันพันรองแกนเดียวกันด้านนอกจะไม่มีลวดลายอะไรส่วนด้านในจะตัดแต่งเป็นรูปทรงต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาเมื่อจุดประทีปในโคมไฟด้านใน แสงสว่างจำทำให้เกิดเงาบนกรวย ด้านนอกก็จะเคลื่อนไหวคล้ายตัวหนังตะลุง

ภาพที่ 4 โคมลอย

แบบที่สี่ เรียกว่า “โคมลอย” เป็นโคมใหญ่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับบอลูน ตัวโครงทำจากซีกไม้ไผ่เหลาบาง หุ้มด้วยกระดาษสา ต่อมาพัฒนามาใช้กระดาษว่าวโดยเฉพาะเพราะมีความบางและน้ำหนักเบากว่ากระดาษสา วัสดุทำเชื้อเพลิงทำมาจากมันกระดาซัดกับขี้ผึ้งหรือเทียน เมื่อจุดประทีปแล้ว ความร้อนจากเปลวไฟจะทำให้ตัวโคมลอยขึ้น การปล่อยโคมนี้จะทำกันที่วัดหรือตามบ้านคน โดยมีคติความเชื่อกันว่าโชคร้ายทั้งหมดจะลอยไปกับโคม

โคมลอยนับว่าเป็นประทีปประเภทหนึ่ง ซึ่งปรากฏในต้นตำรับ ว่าด้วย การลอยกระทง ได้แก่ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือนางนพมาศ และจากเอกสารชิ้นนี้ฉบับกรม กล่าวไว้ว่า “ในวันเพ็ญเดือนสิบสองนั้น จะมีพิธีพระราชพิธีจองเปรียง ซึ่งเป็น “นักขัตฤกษ์ชักโคมลอยโคม” ที่มีการเฉลิมฉลองกันถึงสามวันสามคืน ครั้งหนึ่ง นางนพมาศได้ประดิษฐ์โคมลอยเป็นรูปดอกกระมุท (ดอกบัว) บานกลีบรับแสงพระจันทร์ ใหญ่ประมาณเท่ากงระตะ (กงเกวียน และประดับด้วยดอกไม้ และผลไม้สลักเป็นรูปนกจับอยู่ตามกลีบดอกบัว ซึ่งพระร่วงก็พอพระทัยมาก จึงมีพระราชบริหารบำเพ็ญตบัสสรว่า แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า โดยลำดับกษัตริย์ในสยามประเทศ ถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์วันเพ็ญเดือน 12 พระราชพิธีจองเปรียงแล้ว ก็ให้ทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุทอุทิศสักการบูชาพระพุทธบาทนันทมทานที่ トラบเท่ากัลปาวสาน” อันว่าโคมลอยดอกกระมุทบานก็ปรากฏมาจนทุกวันนี้ แต่คำโลกสมมติเปลี่ยนชื่อเรียกว่า ลอยกระทงทรงประทีป (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542 : 99-100)

จะเห็นได้ว่า ประทีปโคมลอยนั้น ปรากฏในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ในยุคสมัยของกรุงสุโขทัย ซึ่งคำว่าโคมลอยในยุคสมัยนั้นไม่ได้หมายถึงแต่เพียงโคมที่ลอยขึ้นไปสู่อากาศแบบทางประเพณีทางล้านนาให้ความหมายเอาไว้ แต่ยังหมายความถึงการลอยประทีปโคมลอยลงในแม่น้ำอีกด้วย ซึ่งเป็นการสมมติของการลอยโคม ซึ่งในยุคสมัยปัจจุบันการลอยประทีปโคมลอย

นั้น มีการพัฒนาต่อยอดกลายมาเป็นกระทงในปัจจุบัน ดังนั้น กระทงที่ปรากฏในประเพณีลอยกระทงซึ่งตรงกับวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปีนั้นจัดอยู่ในประทีปโคมลอย

ประทีปเรือไฟ

เทศกาลไหลเรือไฟ ถือว่าเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นจังหวัดนครพนม โดยการนำวัสดุอุปกรณ์ท้องถิ่นที่หาได้ง่ายนำมาตกแต่งเป็นรูปพญานาคและรูปอื่นๆ พอถึงเวลาตอนกลางคืนจึงจุดประทีปปล่อยให้ไหลไปในลำน้ำโขงก่อให้เกิดภาพสวยงามตระการตาต่อผู้ได้พบเห็น ซึ่งเรียกกันว่า เรือไฟ เรือไฟ หรือ เฮือไฟ ในภาษาถิ่นนี้เป็นเรือที่ทำด้วยต้นกล้วยหรือไม้ไผ่นำมาต่อเป็นลำเรือยาวประมาณ 5-6 วา ข้างในบรรจุขนม ข้าวต้มมัด หรือสิ่งของที่ต้องการบริจาคทาน ข้างนอกประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ตะเกียง ชี้อั่ว สำหรับจุดให้สว่างไสวก่อนจะปล่อยเรือไปตามแม่น้ำ ซึ่งจะทำการใน ช่วงเวลา ขึ้น 12 ค่ำ จนถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2553 : 13-14) เรือประทีปนั้นไม่ได้ปรากฏแต่เพียงในยุคสมัยปัจจุบันเท่านั้น ยังมาปรากฏในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงรัชกาลที่ 5 โดยเนื่องจากว่าในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นสืบทอดประเพณีการลอยพระประทีปมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีการจัดประกวดกระทงใหญ่และจัดเป็นเวลานานหลายวันซึ่งจัดถึงรัชกาลที่ 4 จึงถูกยกเลิกไปเพราะเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลือง จึงโปรดให้ยกเลิกเสีย และโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ทำเรือลอยประทีป แทนกระทงใหญ่ถวายองค์ละลำเรียกว่า “เรือลอยประทีป” (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2553 : 13-14)

ผางประทีป

ผางประทีป หรือผางประทีส เป็นเครื่องสักการบูชาในล้านนา คำว่า ผาง เป็นชื่อเรียกของภาชนะดินเผาถ้วยเล็กๆ ใช้เป็นถ้วยสำหรับใส่ขี้ผึ้งหรือน้ำมัน และไส้ของประทีปทำมาจากเส้นฝ้าย ส่วนคำว่า ประทีป คือแสงสว่าง นิยมจุดในช่วง ประเพณียี่เป็ง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 หรือตรงกับประเพณีลอยกระทง ในช่วงประเพณียี่เป็ง ชาวล้านนานิยมจุดผางประทีปเป็นพุทธบูชา สืบเนื่องมาจากตำนานพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ได้แก่ พระกุกสันธะ พระโกนาคมณะ พระกัสสปะ พระโคตม (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) พระศรีอริยเมตไตร พระพุทธเจ้าทั้งห้าพระองค์ได้ถือกำเนิดจากแม่กาเผือก และวันหนึ่งขณะที่แม่กาออกไปหาอาหารได้เกิดพายุทำให้ไข่ทั้งห้าฟองของแม่กาเผือกถูกพัดตกจากรังไหลไปตามแม่น้ำ มีแม่ไก่ แม่นาค แม่เต่า แม่โค และแม่ราชสีห์เก็บไปเลี้ยง เมื่อไข่ทั้งห้าฟองฟักออกมาเป็นมนุษย์เป็นเพศชาย และได้บวชเป็นฤๅษีทั้งห้าองค์ เมื่อฤๅษีทั้งห้าได้พบกัน จึงได้ถามถึงมารดาของแต่ละองค์ แต่ละองค์ก็ตอบว่าแม่ไก่เก็บมาเลี้ยง แม่นาคเก็บมาเลี้ยง แม่เต่าเก็บมาเลี้ยง แม่โคเก็บมาเลี้ยง และแม่ราชสีห์เก็บ

มาเลี้ยง ฤๅษีทั้งห้าองค์จึงสงสัยว่า แม่ที่แท้จริงของตนเป็นใคร จึงพากันอธิษฐานขอให้ได้พบแม่ ด้วยคำอธิษฐาน จึงทำให้พกาพรหมผู้เป็นแม่ได้แปลงกายเป็นกาเผือกบินลงมาเล่าเรื่องในอดีตให้ ฤๅษีทั้งห้าฟัง และได้บอกว่าหากคิดถึงแม่ ให้นำด้ายดิบมาพันเป็นตีนกาจุดเป็นประทีปบูชาในวัน ยี่เป็ง ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายประทีปตีนกาจึงทำให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าทั้งห้าพระองค์

นอกจากผางประทีปแล้ว ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังปรากฏการณ์ถวาย ประทีปในรูปแบบเดียวกันคือ พิธีจุดประทีปได้น้ำมัน ในวันมหาปวารณา ซึ่งชาวพุทธถือเป็นวัน สำคัญ เพราะเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงสู่โลกมนุษย์ หลังจากเสด็จขึ้นไปจำพรรษาเพื่อตรัส อภิธรรมเทศนาโปรดพระมารดาในเทวโลกอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ถ้วนไตรมาส ตรงกับวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หรือโบราณเรียกว่าวันพระเจ้าเปิดโลก มูลเหตุนี้เองชาวอีสานจึงมี พิธีจุด ประทีปได้น้ำมัน ทำในเวลากลางคืนช่วงเวลา 18.00 -20.00 น.เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ก่อนถึง วันออกพรรษาชาวบ้านจะรวมตัวกันที่วัดเพื่อตั้งหอประทีป, หอสูงเฮือง, หอได้น้ำมัน ตั้งเป็นหอ เพียงตา ตามต้นเสาประดับด้วยต้นกล้วยต้นอ้อย ประดับดอกไม้ เพื่อใช้วางดวงประทีปทำด้วย ลูกตูมกาขาว ชาวอีสานประกอบพิธีขึ้น 3 วัน วันสุดท้ายตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2553 : 8-9)

เทียน

เทียนถือว่าเป็นเครื่องสักการบูชาที่สำคัญของพระพุทธศาสนา และได้ปรากฏการณ์ ถวายเทียน ในสังคมไทยมาตั้งแต่รัชสมัยยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ในพิธีอัญเชิญเทียนรุ่ง ใจความว่า “การพระราชกุศลมาฆบูชาเริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การพระ ราชพิธีจะปฏิบัติดังนี้ คือ ก่อนถึงวันมาฆบูชา เจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวังจะ มีหน้าที่นำเทียนรุ่ง คือเทียนที่จุดบูชาตลอดทั้งคืน ขนาดซี่ผึ้งหนัก 33 บาท สูง 45 เซนติเมตร ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงเจิมและพระราชทานอุทิศไปจุดบูชาพระรัตนตรัย ณ พระ อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดราชประดิ ษฐสถิตมหาสีมาราม วัดพระราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม และวัดนิเวศธรรมประวัติ โดยวัดที่ได้ รับพระราชทานจะจัดเจริญพระพุทธมนต์และแสดงพระธรรมเทศนาสลับกันตลอดจนรุ่งสว่าง ซึ่งในการถวายเทียนรุ่งในวันมาฆบูชาขึ้น เพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัย เนื่องจากตรงกับ วัน เพ็ญ เดือน 3 เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ อันเป็นหลักธรรมคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา วันมาฆบูชา จึงถือว่าเป็นวันพระธรรม

นอกจากการถวายเทียนรุ่งซึ่งเป็นพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ โดย ประชาชนทั่วไปผู้ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนชาวพุทธในสังคมไทยนั้นก็มีการถวาย เทียน ดังที่ปรากฏในประเพณีการเข้าพรรษาว่า “แม้การเข้าพรรษาจะเป็นเรื่องของ

ภิกษุ แต่พุทธศาสนิกชนก็ถือเป็นโอกาสดีที่จะได้ทำบุญรักษาศีลและชำระจิตใจให้ผ่องใส ก่อนวันเข้าพรรษาชาวบ้านจะชวนกันไปวัดช่วยพระทำความสะอาดเสนาสนะ ฟังเทศน์และรักษาอุโบสถศีล” การประกอบพิธีทำบุญในการเข้าพรรษาที่สำคัญคือ การทำบุญถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่พระสงฆ์ ถวายเทียนพรรษา และทำบุญตักบาตร (ทองดี ลำตัน, 2559 : 27)

2. อานิสงส์ของการถวายทานประทีปในพระพุทธศาสนา

อานิสงส์ของการถวายประทีปในสมัยพุทธกาลนั้น ย่อมทำให้เป็นผู้ที่มีปัญญามาก คุงแสงสว่างจากประทีป ได้ดวงตาเห็นธรรมได้โดยง่าย อีกทั้งยังทำให้ขจัดซึ่งกิเลส อาสวะ มีทิพจักขุ เมื่อดับขันธได้เกิดเป็นเทวดา มีบริวารล้อมรอบ อานิสงส์การถวายทานประทีปนั้นมีมากเมื่อหากถวายประทีปเพียงดวงเดียวก็มีอานิสงส์ที่มากกว่าล้านเมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว ด้วยผลบุญที่ได้บูชาประทีปไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ชื่อว่าเอกทีป รายล้อมด้วยประทีปแสนดวง ส่องสว่างรอบวิมาน ร่างกายสว่างเหมือนพระอาทิตย์กำลังอุทัย อยู่ในเทวโลก 77 ครั้ง เสวยราชสมบัติในเทวโลก 31 ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ 28 ครั้ง เมื่อจุติจากเทวโลกแล้วเกิดบนโลกมนุษย์ มีอายุเพียง 4 ขวบได้ออกบวชเป็นบรรพชิตและได้บรรลุอรหัตต์ ทั้งหมดนี้เพียงเพราะถวายประทีปดวงเดียว

อานิสงส์ของการถวายทานประทีปที่สามารถเห็นผลได้ชัดและเป็นปัจจุบัน ประทีปในปัจจุบันมีอยู่หลากหลายชนิด อยู่ในรูปแบบของ โคม, เทียน, เรือไฟ หรือแม้แต่หลอดไฟ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

1) อานิสงส์ต่อวัด ปัจจุบันพุทธศาสนิกชนได้มีการปรับเปลี่ยนในการถวายประทีปในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย สะดวก และสามารถใช้งานได้จริง ไฟฟ้าได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมในปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็น จากเดิมที่ชาวพุทธมักนิยมถวายเทียนและประทีป ก็ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นการถวายหลอดไฟฟ้า เพื่อส่องแสงสว่างแทน แต่นอกจากนี้ยังมีในรูปแบบอื่นๆ อีกด้วย เช่น ถวายค่าไฟฟ้ากับทางวัด แทนการถวายเทียนถวายหลอดไฟ ซึ่งถือว่าเป็นการถวายประทีปในรูปแบบใหม่ ถือว่าเป็นอานิสงส์ของทางวัดเองที่ได้ลดทอนค่าใช้จ่ายภายในวัด ในส่วนของการถวายเทียนนั้นบางวัดได้มอบให้กับทางชุมชนเพื่อทำผางประทีปเพื่อส่งเสริมรายได้ส่งเสริมอาชีพ หรือแม้แต่นำไปแจกจ่ายให้กับวัดที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล

2) อานิสงส์ต่อชุมชนและภาคเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่เป็นที่ดึงดูด ความสนใจของนักท่องเที่ยวที่ต้องการเปิดรับประสบการณ์ใหม่ๆ การจัดงานประเพณีการถวายประทีปโคมแสนดวง การแห่เทียนพรรษา รวมถึงประเพณีลอยกระทง เหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งที่นำมารายได้

เข้าสู่ชุมชน การจัดขายสินค้าที่ชุมชนได้สร้างขึ้นจากการจัดงาน ส่งเสริมภาคส่วนการท่องเที่ยว ถือว่าเป็นอันานิสงส์ที่เห็นผลได้อย่างชัดเจน

3) อันานิสงส์ต่อผู้ถวาย การได้ถวายประทีปเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ ล้วนถือว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นการสั่งสมกรรมดีไว้กับบุคคลผู้ได้ปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังแนวความคิดการถวายทานให้กับลูกหลานที่เข้าร่วมกิจกรรมด้วย

อภิปรายผล

ประเพณีการถวายประทีปแม้จะมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่เรียกว่า การบูชาไฟ แต่ในปัจจุบันนี้ ประเพณีการถวายประทีปที่ได้รับการกล่าวถึงคือการถวายประทีปในเทศกาลวันลอยกระทง จนถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีลอยกระทง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิสนธ์ กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน) (2554 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง” พบว่า ประเพณีลอยกระทงได้กล่าวถึงการบูชารอยพระพุทธบาท และในประเทศไทยเองมีการปฏิบัติเป็นประเพณีสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เรียกว่าประเพณีลอยพระประทีป เผาเทียนเล่นไฟ โดนประดิษฐ์ประทีปเป็นรูปดอกบัว เพื่อใช้เป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธศาสนา สืบทอดมาเป็นประเพณีลอยกระทงจนถึงปัจจุบัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระไกรสร กิตติเตเวท (วรา) (2560 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ในล้านนา” พบว่า ในการเทศน์ธรรมมหาชาติ หรือตั้งธรรมหลวงในล้านนานั้น ในขั้นตอนลำดับการเตรียมพิธียังกล่าวถึง การเตรียม ดอกไม้เทียนบูชาและประทีป การบูชาดอกไม้ดอกไม้และประทีปนอกจากจะบูชาคาถาพันแล้ว ยังใช้บูชาพระคาถาประจำกัณฑ์เทศน์ด้วย หากใครที่เป็นเจ้าภาพกัณฑ์ใดก็บูชาดอกไม้เทียน และประทีปเท่าจำนวนคาถากัณฑ์นั้น เช่น กัณฑ์มัทรี 90 คาถา บูชาด้วยประทีป 90 อัน เป็นต้น นอกจากจะบูชาพระคาถาพัน จำนวน 1,000 เล่มแล้ว บางคนก็บูชาเท่าอายุของตน ซึ่งมีความเชื่อว่าหากได้บูชาประทีป รูปเทียน และดอกไม้เท่าจำนวนพระคาถา จะทำให้ชีวิตของผู้บูชานั้นมีความสุขสวัสดิ์แก่ตนเอง ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น จึงนิยมปฏิบัติสืบทอดมาอย่างช้านาน

องค์ความรู้ที่ได้รับ

การถวายประทีปเป็นการบูชาอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการจุดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย การเวียนเทียน เป็นต้น พิธีถวายไฟจึงเป็นพิธีหลักของการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่สำหรับคำว่าประทีปนั้น มักนิยมในความเหมาะสมที่เฉพาะเจาะจงลงไปถึงตะเกียงเล็กๆ (ภาคเหนือเรียกว่า ผาง) ที่บรรจุเทียนขี้ผึ้งและจุดบูชาในวันลอยกระทง

โดยมีความเชื่อว่า เป็นการจุดบูชารอยพระพุทธรูป อาานิสงส์ทำให้ได้บุญกุศลและจะได้ไปเกิดในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระศรีอริยเมตไตรย ในปัจจุบันการจุดประทีปนิยมจุดในเทศกาลอื่นๆ ด้วย เช่น การจุดเพื่อประดับ การจุดเพื่อความสวยงาม เป็นต้น

สรุป

การถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา ไม่ได้ปรากฏเพียงแค่สารธรรมที่ได้เท่านั้น แต่ได้ค้นพบข้อสำคัญที่เป็นการต่อยอดจากความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปคือ คุณค่าและความสำคัญของการถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา ซึ่งพบว่ามีคุณค่าและความสำคัญ 2 ด้าน คือ 1) ด้านเศรษฐกิจชุมชน ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนด้วยการทำผางประทีปจำหน่าย ทำโคมจำหน่าย โดยเฉพาะจังหวัดลำพูน ซึ่งวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ที่ได้จัดงานเทศกาลโคมแสนดวงขึ้นเป็นประจำทุกปี เกิดการจ้างงานในชุมชน จังหวัดลำพูนให้ผลิตโคมส่งให้กับวัดพระธาตุหริภุญชัย หรือแม้แต่การผลิตผางประทีปเพื่อจำหน่ายของชุมชนต่างๆ ซึ่งมีการจำหน่ายมากที่สุดในช่วงเทศกาลยี่เป็ง ที่มีความต้องการในการใช้ผางประทีปจำนวนมาก ก็สามารถที่จะสร้างรายได้ให้กับครอบครัว/ชุมชนได้เป็นอย่างดี และ 2) ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นคุณค่าและความสำคัญที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้วิถีวัฒนธรรมล้านนา ประเพณีล้านนา โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการถวายทานประทีป อาทิ ประเพณียี่เป็งวัดพันเตา เทศกาลโคมแสนดวงวัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นต้น ซึ่งได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการนำเอาประเพณีและวัฒนธรรมมาเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการด้านการท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) การส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมจัดอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ สนับสนุนการสร้างเครือข่ายของชุมชนต่างๆ เพื่อสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

2) การส่งเสริมด้านเศรษฐกิจและการส่งเสริมรายได้เข้าชุมชน สนับสนุนให้มีการอบรมเสริมสร้างรายได้จากผลิตทางการท่องเที่ยว อบรมมอบความรู้ ขั้นตอนการผลิต วิธีการพัฒนาต่อยอด รวมถึงกลุ่มเป้าหมายในการรับซื้อสินค้า แนะนำแนวทางให้กับทางชุมชนให้มีองค์ความรู้เพื่อพัฒนาเป็นอาชีพหรือรายได้หลักหรือรายได้เสริม

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) การค้นคว้าวิจัยควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรม วิถีชีวิตการเป็นอยู่อาศัยรวมถึงภูมิปัญญาของสังคมไทยในด้านต่างๆ ของท้องถิ่น การศึกษาถึงความเชื่อ ความเป็นมาของวัฒนธรรมและประเพณี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวในอดีตและปัจจุบัน

2) ในปัจจุบันการปล่อยคอมลอยในเทศกาลยี่เป็งทำให้เกิดผลกระทบต่อการบิน ทำให้มีมาตรการการงดปล่อยคอมลอย จึงควรทำการศึกษาถึงแนวทางการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมและผลกระทบทางเศรษฐกิจเพื่อหาทางออกร่วมกันอย่างสร้างสรรค์

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2553). **ลอยกระทง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ทองดี ลำตัน. (2559). “การศึกษาประเพณีเข้าพรรษาในสังคมไทยภาคอีสาน”. **วารสาร มจร**. **อุบลปริทรรศน์**. 1 (1) : 27.
- พระโกสกร กิตติเวที (วรา). (2560). “ศึกษาพัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ในล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิสนธ์กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน). (2554). “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). (2534). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ. (2558). **ลอยกระทง เรือพระราชพิธี วัฒนธรรมน้ำท่วมราก**. กรุงเทพมหานคร: ห.จ.ก. โรงพิมพ์อักษรไทย.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

บทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์เชิงพุทธ The Role of the Sangha in Buddhist Public Welfare

พระอธิการเทวินทร์ ใจแก้ว

Phraathikan Tevin Jaikaew

สมาคมเทวฤทธิ์เมตตาธรรม (องค์กรเพื่อการกุศล)

Thewarit Metta Dharma Association (Charitable Organization)

Corresponding Author, Email: tevin.devayano@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ และ 2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์เชิงพุทธเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุ 60 รูป ได้เที่ยวจาริกไปเพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นปฐมบทแห่งการสาธารณสงเคราะห์ที่เป็นการทำงานร่วมกันของพระสงฆ์และชาวบ้านทั่วไป และยังมีบทบาทด้านการสงเคราะห์บุคคล อาทิ การประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งร่วมให้การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ ผู้ป่วยติดเตียง ผู้พิการ และผู้สูงอายุ การบริจาคปัจจัย ข้าวสารอาหารแห้ง และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันแก่ผู้ที่ประสบอัคคีภัยในพื้นที่ บทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์เชิงพุทธ พบว่า มีการบูรณาการหลักพุทธธรรมคือ หลักเมตตาธรรมและหลักกรุณาธรรม อันเป็นการแสดงความรักในสิ่งที่ยากจะช่วยเหลือผู้อื่น มีความเมตตาในทุกด้าน ไม่เกียจคร้านช่วยเหลือชุมชน พร้อมทั้งจะพัฒนานตนเองเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง และมีการทำงานด้วยจิตที่คิดสงสารผู้ที่เดือดร้อน ซึ่งจะมีลักษณะคือ ทำงานด้วยจิตอาสา ปราศจากทิฐิ พร้อมสร้างความสุขอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : พระสงฆ์, สาธารณสงเคราะห์, พุทธบูรณาการ

Abstract

This research article has two objectives: 1. To study the concept of the role of monks and 2. To analyze the role of monks in Buddhist public welfare.

This is a qualitative research.

The research results found that the role of public welfare in Buddhism began since the time of the Buddha. The Buddha assigned 60 monks to travel to help people around the world, which is to spread Buddhism. This is the beginning of public welfare that is a collaboration between monks and the general public. There is also a role in helping people, such as coordinating with relevant agencies, including helping the poor, bedridden patients, the disabled, and the elderly, donating money, rice, dry food, and daily necessities to those affected by fires in the area. The role of monks in Buddhist public welfare is found to integrate the principles of Buddhism, namely, the principle of loving-kindness and compassion, which is to show love in things that want to help others, have compassion in all aspects, are not lazy to help the community, are ready to develop themselves for the benefit of the public truly, and work with a mind that thinks of pity for those in need, which will be characterized by working with a volunteer spirit, wishing to be free from suffering. Ready to create sustainable happiness

Keywords: Monks, Public Welfare, Buddhist Integration

บทนำ

งานด้านสาธารณสงเคราะห์เป็นงานที่เป็นพลังสำคัญในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา เป็นงานที่มหาเถรสมาคมกำหนดให้พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ช่วยเหลือและพัฒนาสังคม ยามเกิดปัญหาภัยธรรมชาติ อุทกภัย อัคคีภัย วาตภัย หรือปัญหาสังคมคนไร้ที่พึ่ง คณะสงฆ์ โดยคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ได้ดำเนินการขับเคลื่อนงาน สาธารณสงเคราะห์ตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา จากนโยบายสู่การ ปฏิบัติระดับจังหวัด เพื่อสื่อสารแนวทางการดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ให้กับพระมหาเถระ ผู้เป็นประธานกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ประจำจังหวัด นำไปดำเนินการให้เกิด ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์อย่างสูงสุด ด้วยหลักการปฏิบัติ 4 หลัก คือ 1. สงเคราะห์ 2. เกื้อกูล 3. พัฒนา และ 4. บูรณาการ

ด้วยเหตุนี้ วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาความเคารพนับถือ แต่ที่สำคัญคือ ประชาชนมีความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้ฉลาด มีสติปัญญาสามารถรอบรู้วิชาการต่างๆ สามารถช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแนะนำแก่ชาวบ้านในคราวประสบปัญหาในเรื่องต่างๆ จนเป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทุกชั้นในสังคม ภาระหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมไทยคือ พระสงฆ์ทำหน้าที่สงเคราะห์เป็นหลัก งานสงเคราะห์นี้พระสงฆ์จะทำการสงเคราะห์โดยตรงทางด้านจิตใจ เช่น การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางด้านจิตใจ การสงเคราะห์บำรุงขวัญด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการประโลมจิตใจแก่ประชาชน ส่วนการสงเคราะห์ทางด้านวัตถุนั้นก็มิได้อ้อม เช่น การขอความร่วมมือในการทำงานสาธารณประโยชน์ หรือเชิญชวนให้มาสิ่งของมาบริจาคแก่ประชาชนที่ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น

การสาธารณสงเคราะห์จึงนับว่าเป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้กำหนดหน้าที่ให้เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริม การรักษาความสงบเรียบร้อย การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ในเขตการปกครองของตน ให้ดำเนินไปด้วยดี สถาบันสงฆ์ไทยได้เล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่และภาระสำคัญที่ต้องเข้าไปมีบทบาท โดยให้การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่ประชาชน ทั้งด้านจิตใจ และวัตถุ ตลอดจนด้านต่างๆ เพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ยากของคนในสังคม ด้วยเหตุนี้สังคมไทยจึงตั้งความหวังไว้กับสถาบันสงฆ์ที่จะเข้ามาฟื้นฟูช่วยเหลือเยียวยา และเป็นขวัญกำลังใจให้แก่สังคมไทย (พระมหาสันติ ฐานวโร (ประสพสุข), 2550 : 2-3) และด้วยความสำคัญของการสาธารณสงเคราะห์ที่จะต้องให้หลักพุทธธรรมเข้าไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการบูรณาการของการทำงานที่ไม่เพียงแต่การทำเพื่อสาธารณประโยชน์เท่านั้น แต่ยังมีการทำเพื่อสาธารณบุคคลด้วย โดยเฉพาะหลักธรรมที่มีส่วนสำคัญในการสร้างจิตสำนึกการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ที่ดีคือ หลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมประจำใจอันประเสริฐ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 34 ข้อ 190 : 75) มิ่งคัประกอบอยู่ 4 ประการคือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 184 : 225) เมตตา กรุณา มุทิตาและ อุเบกขา

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ด้านสาธารณสงเคราะห์เชิงพุทธเพื่อศึกษาบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนาว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดคุณูปการอันเป็นสิ่งที่พระสงฆ์พึงจะสร้างและทำให้เป็นไปตามหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์เชิงพุทธ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับการใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีวิธีการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

1) ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการสาธารณสุขสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา และบทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์

2) สัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ ผู้วิจัยได้กำหนดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญ ซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นสาระสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 15 รูปหรือคน โดยผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบบสัมภาษณ์ที่ใช้เป็นแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ที่ผู้ศึกษาวิจัยพัฒนาขึ้น และหาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จต่อผู้เชี่ยวชาญแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน 3 ท่าน

3) การรวบรวมเอกสาร ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัย และงานเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุขสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนาและบทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ และดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) และทำการบันทึกข้อมูลโดยการจดบันทึกและการบันทึกเสียง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะทำการจัดกลุ่มข้อมูล (Data Grouping) สาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์ จากนั้นจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) ตามประเด็นสำคัญของวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

พระสงฆ์มีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาศัยศฤงคาร ซึ่งมีส่วนกำหนดหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์เมื่อกล่าวถึงในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ก็ย่อมมีหน้าที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้รอดพ้นจาก

ความทุกข์ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตน พุทธพจน์ที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของพระสงฆ์มีอยู่มาก เช่น ในพหุกาลสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงการพึงพากันระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้ทรงอุปการะมากแก่เธอทั้งหลายบำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัช บริหาร แม้เธอก็ยังเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐพร้อมมรรค พร้อมทั้งพญานะบริสุทธิ บริสุทธิสันเขิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยกันและกันด้วยอามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสละโอชะ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยอาการอย่างนี้...” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 107 : 486) นั่นเป็นลักษณะของบทบาทหน้าที่ที่พระพุทธเจ้าได้มอบไว้ให้แก่พระสงฆ์

พระสงฆ์มีบทบาทหลักคือการศึกษาพระธรรมวินัยแล้วนำมาสั่งสอนประชาชน แต่ในปัจจุบัน บทบาทของพระสงฆ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก มีการเพิ่มภาระหน้าที่เข้ามาอีก เช่น การปกครอง การสาธารณูปการ การเผยแผ่ เป็นต้น ซึ่งบทบาทแต่ละบทบาทเหล่านี้ถือเป็นความจำเป็นที่พระสงฆ์จะต้องกระทำ พระสงฆ์ คือ เสาบุคคล คือพระสงฆ์ผู้ที่ยังต้องศึกษา อันเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ได้แก่ (พระมหาอัครเดชา อคฺคเตโช (พรหมเสนา), 2553 : 60)

1. ศील คือ การควบคุมรักษา กาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อยเป็นปกติ
2. สมาธิ คือ ความตั้งใจไว้ให้หนักแน่นมั่นคง
3. ปัญญา คือ ความรอบรู้ รู้ทัน รู้แจ้งแทงตลอด

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับปี พ.ศ. 2484 ได้กำหนดงานหรือหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ 4 ด้านคือ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณูปการ ส่วนในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ปรับปรุงเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 ได้เพิ่มเติมบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์อีก 2 ข้อ คือ 1) การศึกษาสงเคราะห์ และ 2) การสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งสองข้อหลังนี้ เป็นการเพิ่มบทบาท พระสงฆ์ให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกมากขึ้น นับว่าเป็นก้าวแรกของการแสดงบทบาทของพระสงฆ์เชิงพัฒนาเพิ่มมากขึ้น เป็นการช่วยเหลือสังคมให้เห็นชัดเป็นรูปธรรม สามารถเพิ่มคุณค่าของพระสงฆ์ในสถานการณ์ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ที่ต้องการบุคลากรทางด้านคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีด้านความ ประพฤติอย่างเห็นได้ชัด สอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งได้ระบุถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ คือ มาตรา 15 ตรี ในส่วนที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ในข้อที่ 3 ว่ามีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณะ

สงฆ์เคราะห์ ทำให้กล่าวได้ว่า หน้าที่ของพระสงฆ์นั้นมีอยู่ 5 ประการ คือ (สถานติบัญญัติแห่งชาติ, 2535 : 7) 1. การศาสนศึกษา 2. การศึกษาสงเคราะห์ 3. การเผยแผ่ 4. การสาธารณูปการ และ 5. การสาธารณสงเคราะห์

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในทางศาสนาและในทางโลกพระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาและการควบคุมสังคม พระภิกษุส่วนใหญ่ซึ่งได้บวชและจำพรรษามาเป็นเวลานาน จะได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนในท้องถิ่นนั้น และยังคงมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านอยู่มาก โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ทางสงฆ์ มักจะได้รับความเคารพนับถือและเป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชนชนบท และชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟังมาก เป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านทั้งทางโลกและทางธรรม (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2536 : 96) และพระสงฆ์ควรมีบทบาทเพื่อสังคมมากขึ้น โดยการใช้ปัญหาของสังคมเป็นตัวชี้นำ กิจกรรมที่ทำคือเข้ามาสนองตอบปัญหาเป็นบางส่วน และต้องมองปัญหาแยกส่วนและแคบลง พระสงฆ์บางรูปให้บริการสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน แม้ปัญหาท้องถิ่นเล็กๆ แต่มีพลังมาก อีกทั้งไม่แยกส่วนปัญหาที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอีกด้วย และที่สำคัญการมองปัญหาต่างจากมุมมองที่เป็นอิสระจากการครอบงำของทุนนิยม วัตถุนิยมและบริโภคนิยมของพระสงฆ์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543 : 95) สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า บทบาทของพระสงฆ์โดยประเพณี พระสงฆ์ก็ไม่ได้มีหน้าที่สอนธรรมอย่างเดียวหากยังมีบทบาทในทางโลก เช่นสอนวิชาชีพ ขุดบ่อน้ำ สร้างสะพานและเป็นผู้ไกลเกลี่ยระงับความขัดแย้งในหมู่บ้าน เป็นต้น วัดจึงไม่ใช่สถานอบรมสั่งสอนศีลธรรม จรรยาและประกอบพิธีกรรมเท่านั้น (พระไพศาล วิสาโล, 2546 : 91) และบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชุมชนให้เจริญด้วยการสร้างสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นการสร้างความผูกพันและการสงเคราะห์ชาวบ้านด้วยสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชน เช่น ช่วยสร้างโรงเรียน สร้างถนน ศาลาประชาคม เป็นต้น (คะนิงนิตย จันทบุตรและสุบรรณ จันทบุตร, 2545 : 54) ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติดังนี้ (พระสุภาพ สุภาโว (บัวบรรจง), 2561 : 28-29)

1. เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสาร ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุข มีศรัทธาถูกต้อง

2. พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษาอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสมรรถภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคลรอบครัว สังคม และประเทศชาติ

3. ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดรวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน

4. ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนา จิตสำนึกในหน้าที่ของประชาชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้ตื่น ผู้รู้ และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

5. ให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนพระสงฆ์จึงควรให้การ สงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา แนะนำ และการให้กำลังใจ

6. ช่วยแก้ไขปัญหของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้ มรรค วิธีที่จะดับทุกข์

7. ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจ การพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

สอดคล้องกับทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2536 : 39) ที่ว่า การที่พระสงฆ์ซึ่งเป็นศาสนทายาทหรือผู้สั่งสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ควรมีบทบาทที่เด่นชัดอยู่ 2 อย่างคือ (1) เป็นผู้มีความสามารถในการสั่งสอนพุทธศาสนิกชน และ (2) ความหลากหลายในระดับการพัฒนาพุทธศาสนิกชน นั้นหมายถึงว่าทั้งผู้สอนและผู้ปฏิบัติตามต้องเข้าใจในบทบาทของแต่ละฝ่ายและบทบาทพระสงฆ์สามารถจำแนกได้เป็น 3 แบบหลัก คือ (พินิจ ลาภธนานนท์, 2549 : 262-263)

1. เป็นผู้นำทางประเพณี ทำหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้ง เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นผู้ร่วมในพิธีกรรมตามประเพณีท้องถิ่นในฐานะที่เป็นพระสงฆ์

2. เป็นผู้นำด้านพัฒนาศีลธรรมจริยธรรมเพื่ออบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนได้เรียนรู้ปฏิบัติธรรมจนสามารถเข้าใจในแก่นแท้ของพุทธธรรม ทั้งที่เป็นโลกุตระธรรมและโลกีย

ธรรม โดยพระสงฆ์จะเน้นการเผยแผ่ธรรมในลักษณะการอบรมสั่งสอนประชาชนให้อยู่ในศีลธรรมให้ประพฤติดีประพฤติชอบ

3. เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคมรูปแบบต่างๆ สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาสังคมร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน กิจกรรมที่ดำเนินการมีทั้งการพัฒนาอาชีพเพื่อการเสริมสร้างรายได้แก่ประชาชน การพัฒนาจิตใจเพื่อสร้างเงื่อนไขสังคมที่ส่งเสริมให้เป็นคนดีและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและกิจกรรมการพัฒนาที่จะช่วยเสริมสร้างหรือปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม

พระสงฆ์ถือว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน ชีวิตของพุทธศาสนิกชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกันตลอดเวลา ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทด้านต่างๆ เพื่อเกื้อกูลต่อชุมชน ดังนี้ (สวนดุสิตโพล, 2550 : 8-11)

1. บทบาทพระสงฆ์ด้านการศึกษา บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการศึกษา สามารถแบ่งได้ดังนี้ (1) ศูนย์อบรมก่อนเด็กเรียน (2) โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (3) ธรรมศึกษา (4) ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน หรือพระวิทยากร (5) การศึกษาพระปริยัติธรรม (6) การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ และปัจจุบันยังมีโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาเพิ่มเข้ามาอีกด้วย

2. บทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ธรรม บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมสามารถแบ่งได้ 3 ประการใหญ่ๆ คือ (1) พระธรรมจาริก (2) พระธรรมทูต (3) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยทั่วไป เช่น การเทศน์ การเผยแผ่โดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ เป็นต้น

3. บทบาทพระสงฆ์ด้านสังคมสงเคราะห์ คือ บทบาททางด้านการศึกษา การสาธารณสุข การพัฒนาจิตใจประชาชน การสงเคราะห์ทางจิต และการพัฒนาท้องถิ่น

4. บทบาทพระสงฆ์ด้านการพัฒนาจิตใจ

5. บทบาทพระสงฆ์ด้านสืบสานวัฒนธรรม

6. บทบาทพระสงฆ์ด้านส่งเสริมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แนวคิดเกี่ยวกับการสาธารณสุขสงเคราะห์

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อุบัตินั้นเพื่อคนหมู่มาก ดังปรากฏชัดจากเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสงฆ์สาวกชุดแรก จำนวน 60 องค์ไปประกาศพระศาสนา ซึ่งภิกษุสงฆ์เหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น และเป็นพุทธดำรัสที่สะท้อนภารกิจแรกของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ที่ไม่เพียงมุ่งสงเคราะห์อนุเคราะห์เฉพาะหมู่สงฆ์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยัง

รวมถึงทวยเทพด้วย โดยพิจารณาจากพุทธพจน์รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 32 : 40) พระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ก็ได้ดำเนินตามพระบรมพุทโธวาท นับจากสมัยพุทธกาลมาถึงปัจจุบัน เป็นเวลาเกิน 2,600 ปีล่วงมาแล้ว เมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้ เราจะพบเป้าหมายจากหน้าที่หลักของพระสงฆ์จากพระพุทธโธวาทดังกล่าว 3 ประการ คือ 1) เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก 2) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และ 3) เพื่อเกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ ซึ่งเป้าหมายทั้ง 3 ประการดังกล่าว อาจสรุปได้ว่าเป็นการช่วยเหลือสังคม สงเคราะห์สังคม หรือสังคมสงเคราะห์นั่นเอง (พระธีรพันธุ์ ฐิตธมโม (บุญบาง), 2565 : 27)

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการเพื่อให้เป็น สาธารณประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์แยกโดย ลักษณะมี 4 ประการ คือ (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2545 : 53)

1. การดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วย อบรมประชาชนตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

2. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุน ส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำ อุปโภคบริโภคและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ

3. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง การสร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ การสร้างประปาหมู่บ้าน การสร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า การปลูกต้นไม้และอื่นๆ ข้อนี้มุ่งเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นของ สาธารณประโยชน์

4. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น การจัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัยช่วยเหลือประชาชน ทั้งด้านไฟไหม้ และน้ำท่วม พร้อมทั้งมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุน

อาหารเลี้ยง เด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส

2. การสาธารณสงเคราะห์วิสุทธิพุทธ

สงเคราะห์ มาจากคำบาลีว่า สังคหะ ที่แปลว่า จับรวมเข้าด้วยกัน ปัจจุบันมีการประดิษฐ์คำแทนคำว่า การสงเคราะห์ เช่น งานจิตอาสา จิตสาธารณะ สาธารณสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งโดยการสงเคราะห์ด้วยการลงมือ ทำให้หรือด้วยกำลังกาย การสงเคราะห์ด้วยการให้กำลังสติปัญญาของ ตนอันเป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น รวมถึงการสงเคราะห์ด้วยการใช้ทักษะ ความสามารถในการด้านต่างๆ ที่ตนมีเพื่อช่วยเหลือ หรือดำเนินกิจการให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมอย่างมีจิตสำนึกทางสังคม จากนิยามคำว่าสาธารณสงเคราะห์ สามารถสังเคราะห์ความรู้ที่เกี่ยวข้องได้ 2 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านบทบาทหน้าที่ต่อบุคคล การสาธารณสงเคราะห์นั้น เป็นบทบาทหน้าที่ทั้งพระพุทธรองค์เอง พระอรหันตสาวก และพระเสขสาวกหรือพระสาวกที่ยังไม่บรรลุนิพพาน
- 2) ด้านแนวปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งแง่เป้าหมายระดับกว้าง คือแก่ชุมชน สังคมและเป้าหมายระดับแคบ คือสงเคราะห์เป็นรายบุคคล ส่วนในแง่แนวปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติที่ยึดความเมตตากรุณาเป็นฐาน ชักนำให้แก้ปัญหาชีวิตด้วยปัญญา และทำตนเป็นที่ศรัทธา หรือเป็นที่พึ่งแก่คนอื่น

หลักการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิสุทธิพุทธ

งานด้านสาธารณสงเคราะห์วิสุทธิพุทธว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของพุทธศาสนาเชิงรุก กล่าวคือเป็นแนวทางที่วัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสถาบันพุทธศาสนา มีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อให้การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน เช่น ผู้ป่วยติดเตียง ผู้พิการ ผู้ประสบ อุบัติภัยหรือสาธารณภัย เป็นต้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะ เช่น การสร้างโรงพยาบาล การสร้างถนน การสร้างศาลาประชาคม การสร้างอาคารเรียน เป็นต้น นอกจากนั้นยังอาจเป็นการจัดหาสิ่งของหรือวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ในกิจการสาธารณะ เช่น อุปกรณ์การศึกษา อุปกรณ์การรักษาพยาบาล เป็นต้น ดังนั้น การสาธารณสงเคราะห์วิสุทธิพุทธจึงอาจให้คำจำกัดความในเชิงกว้างได้ว่า หมายถึงการจัดกิจกรรมอันเป็นสาธารณประโยชน์ที่พระสงฆ์หรือวัดควรจะมีส่วนร่วมในการจัดทำกิจกรรม หรือบริการในเชิงการช่วยเหลือให้แก่ผู้ทุกข์ยาก เดือดร้อนหรือประสบภัยในเงื่อนไขหรือรูปแบบต่างๆ เพราะแม้ว่าสังคมไทยจะพัฒนาก้าวหน้าขึ้น แต่คนยากจนและผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนก็ยังปรากฏชัดมากขึ้นอย่างไม่เคยพบเห็นมาก่อนในอดีต อย่างไรก็ตาม การจะดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ให้ประสบผลสำเร็จในแนวทางพุทธศาสนาเชิงรุก พระสงฆ์ควรจะต้องศึกษาแนวทางการดำเนิน กิจกรรมที่เหมาะสมกับ

หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้เป็นเข็มทิศชี้้นำการขัดทุกข์แก่ผู้เดือดร้อน การใช้ปัญญาและศีลธรรมจริยธรรม เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้และแก้ไขปัญหาได้ หรือการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเพื่อสนับสนุนให้พุทธศาสนามีพลังในการขับเคลื่อนสู่สังคมในระดับกว้าง ดังนั้น พุทธศาสนาเชิงรุกในงานด้านการสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจึงเป็นความพยายามที่จะทำให้วัดและพระสงฆ์เป็นแหล่งที่พึ่งของสังคม หรือชุมชน โดยวัดและพระสงฆ์อาจจะดำเนินการในแนวทางการบริหารจัดการเอง การเข้าไปสนับสนุน การเข้าไปแสวงหาการมีส่วนร่วม และการเข้าไปช่วยเหลือแบบให้เปล่า ซึ่งล้วนเป็นบทบาทที่วัดและพระสงฆ์จะต้องดำเนินการสงเคราะห์ แก่กุลประชาชนในขอบเขตที่วัดจะสามารถจัดการได้ โดยใช้กระบวนการทัศนวิถียุทธที่ประกอบด้วย การส่งเสริมให้ชาวพุทธสามารถพึ่งตนเองได้ ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวพุทธ ส่งเสริมให้ชาวพุทธเข้าถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา และส่งเสริมให้ชาวพุทธปฏิบัติตามหลักการพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ การแสดงบทบาทสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในสังคมไทยมีประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงกันมากพอสมควร เพราะในอดีตคนไทยมักเข้าใจกันว่า หน้าที่ของพระสงฆ์และสถาบันทางพระพุทธศาสนาคือการสงเคราะห์ประชาชน ด้านการสอนธรรมเป็นหลัก หรือเป็นการเน้นบทบาทหน้าที่ในเชิงการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน และมีประเด็นวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่บ่อยครั้งว่าพระสงฆ์ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมทางโลก รวมถึงกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ อันเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง

ในเชิงรูปแบบการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์จะมีบทบาททั้งโดยทางการคือการทำงานในนามขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ หรือตามสายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์ และไม่เป็นทางการคือการทำงานจิตอาสาของพระสงฆ์ในเชิงปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มพระสงฆ์ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ยังอาจจำแนกได้เป็น 4 หลักการ ประกอบด้วย (พินิจ ลาภธนานนท์ สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วณิชชานนท์, 2562 : 150-109)

1) การสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือ การอุดหนุน หรือกล่าวในเชิงรูปธรรมได้ว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือที่พระสงฆ์ให้แก่ประชาชนด้วยความเมตตากรุณา โดยอาจเป็นทั้งการช่วยเหลือสงเคราะห์ในยามปกติ คือ เป็นการช่วยเหลือแก่ประชาชนผู้ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต อาจเป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคม หรือได้รับความเดือดร้อนที่ไม่ได้รับการเหลียวแลจากหน่วยงานใด หรือขาดการดูแลอย่างเหมาะสมจากญาติพี่น้อง เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ หรือผู้ป่วยติดเตียง เป็นต้น

2) การเกื้อกูล หมายถึง การสนับสนุน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หลักการนี้เป็นบทบาทที่พระสงฆ์และวัดให้การสนับสนุนแก่ชุมชนหรือองค์กรสาธารณะ สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์

จากทรัพยากรของวัด หรือองค์กรคณะสงฆ์ เพื่อเกื้อกูลแก่ผู้ต้องการความช่วยเหลือได้ โดยมีเป้าหมายตอบสนองความต้องการจำเป็นหรือการแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน หรือในพื้นที่รับบริการของวัด หรือการที่ คณะสงฆ์เอื้อเฟื้อให้องค์กรอื่นเข้ามาดำเนินกิจกรรมเพื่อยกระดับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

3) การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น เจริญขึ้น บทบาทด้านการพัฒนาของพระสงฆ์นั้นเป็นไปในแนวทางที่พระสงฆ์มีส่วนร่วมร่วมกับประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยเน้นให้วัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นแนวทางส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมหรือกระตุ้นให้พระสงฆ์และประชาชนได้ร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ร่วมกันปรึกษาวางแผนงานเพื่อการแก้ไขปัญหา ร่วมกันแสวงหาทรัพยากรการจัดการ ร่วมดำเนินการหรือบริหารจัดการโครงการให้เกิดประโยชน์ในเชิงการพัฒนา

4) การบูรณาการ หมายถึง การรวมหรือผสมผสานเชื่อมโยงเป็นภาคีเครือข่าย การดำเนินกิจกรรมแนวทางนี้มักจะเกิดจากการที่พระสงฆ์และวัดมีการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์จนกระทั่งได้รับการยอมรับจากหน่วยงานหรือองค์กรจากภาคส่วนต่างๆ และสามารถขยายเป็นความร่วมมือทั้งในเชิงนโยบายและปฏิบัติ ด้วยการสร้างภาคีเครือข่ายขึ้นมาเป็นสื่อกลางที่ทุกฝ่ายมาร่วมกัน รับผิดชอบและผลักดันการทำงานอย่างเป็นระบบ

การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในงานสาธารณสงเคราะห์

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานทางจิตใจของชนชั้นผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง ผู้เป็นหัวหน้า เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสำหรับจิตใจของทุกองค์กร ครอบครัว ประเทศ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือผู้ปฏิบัติงานในองค์กรก็ตาม พรหมวิหาร 4 หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤतिที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 34 ข้อ 190 : 75) พรหมวิหารธรรมหรือธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หรือเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ มิ่งมงคลประกอบอยู่ 4 ประการ คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 184 : 225)

1) เมตตา มีความรักความปรารถนาดีต่อประชาชนหรือผู้ได้บังคับบัญชา ตลอดถึงคนทุกๆ คน อยากให้เขามีความสุขและประสบประโยชน์ทั่วหน้ากัน เป็นทั้งความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ซึ่งดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใสและดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งๆ ขึ้นไป

2) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

3) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นประชาชนหรือผู้ได้ปกครองตลอดจนถึงคนทุกๆ คนประสบความสำเร็จ งามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีอนุโมทนาด้วย

4) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง ไม่พลอยทับถมซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นมีทุกข์มีโทษที่ประกอบขึ้นเอง เพราะการกระทำ (กรรม) ของตนเอง และได้ช่วยแก้ไขโดยธรรมแล้ว ไม่สามารถที่จะช่วย ได้เพราะสุตวิสัยที่จะแก้ไข ก็ต้องวางใจเป็นกลาง สม่าเสมอมั่นคงดุจดาวชั่ง พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและ วางตน ปฏิบัติตนไปตามความเที่ยงธรรม

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์เชิงพุทธ ได้ค้นพบข้อมูลสำคัญคือ บทบาทด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ทรงส่งสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาและในสมัยปัจจุบัน การสาธารณสุขสงเคราะห์เป็นการช่วยเหลือชุมชน ช่วยเหลือสังคม เป็นงานหนึ่งในหกด่านของการบริหารกิจการคณะสงฆ์สอดคล้องกับงานวิจัยของ กัลยกร ลาภโคไช และ สมบูรณ์ สุขสำราญ (2565 : 1) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า เมื่อชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ คือ ความยากจน ปัญหาด้านสังคม การเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงส่งผลให้พระสงฆ์บางรูปมีความตระหนักรู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นได้เข้ามามีส่วนร่วมแบ่งเบาภาระจากภาครัฐในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมไทย เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสันติ ฐานวโร (ประสพสุข) (2560 : บทคัดย่อ) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า งานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่สำคัญ มี หลักสังคหวัตถุ 4 สาราณียธรรม 6 และพรหมวิหาร 4 เป็นต้น มาดำเนินการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน ชุมชนและสังคม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวัชร สีสสุโท (2563 : 74) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระภิกษุสงฆ์ (หลวงพ่อรักษ์ อนุบาลโย) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระสงฆ์ของพระภิกษุสงฆ์ (หลวงพ่อรักษ์ อนุบาลโย) ที่มีต่อสาธารณชน ได้แก่ ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้านกิจกรรมช่วยพัฒนาชุมชนและสังคม ด้านการสร้างศาสนสัมพันธ์ด้านการช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัย และด้านการจัดพื้นที่ในวัดเพื่อให้บริการแก่ประชาชน

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ด้านสาธารณสงเคราะห์เชิงพุทธ” ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ดังนี้

อธิบายได้ว่า การดำเนินงานด้านสาธารณะสงเคราะห์วิถีพุทธ ประกอบไปด้วยหลักเมตตาธรรม ได้แก่ การแสดงออกซึ่งความรักทางกาย คือการช่วยเหลือสงเคราะห์บุคคลและชุมชน การแสดงออกซึ่งความรักทางวาจา คือการอบรมสั่งสอนและให้ขวัญกำลังใจ และการแสดงออกซึ่งความรักทางใจ คือการทำงานด้วยความปรารถนาดีที่จะช่วยเหลือผู้อื่นและชุมชน พร้อมทั้งต้องมีความเมตตาในทุกด้าน ไม่เกียจคร้านช่วยเหลือชุมชน และพร้อมพัฒนาตนเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม และหลักกรุณาธรรม ด้วยการทำงานด้วยจิตอาสา ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ และพร้อมสร้างความสุขให้ชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุป

บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุ 60 รูป ได้เที่ยวจาริกไปเพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นปฐมบทแห่งการสาธารณสงเคราะห์ที่เป็นการทำงานร่วมกันของพระสงฆ์และชาวบ้านทั่วไป ซึ่งในสมัยนั้นไม่ได้เป็นการอนุเคราะห์โดยตรงเช่นในยุคสมัย

นี้ แต่เป็นไปในลักษณะของการอนุเคราะห์ช่วยเหลือด้านจิตใจ ต้องการที่จะให้ชาวโลกได้รู้ถึงความจริงอันประเสริฐ รู้ถึงหลักเหตุและผล รู้ถึงการใช้ปัญญาในการพิจารณาสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง แต่ในยุคสมัยปัจจุบัน การสาธารณสงเคราะห์จะเป็นในรูปแบบของการช่วยเหลือเกื้อกูลทางสังคม โดยพระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญและเป็นบทบาทหลักในการสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ มากกว่า โดยลักษณะจะเป็นการสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล เพื่อสาธารณประโยชน์ การเกื้อกูลสาธารณสมบัติ และการเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการวางรากฐานการสงเคราะห์ชุมชนด้วยหลักพุทธบูรณาการ ซึ่งคณะสงฆ์สามารถเป็นที่เลี้ยงหรือเป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ และพระสงฆ์สามารถร่วมในการวางแผนงานด้านการสงเคราะห์ให้มีทิศทางที่ชัดเจน และบูรณาการร่วมกับหน่วยงานในชุมชนเพื่อให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุคคลหรือชุมชนได้อย่างครอบคลุมในทุกมิติ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเพื่อยกระดับการสงเคราะห์ของคณะสงฆ์หรือของพระสงฆ์เพื่อให้มีผลในเชิงประจักษ์มากกว่าการแจกข้าวสารอาหารแห้ง

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2540). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- กัลยกร ลาภเดโช และ สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2565). “บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย”. **วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี**. 5 (1) : 1.
- คณินันต์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร. (2545). **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดบ้านนาชาติ อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. (2536). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดเค็มทอง.

- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2545). **เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2536). **สถานการณ์พระพุทธศาสนาพลิกหายณะเป็นพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระธีรพันธุ์ จิตธมโม (บุญบาง), พระศรีสมโพธิ และ ศิริโรจน์ นามเสนา. (2565). “การศึกษางานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม”. **วารสารวิจัยวิชาการ**. 5 (2) : 27.
- พระไพศาล วิสาโล (วงศ์วรวิสิทธิ์). (2546). **พุทธศาสนาในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระมหาสันติ ฐานวโร (ประสพสุข). (2560). “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอัครเดชา อคฺคเตโช (พรหมเสนา). (2553). “พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการใช้เหตุผลนำพา สังคมปลอดภัยและสันติสุข”. **พุทธจักร**. 46 (5) : 60.
- พระสุภาพ สุภาโว (บัวบรรจง). (2561). “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในเขตพื้นที่ตำบลยางค้อม อำเภอพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระวัชร สีสสุโท. (2563). “บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระภิกษุสงฆ์ในภาคอีสาน (หลวงพ่อรักษ์ อนุโย) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่**. 6 (1) : 74 – 75.
- พินิจ ลาภธนานนท์. (2549). **กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถานิติบัญญัติแห่งชาติ. (2535). **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2535**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถานิติบัญญัติแห่งชาติ.
- สวนดุสิตโพล. (2550). **โครงการศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

วิธีการสร้างศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย The Khruba Srivijaiya's Buddhist Faith Enhancing

ชินชัย แก้วเรือน

Chinchia Keawruen

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: chinchia.keawruen@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาศรัทธาความเลื่อมใสในทางพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาวิธีการสร้างศรัทธาตามความเลื่อมใสของครูบาศรีวิชัย

ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อที่อยู่บนพื้นฐานของปัญญาย่อมเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้องย่อมนำไปสู่ความเชื่อให้ทำแต่สิ่งที่ดีถูกต้อง ส่วนความเชื่อในสิ่งที่ผิดย่อมนำไปสู่ให้ปฏิบัติในทางที่ผิด ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นศรัทธาที่มีวิวัฒนาการกันขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง มนุษยชาติได้มีประสบการณ์และความรู้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ด้วยหลักของเหตุและผล ให้อยู่เห็นจริงตามหลักความจริงทุกประการ เช่น หลักของอริยสัจธรรมทั้ง 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ส่วนวิธีการสร้างศรัทธาตามความเลื่อมใสของครูบาศรีวิชัยนั้น ชาวพุทธล้านนาค้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2421 ถึงปี พ.ศ. 2481 ได้มีครูบาศรีวิชัยที่ประชาชนในเขตล้านนา (ภาคเหนือ) มีความศรัทธา เลื่อมใส ในตัวของครูบาศรีวิชัย เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็น “นักบุญ” หรือ “ตนบุญ” ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนบ้านปาง ตำบลแม่ตืน อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นผู้มีศีล จริยาวัตรที่งดงามและเคร่งครัด มีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมอันสูงสุด และนอกจากนี้ท่านยังได้สร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ เพื่อเป็นการทำนุบำรุงรักษาไว้ซึ่งถาวรวัตถุอันเป็นสมบัติแห่งพระพุทธศาสนาถือเป็นแนวทางหนึ่งแห่งผลของการสร้างศรัทธาของครูบาศรีวิชัย

คำสำคัญ : ความศรัทธา, ครูบาศรีวิชัย, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1) study the faith and devotion in Buddhism and 2) study the method of creating faith according to the devotion of Khruba Srivijaiya.

The results of the study found that confidence based on wisdom is right and leads believers do only correct activities and the wrong believe also brings them to do only bad action. Confidence in Buddhism is the higher level of evolution which encourages human beings to have deep and broad experience. Especially, studying the Lord Buddha's teaching, He teaches all living creatures based on reasonable principles which support them to see the truths of life such as the principle of The Four Noble Truths composted of Sufferings, causes of sufferings, the salvation of sufferings and the right path leading to non-sufferings. In the part of confidence creation method done by Khruba Srivijaiya, the Buddhists in the period of BE. 2421 – BE. 2481 is period of Khruba Srivijaiya life time. He was born in Banpang, Meayteun sub-district, Lee district, Lumpun province, people living in northern of Thailand or Lanna Kingdom called him as the saint of Lanna, because of his perfect of moral conduct and followed disciplines strictly and he wished to enlighten the ultimate Dhamma. Otherwise, he also constructed a lots of Buddhist temples and renovated many buildings in different temples which was very essential method of confidence in Buddhism creation of Khruba Srivijaiya.

Keywords: Faith, Khruba Srivijaiya, Buddhism

บทนำ

ในยุคก่อนพุทธกาลทุกคนปฏิบัติตามแนวความเชื่อของตนเอง ไม่ได้ใช้สติปัญญาเข้าพิจารณา เหตุผลตามความจริงที่ปรากฏ ซึ่งเป็นความคิด ความเชื่อ ที่ประกอบด้วย มิจฉาทิฐิ ต่อมาเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติบังเกิดขึ้น โดยได้แสดงความจริงตามเหตุตามผลให้ผู้ฟังได้เกิดปัญญาเพื่อทำลายศรัทธาผิดๆ นั้น คนเราเมื่อมีปัญญาเกิดขึ้นแล้ว อวิชชาคือความมืด ก็อันตรธานหายไป เมื่อความมืดหมดไป ปัญญาจักซุกก็จะทำให้สามารถมองเห็นสภาวะธรรมต่างๆ

ได้ตามความเป็นจริงตามเหตุผล ในหลักธรรมสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงถึงความเชื่อ ได้บอกถึงวิธีให้ใช้ปัญญาประกอบศรัทธา

ลัทธิทั้งหลายชอบพากันมาเพื่อยลัทธิสั่งสอนลัทธิความเชื่อของตนแก่ชาวกาลามะแห่งเกสปุตตนิคม เจ้าลัทธิหนึ่งก็สอนไปอย่างหนึ่ง เจ้าลัทธิหนึ่งก็สอนไปอีกอย่างหนึ่งตามทัศนะของตน ชาวกาลามะก็เกิดความสับสนในคำสอนของเจ้าลัทธินั้น ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติตามคำสอนของใครดี ต่อมาเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมายังนิคมแห่งนี้ ชาวกาลามะทั้งหลายก็พากันไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ไม่รู้ว่าจะต้องทำตัวกันอย่างไรดี เพราะศาสดาองค์หนึ่งก็สอนไปอย่างหนึ่ง อีกองค์หนึ่งก็สอนไปอย่างหนึ่ง ขอพระองค์ตรัสสอนข้อปฏิบัติที่ถูกต้องให้แก่พวกข้าพระองค์ด้วยเถิด ในครั้งนั้นพระองค์จึงได้ตรัสสอนว่า เมื่อได้ฟังสิ่งใดแล้ว ไม่ควรปลงใจเชื่อเสียทีเดียว ควรพิจารณาตามเหตุผลทั้ง 10 ประการ เหล่านี้คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 13-14 : 9-10) 1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามๆ กันมา 2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา 3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ 4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ 5) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ 6) อย่าปลงใจเชื่อเพราะโดยการอนุมาน 7) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล 8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรงกับทฤษฎีความเห็นของตน 9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ 10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือผู้พูดเป็นอาจารย์ของเรา

ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเรียกศรัทธาประเภทนี้ว่า สัทธาญาณสัมปยุต ซึ่งหมายถึงศรัทธาที่มีปัญญากำกับ คือศรัทธาที่ประกอบไปด้วยปัญญานั้นเอง ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงศรัทธาที่มีปัญญากำกับเอาไว้ มนุษย์ทุกรูปทุกนามนั้นได้มีธรรมชาติอยู่ในตัวของตัวเอง เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดความสับสนทางสังคมของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสตลอดถึง ข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกี่ยวกับโลกและปรโลก ตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา บวกกับศรัทธาที่มีมาแต่เดิม ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละชุมชน ชุมชนบางกลุ่มจะมองว่าศรัทธาของกลุ่มชนเหล่านี้ อยู่ในลักษณะของศรัทธาญาณวิปยุตเป็นสิ่งที่ไร้สาระแก่นสาร คือพิสูจน์ไม่ได้แม้กระนั้นก็ยังมีคนจำนวนมาก ยึดมั่นปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าบ้าง ตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่โบราณบ้าง โดยไม่ใส่ใจว่าโลกหน้าจะมีจริงหรือไม่ วิธีบำเพ็ญบุญต่างๆ จะส่งผลให้ตนได้รับสิ่งที่น่าปรารถนาจริงหรือไม่ คนที่กำลังประสบปัญหาในชีวิต บางคนก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ บางคนก็ละชีวิตฆราวาสชั่วคราวหันมาถือศีลกินเจ นี่คือการปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงศรัทธาของแต่ละคน แต่เนื่องจากเรื่องของศรัทธาที่มีต่อหลักศาสนาในประเด็นต่างๆ ชาวพุทธล้านนาล้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2421 ถึงปี พ.ศ. 2481 ได้เกิดมีครูบาศรีวิชัยที่ประชาชน ในเขตล้านนา (ภาคเหนือ) มีความศรัทธา เลื่อมใส ในตัวของ

ครูบาศรีวิชัย เป็นที่รู้จักกันทั่วไป ว่าเป็น “ตนบุญ” หรือ “นักบุญ” (สามารถ แจ่มจันทร์, 2539 : 17-23) ซึ่งเป็นคนบ้านปาง ตำบลแม่ตืน อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นผู้มีจริยาวัตรที่งดงาม และเคร่งครัดและมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมะอันสูงสุดดังคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิบายไว้ว่า “ตั้งปรารถนาขอให้ได้ถึงธรรมะยัตติเหี้ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว” และได้สร้าง คุณประโยชน์ ให้วงการพระพุทธศาสนามากมาย ซึ่งเกิดจากความศรัทธา เลื่อมใส ของผู้คน ในเขตล้านนา

ผู้วิจัยมุ่งมั่นที่จะศึกษาปฏิบัติทา ที่ก่อให้เกิดความศรัทธา เลื่อมใส ของครูบาศรีวิชัย ที่เกี่ยวกับการสร้างศรัทธา จึงมีความสนใจวิธีการสร้างศรัทธาของครูบาศรีวิชัยและผู้วิจัยจึงจะ นำการศึกษาไปเผยแพร่ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อวิเคราะห์การสร้างศรัทธาของครูบาศรีวิชัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่มีขั้นตอน การวิจัยดังนี้คือ

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก
2. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) คือ ตำรานาน ชิวประวัติของครูบาศรีวิชัย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศรัทธาความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยมีการดำเนินการวิจัยดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิที่เก็บข้อมูลจากศรัทธาและความ เลื่อมใส ในพระพุทธศาสนาโดยรวบรวมจากพระไตรปิฎกและชีวประวัติของครูบาศรีวิชัย
- 2) รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิคือส่วนที่เป็นผลงานนิพนธ์ทั่วๆ ไปที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเอกสารงานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้
- 3) นำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์ประมวลผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นำเสนอ อาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้คำแนะนำปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

ผลการวิจัย

1. การสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ศรัทธา (Faith) คือ ความเชื่อ ซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำเนินชีวิตประจำ

วันและความหวังของชีวิตในอนาคต ออกเสียงเหมือนกันแต่มีรูปศัพท์ต่างกับคำว่า “สัทธา” เป็นศัพท์สมาสระหว่างคำ “สทฺ” กับ “ธา” เมื่อแปลตามพยัญชนะจะแปลว่า ทรงไว้ได้อย่างชอบใจ ตั้งไว้โดยชอบใจ รับไว้โดยยินดี (หลวงเทพทรุณานุศิษฐ์, 2518 : 209)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2529 : 470) ทรงให้ความหมายว่า “เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ควรเชื่อ” กอปรด้วยเหตุผล ส่วนสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2515 : 398) ทรงให้ความหมายว่า “ความเชื่อ ความเชื่อการณที่ควรอันประกอบด้วยเหตุผล” นอกจากนี้ยังพบว่าในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะให้ความหมายว่า “ความเชื่อและความเลื่อมใสในกุศลธรรม” (วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, 2527 : 49) ส่วนในวิสุทธิมรรคให้ความหมายไว้ว่า “ความเชื่อความไว้วางใจ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2522 : 74)

ดังนั้น ศรัทธา ที่เกิดจากความเลื่อมใส เรียกว่าศรัทธา เฉพาะหน้า เพราะบาลีว่า ศรัทธามีการแล่นไปโดยชอบ เป็นลักษณะศรัทธาที่มีความเลื่อมใสโดยชอบเป็นลักษณะของความเลื่อมใสในทางธรรมคือ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุผล เชื่อมั่นในคุณความดี มีความเชื่อเลื่อมใสในความจริงและความดีงาม เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลุ่มหลงไปตามสิ่งยั่วชวน และลักษณะอาการที่เป็นไปภายนอก (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538 : 313) และศรัทธาที่เกิดจากความพอใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วก็ย่อมจะต้องเข้าไปใกล้ เข้าไปศึกษาของความเป็นมาหรือความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสิ่งนั้นๆ และสืบประวัติถึงความเป็นไปเป็นกรณีพิเศษ ไม่โดยทางตรงก็โดยทางอ้อม เท่าที่ตัวเองจะพึงทำความเข้าใจได้ เช่น พุทธศาสนิกชนที่มีความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก็ย่อมจะต้องเข้าไปใกล้เข้าไปศึกษาถึงความเป็นมาของ “พระรัตนตรัย”

ดังนั้น ความเชื่อจากศรัทธา นำให้บุคคลเข้าไปใกล้ เข้าไปศึกษา เพื่อหาข้อสงสัยเพื่อหาคำตอบ เพื่อความทุกข์ทรมาน ความสุขใจ ความไม่สมปรารถนา ความสงสัยต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นแก่มนุษย์มากมาย ซึ่งเป็นข้อสงสัยของมนุษย์ เช่น 1) อะไรเป็นสิ่งที่สร้างโลก 2) โลกเป็นของใคร และถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใคร 3) ทำไมจึงต้องมีสิ่งมีชีวิตต่างๆ มากมายบนโลก 4) ใครเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองสิ่งเหล่านี้ (พิน ดอกบัว, 2533 : 11) จากข้อสงสัยดังกล่าว มนุษย์ ไม่สามารถหาคำตอบได้ แต่มนุษย์มีข้อสังเกตของตนเอง จากการเรียนรู้ และประสบการณ์จึงเป็นข้อสรุปต่างๆ กลายมาเป็นความเชื่อของมนุษย์ โดยอาศัยการสังเกตต่างๆ เป็นข้อสรุปของตน

จากความเชื่อนี้ ชีวิตมนุษย์นั้นจึงมีจุดมุ่งหมายของชีวิต ซึ่งแต่ละบุคคลที่อาศัยอยู่ด้วยกัน จึงทำให้เกิดสถาบันศาสนาขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงสอนถึงเรื่องศรัทธา มนุษย์เราเมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมจะมีธรรมอื่นๆ ตามมาด้วย ศรัทธาเป็นเพียงเครื่องนำทาง ศรัทธาเป็นผู้นำให้บุคคลเข้าหา ให้สนทนา ให้ตั้งใจฟัง ให้จดจำ ให้นำไปพิจารณา ให้บุคคลได้บรรลุจุดมุ่ง

หมายอันสูงสุดแห่งชีวิตดังบาลีว่า “สพฺพธาย ตรตี โหสมิ” แปลว่า คนยอมข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 246 : 258)

ศรัทธา ตามความเชื่อของมนุษย์นั้น คนไทยก็เป็นมนุษย์ที่มีความเชื่อในเรื่องราวต่างๆ เช่น เชื่อเรื่องผีसाงเทวดา เชื่อเรื่องพระพรหม และเชื่อเรื่องสัตว์ในอบายภูมิ คนไทยยังมีความเชื่อเรื่องชีวิตที่มีไม่มนุษย์ และสัตว์อีกจำพวกหนึ่งซึ่งอยู่ในภพภูมิระดับเดียวกันกับมนุษย์ แต่อยู่ต่างมิติและต่างสภาวะชีวิตกัน เรียกสิ่งที่มีชีวิตต่างมิติกันนี้ว่า ผีसाง เทวดา ผีसाงและเทวดาเหล่านั้น ก็เป็นความเชื่อท้องถิ่นซึ่งมีอยู่ อันเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคมไทยสมัยก่อน (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535 : 34)

ศรัทธาตามคติความเชื่อของพราหมณ์ได้มีแนวความคิด ความเชื่อเข้ามาสู่แผ่นดินไทยตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย เมื่ออาณาจักรกัมพูชาของชนชาติขอมได้แผ่ขยายอำนาจทางการเมืองการปกครองเข้ามาทางตะวันออกเฉียงเหนือ และบางส่วนของพื้นที่ภาคกลางของไทย เมื่อไทยได้ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นอิสระจากอำนาจทางการเมืองของพวกขอมแล้ว ไทยก็ได้สร้างความเป็นอิสระภาพทางวัฒนธรรมทั้งในด้านแนวความคิดความเชื่อ แนวทางการดำเนินชีวิตอย่างไทย ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท อาณาจักรสุโขทัยจึงเป็นอาณาจักรที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535 : 36)

ความเชื่อในอำนาจของไสยศาสตร์ อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนบุญฤทธิ์และวิทยาคมต่าง ๆ นั้นน่าจะเป็นความเชื่อ และการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย ความรู้เรื่องนี้ชาวไทยน่าจะมียู่ เพราะตกอยู่ในการปกครองของชนชาติขอมมาก่อน ในช่วงที่สมัยขอมรุ่งเรืองอำนาจนั้น แต่ก็ไม่มียหลักฐานที่ปรากฏชัด จะมีก็แต่หลักฐานในศิลาจารึกของวัดป่ามะม่วงที่ได้กล่าวไว้ในหลักศิลาจารึกเมื่อ พ.ศ.1904 ว่า “พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงมีความรู้ความเชี่ยวชาญในทางโหราศาสตร์ มีการพยากรณ์สิ่งต่างๆ ได้แม่นยำ (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535 : 39)

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่มีความสำคัญยิ่ง ต่อบุคคลและต่อสังคม ที่ทำให้จิตใจยอมรับและคล้อยตามได้ เพราะเมื่อเกิดศรัทธาแล้ว จิตยอมรับก็นำความคิดได้ ซึ่งจะเกิดจากกลุ่มคนที่มีทัศนคติความเชื่อในเรื่องที่เหมือนกัน มักจะให้การยอมรับต่อผู้นำลัทธิศาสนา จึงชักจูงให้คล้อยตามได้ง่ายแต่ถ้าไม่มีความเชื่อเป็นฐานอยู่ก่อนก็ยากแก่การชักจูงได้ ความเชื่อของคนไทยส่วนใหญ่ ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และอิทธิพลจากทางวัฒนธรรมอื่นๆ รวมถึงความเชื่อจากความรู้ของนักคิดในสมัยนั้นๆ

สังคมไทยได้นับถือพระพุทธศาสนา โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของความเชื่อ พระสงฆ์ได้มีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำทางจิตใจ และเป็นศูนย์กลางแห่งความเชื่อ ความเลื่อมใส ศรัทธา จนทำให้พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติไทย

จากความเชื่อต่างๆ ของคนไทย ที่มีแตกต่างกันบางคนมีความเชื่อเรื่องศาสนา บางคนมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะมีความเชื่อมากหรือน้อย ในความเชื่อใด พุทธกับไสยในสังคมไทย จึงอาศัยซึ่งกันและกัน พุทธในที่นี้หมายถึงพระพุทธศาสนา ส่วนคำว่า ไสย ในที่นี้หมายถึง ลัทธิอื่นๆ ซึ่งประกอบด้วยเวทมนตร์ คาถา ซึ่งส่วนใหญ่ได้มาจากลัทธิในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นความเชื่อและความรู้อันเนื่องเกี่ยวกับสิ่งลึกลับ ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยผีสิง เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางของขลัง โขคลาภและเคราะห์กรรม

ถึงแม้ว่าปัจจุบัน มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีทันสมัย แต่ความเชื่อหรือความศรัทธาของมนุษย์ยังคงมีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีพัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์ตามขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ ดังนี้ ศรัทธาความเชื่อเกิดจากการนับถือดังนี้

1) การนับถือธรรมชาติ (Naturalism) คือ ธรรมชาติที่อยู่รอบตัว มนุษย์เชื่อว่ามิวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เกิดขึ้น เช่น ฝนตก พายุร้อน แผ่นดินไหว ไฟาแลบฟ้าผ่า และแม้กระทั่งกลางคืนและกลางวัน เป็นต้น

2) การนับถือผีสิง เทวดา (Animism) คือ มนุษย์มีความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีวิญญาณสิงสถิตอยู่ และสามารถที่จะบันดาลให้เป็นอะไรก็ได้ วิญญาณต่างๆ มีอยู่ในต้นไม้ ในบ้าน ในแม่น้ำ ในไฟ และในลม เป็นต้น

3) การนับถือบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) คือ มนุษย์มีความเชื่อว่า วิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ไม่ได้หายไปไหนยังคงล่องลอยอยู่ คอยดูแลปกป้องรักษาชีวิตของลูกหลาน บางครั้งมนุษย์ประสพวิญญาณของบรรพบุรุษในความฝันหรือจากการเข้าทรงทางใน เมื่อมีความเชื่อเช่นนี้ จึงได้สร้างสถานที่อยู่สำหรับวิญญาณเหล่านั้นในรูปของฮวงจุ้ยอันสวยงาม และในสถานที่ฝังศพต่างๆ ของบรรพบุรุษ ก็จะมีการก่อสร้างอย่างวิจิตร ตระการตาแต่ละปีก็จะมีเทศกาลกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษในรูปแบบต่างๆ มากมาย

4) การนับถือเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism) คือ มนุษย์มีความเชื่อเรื่องนี้ ซึ่งเกิดจากความคิดเรื่องวิญญาณหรือเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีประจำอยู่ในแต่ละปรากฏการณ์ของธรรมชาติต่างๆ บางกลุ่มมีความเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพสูงสุด พระจันทร์ พระวาญ และพระ

อัคคีเป็นรองลงมา แล้วกำหนดรูปร่างลักษณะของเทพเจ้าแต่ละองค์ให้มีลักษณะแตกต่างกันออกไป

5) นับถือพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) คือ การนับถือเทพเจ้าองค์เดียวซึ่งเกิดขึ้นจากมนุษย์ผู้เป็นหัวหน้าที่จะควบคุมคนของตนออกเดินทางไปในที่ต่างๆ หัวหน้า หมู่คณะ ต้องการจะควบคุมคนของตนให้เป็นปึกแผ่น จึงประกาศสั่งสอนคนของตนว่า “ในโลกนี้พระเจ้าสูงสุดมีเพียงองค์เดียวเท่านั้น พระองค์เป็นผู้สร้างสรรค์สิ่ง เป็นมหาเทพมีอำนาจยิ่งใหญ่ และจะบันดาลสิ่งใดให้แก่มนุษย์ได้ตามความประสงค์ พระองค์ทรงมีเมตตาเป็นวีรบุรุษและทรงคุ้มครองมวลมนุษย์” (เดือน คำดี, 2531 : 35-36)

6) การไม่นับถือศาสนาเทพเจ้า (Atheism) คือ การที่มนุษย์นับถือสิ่งที่มีเหตุผลนั้น ถือว่าเป็นวิวัฒนาการขั้นสูงแห่งศรัทธาของมนุษย์ ในความเชื่อแบบนี้ มนุษย์จะมีความเคารพตัวเองและแสวงหาเหตุผลจากประสบการณ์ของตน ไม่เชื่อในอำนาจของเทพเจ้าว่า จะเป็นผู้บันดาลทุกสิ่งทุกอย่างได้ ศาสนาที่สอนให้คนเคารพในเหตุและผลนั้น จะไม่นับอำนาจจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า แต่จะสอนว่ามนุษย์จะล่วงพ้นจากความทุกข์ได้ก็เพราะด้วยความเพียรของตนเอง

โดยสรุป พัฒนาการของศรัทธามีมูลเหตุมาจากความไม่รู้เหตุผล ซึ่งเป็นอวิชชาความกลัว ความจงรักภักดี ปัญญา อิทธิพลของบุคคลสำคัญและลัทธิการเมืองศาสนาที่มีความเชื่อเกี่ยวกับ พระเจ้า จากนั้น ศรัทธาความเชื่อต่างๆ พัฒนาการ มาจาก การนับถือธรรมชาติ นับถือผีสาธ เทวดา บรรพบุรุษ การนับถือพระเจ้าและเทพเจ้า เป็นต้น

2. วิเคราะห์การสร้างศรัทธาของครุบาศรีวิชัย

ครุบาเจ้าศรีวิชัยเกิดที่บ้านปาง ตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เมื่อวันที่ 11 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2421 ซึ่งตรงกับวันอังคาร ขึ้น 11 ค่ำ ปีชวด เดือน 9 เหนือ จุลศักราช 1240 (สิงหะ วรรณสัย, 2522 : คำนำ) ปัจจุบันอยู่ในเขต ตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน นามเดิมชื่อเฟือน เป็นบุตรคนที่ 3 ใน 5 คนของนายควายและนางอุสา ต้นตระกูลเป็นหมอคล้องช้างของเจ้าหลวงดาราดิเรกฤทธิ์ ไพโรจน์ (เจ้าดาวเรือง) เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ 7 (พ.ศ. 2414-2431) ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ 7 (พ.ศ. 2414-2431) และเป็นช่วงปลายของแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ครุบาเจ้าศรีวิชัยเป็นผู้ที่มีความตั้งใจ และความมุ่งมั่นสูง รวมทั้งมีความเป็นตัวของตัวเองสูง มีวัตรปฏิบัติยึดจารีตแบบดั้งเดิมคณะสงฆ์ล้านนา ในแนววินัยเชียงใหม่ผสมกับนิกายयोग ซึ่งแพร่หลายในเขตบ้านโฮ้ง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ที่ยึดธรรมเนียมคือการนุ่งห่มที่เรียกว่า “กุ่มผ้าแบบบริดก” สวมหมวกเขวนลูกประคำ ถือไม้เท้าและพัด ซึ่งเป็นที่รู้จักกัน

ทั่วไปโดยเฉพาะในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ในล้านนาเรียกพระลักษณะนี้ว่าเป็น “ครูบา” “ต้นบุญ” หรือ “นักบุญ” อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ มีการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัยหรือทู่เจ้าสิริ (อ่าน “ตุ้เจ้าสิริ”) แต่พบว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัยมักเรียกตัวท่านเอง เป็นพระชัยยาภิกขุ หรือพระศรีวิชัยชนะภิกขุ (วิไลลักษณ์ ศรีป่าซาง, 2542 : 12) ครูบาเจ้าศรีวิชัยได้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาดังกล่าวในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2447 – 2481 ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมและความขัดแย้งอันเกี่ยวพันถึงบริบททางสังคม อำนาจอริสฐานและจารีตประเพณี จนกระทั่งถูกอุทธรณ์ถึง 3 ครั้ง และได้มรณภาพลง เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2481 รวมอายุได้ 60 ปี คุณความดีและผลงานของครูบาเจ้าศรีวิชัยยังคงถูกกล่าวถึงอยู่จวบจนถึงปัจจุบัน ในภายหลังถูกขนานนามว่า “ต้นบุญแห่งล้านนา”

หลักการสร้างศรัทธาครูบาเจ้าศรีวิชัย

คุณลักษณะพิเศษที่เสริมให้ครูบาเจ้าศรีวิชัยโดยเด่นขึ้นมาเหนือพระสงฆ์รูปอื่น เกิดขึ้นภายหลังจากการได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากสำนักสงฆ์สายอริยญวาสี นอกเหนือจากการอุทิศตัว ซึ่งมีผลสืบเนื่องถึงความสัมพันธ์ระหว่างครูบาเจ้าศรีวิชัยกับชาวเขา เช่น กลุ่มกะเหรี่ยงและชาวบ้านจากพฤติกรรมที่แสดงออกของครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นจุดที่น่าสนใจที่จะเป็นหลักการสร้างศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัย คือ จริยาวัตรอันเคร่งครัดของครูบาเจ้าศรีวิชัยที่ปรากฏให้บุคคลที่พบเห็นเกิดความเลื่อมใสและให้ความนับถือ คือ ลักษณะของความสันโดษ และความเคร่งครัดในการรักษาศีล วินัย ละเว้นจากฉันทะสัตว์ ประเด็นที่สอง คือ การคาดหวังบรรลุลหรรษะอันวิเศษของครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากคำอธิษฐานบารมี ซึ่งครูบาเจ้าศรีวิชัยได้อธิษฐานไว้ว่า “...ตั้งผากระนา (ปรารภนา) ขอให้อธิถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว...” การตั้งสัจจะอธิษฐานจึงมีใหม่ของใหม่ แต่มีอยู่ในสังคมล้านนาอยู่แล้ว เพียงแต่การตั้งสัจจะอธิษฐานของครูบาเจ้าศรีวิชัยนั้น มีนัยถึงการบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าด้วย

ครูบาเจ้าศรีวิชัยได้กระทำการบำเพ็ญเพียรบารมีต่างๆ ตามแนวคิดดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยจะเห็นได้จากการให้ความสำคัญต่อคำไหว้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญบารมี ซึ่งท่านได้รวบรวมไว้ปรากฏในหนังสือกรรมฐานรวม เช่นคำไหว้ป่าละมี 30 ทัส หรือคำไหว้บารมี 9 ชั้น เป็นต้น ซึ่งถือเป็นเจตนารมณ์อันแน่วแน่ของครูบาเจ้าศรีวิชัยในการบำเพ็ญบารมี ส่วนในแนวทางปฏิบัติที่ท่านได้เพียรกระทำบารมี ด้วยกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างงานสถาปัตยกรรม อันเปรียบเสมือนทานบารมี ซึ่งถือว่าเป็นมหาทานอันยิ่งใหญ่ที่ครูบาเจ้าศรีวิชัยเฝ้าเพียรกระทำตลอดชีวิต

ด้วยแนวคิดดังกล่าว วัตรปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัยจึงส่งเสริมลักษณะอันน่า

เลื่อมใสของครูบาเจ้าศรีวิชัยแก่ประชาชน โดยเฉพาะชาวพื้นเมืองและกลุ่มชาวเขาในบริเวณนั้น ซึ่งจะยอมรับนับถือครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็น “ต้นบุญ” หมายถึง ลักษณะของ “ผู้มีบุญ” คือบุคคลที่ถือว่าเป็น “ผู้มีบุญ” ต้องได้รับบุญมาแต่ชาติปางก่อนและผลบุญนี้จะยังประโยชน์สุขและสามารถแบ่งปันให้กับผู้อื่นที่เชื่อถือบุคคลนั้น ขณะเดียวกัน “ผู้มีบุญ” จะแสดงออกให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ได้ เมื่อมีการยอมรับจากผู้อื่น การยอมรับนี้ ตัว “ผู้มีบุญ” ต้องแสดงบุคลิกและคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้อื่นคิด หรือเห็นว่า ผู้มีบุญมีอำนาจแตกต่างจากบุคคลสามัญทั่วไป นอกจากนี้ผู้มีบุญสามารถที่จะนำบุญมาช่วยเหลือผู้ที่แวดล้อมในชาตินี้ แนวคิดนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับความคิดเรื่อง “พระโพธิสัตว์” ซึ่งหมายถึง ผู้บรรลุพระสัมโพธิญาณ ถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานโดยตรงจากครูบาเจ้าศรีวิชัยที่ระบุเจาะจงถึงการเป็น “ต้นบุญ” หากเมื่อพิจารณาความปรารถนาที่มุ่งบรรลุสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ พอจะอนุมานถึงความเชื่อมโยงถึงภาวะ “ต้นบุญ” ว่าน่าจะเกี่ยวเนื่องกับแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์นี้ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับแนวคิดของลูกศิษย์ของครูบาศรีวิชัยไม่ว่าจะเป็นครูบาอภิชัยชาวปีและครูบาวงศ์ วัดพระบาทห้วยต้ม

วิธีสร้างศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัยเป็นนักพัฒนาและนักสร้างศรัทธาอย่างยอดเยี่ยม พื้นฐานชีวิตของท่านมาจากครอบครัวที่อบอุ่น กอปรกับท่านอุปนิสัยของท่านที่รักสันโดษ และมีเมตตาธรรมสูง ท่านเป็นผู้มีพื้นฐานจิตใจที่ดี มีเมตตา ไม่ฝักใฝ่การมีชีวิตแบบชาวบ้าน เมื่อคราวถึงเวลาที่เหมาะสมท่านจึงบวชเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา สิ่งที่สะท้อนสิ่งที่เรียกว่าการสร้างศรัทธาก็คือท่านเป็นพระที่ฉันอาหารแบบมังสวัติดตลอดชีวิต ซึ่งท่านก็ทำได้จริง สัจจะในข้อนี้ผู้วิจัยมองว่าเป็นปัจจัยแรกที่สร้างศรัทธาให้กับผู้ที่ได้พบเห็น ถึงแม้รูปลักษณะภายนอกก็เป็นแบบธรรมดาทั่วไป แต่การประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะด้านวิปัสสนาท่านเด่นชัด สงบ เรียบร้อย พุตน้อย แต่ทำจริง เมื่อจับโยงกับหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา 4 ประการ คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 21 ข้อ 65 : 108)

1. บุคคลที่ยึดถือเอารูปเป็นประมาณ (รูปูปปมาณิกา) นั้นจะเป็นผู้ที่มองเห็นรูปว่าสวยงาม ทรวดทรงดี ท่าทางสง่า รูปหล่อ รูปสวย ผิวพรรณดี หน้าตาคนกาย ติดในรูปกายภายนอก เป็นต้น การดำเนินชีวิตจะติดอยู่ในลักษณะของความภูมิฐาน ดูดี สะอาด ค่อนข้างหนักไปในทางราคะจริต เป็นต้น
2. บุคคลที่ยึดถือเอาเสียงเป็นประมาณ (โฆสัปปมาณิกา) เป็นผู้ยินดีในเสียง ชอบเสียงที่ไพเราะเสนาะหู ไม่ชอบคำหยาบ ชอบคำชม การดำเนินชีวิตของบุคคลที่ยึดเอาเสียงเป็นประมาณนี้เป็นบุคคลที่ชอบแต่เสียงที่ดั่งงาม เมื่อได้ยินแล้วก็จะเกิดความพึงพอใจ เป็นต้น
3. บุคคลที่ยึดถือเอาลักษณะรูปลักษณ์ที่คร่ำคร่า (ลูชัปปมาณิกา) เป็นผู้ที่ยินดีในสิ่งที่

เศร้าหมอง รูปลักษณะที่เศร้าหมอง คร่ำครี เพราะการที่จะทำให้เกิดความเสื่อมใสศรัทธา ความเก๋า ความคร่ำคร่าของวัตถุต่างๆ เช่น ความเก๋าของพระพุทธรูป ความเก๋าของวัตถุสิ่งของต่างๆ ยิ่งเก๋ามากก็เกิดความชอบ ความศรัทธา ความเก๋ามีชื่อว่าผุพังไป สลายไป แต่เป็นลักษณะของความคงอยู่อย่าง เป็นลักษณะเฉพาะไม่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม บุคคลประเภทนี้จะหนักไปในทางโมหะจริต เป็นต้น

4. บุคคลที่ยึดถือเอาธรรมหรือความถูกต้อง (อัมมัมปมาณิกา) การถือเอาสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นหลักการ ดำรงตนตามแบบแผนหรือเรียกว่ามีธรรม ดำรงธรรม อยู่ด้วยธรรม การประพฤติปฏิบัติ

หลักปมาณิกาทั้ง 4 ประการเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่ใช้ยึดถือในการดำเนินชีวิต เพราะว่าปมาณิกาเป็นแรงจูงใจให้แต่ละบุคคลมีรูปแบบการใช้ชีวิตไม่เหมือนกัน การดำเนินชีวิตถือเป็นการนำเอาสิ่งต่างๆ ที่ได้คิดหรือการปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไป การดำเนินชีวิตที่สำคัญต้องมีเป้าหมาย การไปถึงเป้าหมายต้องมีจุดเริ่มต้นที่เรียกว่า แรงจูงใจหรือการจูงใจ ให้กระทำเพื่อก้าวไปตามแนวทางของตนเอง

จากประมาณของผู้ศรัทธาเสื่อมใสทั้ง 4 ด้านนำมาวิเคราะห์กับบุคลิกของครูบาศรีวิชัย จะเห็นได้ว่า ท่านไม่มีจุดเด่นในรูปลักษณะภายนอก คือด้านหน้าตาหรือรูปร่างปมาณิกา และน้ำเสียงหรือโสมสัปมาณิกา ซึ่งเมื่อมองให้ลึกลงไป ทั้งหน้าตาและเสียงนั้น ไม่ได้บังถึงศรัทธาที่มั่นคง เพราะเมื่อกาลเวลาผ่านไปทั้งรูปร่างหน้าตาและน้ำเสียงก็เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา แต่ในมิติอีกสองด้าน คือ ด้านความประพฤติแบบสันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือลุ่มหลงปมาณิกา และด้านประพฤติธรรมหรืออัมมัมปมาณิกา โดยเฉพาะด้านสัจจะ ความอดทน อหิงสา ค้ำใจไม่ตรีของท่านเป็นตัวเชื่อมโยงให้ผู้พบเห็นเกิดความสบายใจ อบอุ่นใจทุกครั้งที่ได้สนทนาพูดคุยกับท่าน

ตลอดชีวิตของครูบาศรีวิชัยท่านไม่เคย สำแดงอภินิหาร ไม่เคยสร้างเครื่องรางของขลังใดๆ ศรัทธาที่มหาชนมอบให้เกิดจากการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ และมุ่งสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวมเป็นสำคัญ จึงไม่แปลกเลยที่ประชาชนต่างยกย่องให้ท่านเป็น “นักบุญแห่งล้านนา” ที่ทุกคนยังคงเคารพนับถือมาจนปัจจุบัน จวบจนวันนี้นับได้ 135 ปีมาแล้ว ผลงานการก่อสร้างและปฏิบัติของท่าน อยู่ในความทรงจำของประชาชนที่มีความเคารพศรัทธาในตัวท่านไม่มีวันลืมถึงแม้ตัวท่านถึงแก่กรรมภาพไปนานแล้ว ประชาชนผู้เสื่อมใสในปฏิปทาของได้การทำพิธีสร้างรูปเหมือนของท่านและทำพิธีปลุกเสกซึ่งนับวันยิ่งทวีคูณ โดยทุกคนนำไปเก็บไว้สักการบูชาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ซึ่งเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงผลงานอันล้ำค่าตลอดชีวิตของท่านครูบาศรีวิชัย ที่อุทิศเพื่อพระพุทธศาสนาตราบนานทุกวันนี้ และเป็นที่แน่นอนว่า ความดีงามของท่านจะยังคงสืบทอดจากรุ่นสู่ตราบนานเท่านาน

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิธีการสร้างศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย สามารถนำผลการวิจัยมาอภิปรายได้ดังนี้

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1. การสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา พบว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นมีเอกลักษณ์แตกต่างจากความศรัทธาทั่วไป เพราะความศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นจะต้องประกอบปัญญาด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ลิขิต บุญละคร (2563 : 40-46) ที่ศึกษา “วิเคราะห์พัฒนาการแห่งพลังศรัทธาของชาวพุทธในสังคมไทย” พบว่า ศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา จึงเรียกว่า “สัทธาญาณสัมปยุต” ศรัทธาที่ประกอบด้วยความรู้ การถือเอาสิ่งที่ตนเองรู้ ตนเห็น โดยปราศจากการ ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ถึงเหตุและผลเป็นความเชื่อที่ขาดปัญญาพิจารณาถึงเหตุผลความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า “สัทธาญาณวิปยุต”

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2. วิเคราะห์การสร้างศรัทธาของครูบาศรีวิชัย พบว่า การสร้างศรัทธาของครูบาศรีวิชัยเกิดจากข้อวัตรปฏิบัติของท่านเอง ที่มีความสม่ำเสมอและมั่นคงในพระวินัย ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของภักติกุล รัตนาและไพโรจน์ ไชยเมืองขึ้น (2566 : บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษา “คุณลักษณะของครูบาเจ้าศรีวิชัยในฐานะต้นแบบพลเมืองโลกด้านจริยธรรมและคุณธรรม” พบว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัยมีคุณลักษณะเชิงจริยธรรมและคุณธรรมอย่างเด่นชัด ด้านคุณธรรมนั้นครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นผู้มีคุณงามความดีและนำไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น การมีคุณลักษณะด้านความเชื่อถือได้ การเคารพ การเอื้ออาทร และความเป็นพลเมือง และด้านจริยธรรมครูบาเจ้าศรีวิชัยมีวัตรปฏิบัติที่ดั่งตามหลักศีลธรรมจนเป็นยอมรับของสังคม เช่น คุณลักษณะด้านความเป็นผู้นำ ความรับผิดชอบ และความเป็นธรรม โดยสรุปแล้ว ครูบาเจ้าศรีวิชัยมีคุณลักษณะที่เหมาะสมในการเป็นต้นแบบความเป็นพลเมืองโลก และเป็นแบบอย่างในการเสริมสร้างคุณลักษณะเชิงจริยธรรมและคุณธรรมแก่คนไทย และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระสมชาย ธมฺมสโร (พรมมา) (2556 : บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษา “บทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิโช ในฐานะนักบุญล้านนา กรณีศึกษาการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา” พบว่า พระครูบาศรีวิชัย สิริวิโช มีบทบาทบอกรับปณิธานในการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา และถือมั่นอยู่ในวิถีแห่งธรรมอย่างแน่วแน่มั่นคง ได้สร้างศรัทธาจากธรรมะปฏิบัติของท่าน เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเถรทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาวิธีการสร้างศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย สามารถสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจากประวัติและผลงานของครูบาศรีวิชัย สามารถสรุปได้ตามแผนภูมิ ดังนี้

สรุป

วิธีการสร้างศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัยเกิดจากพฤติกรรมที่แสดงออกของครูบาเจ้าศรีวิชัย เพราะตลอดชีวิตของท่าน ท่านได้อุทิศทั้งชีวิตของท่านทำงานรับใช้เพื่อพระพุทธศาสนา อย่างเดียวเท่านั้น ท่านเป็นแบบอย่างในหลายด้านคือท่านมีความประพฤติทางกายที่บริสุทธิ์หมดจด ปราศจากมลทินแปดเปื้อน ศีลาจารวัตรท่านงดงาม มองเห็นได้จากสีหน้าและแววตา เป็นอย่างดี ถึงแม้ท่านไม่ใช่กษัตริย์เทศน์ที่มีฝีปากคมกล้า แต่ทุกคำของท่านที่กล่าวออกมา ล้วนแฝงไปด้วยปณิธานแน่วแน่ที่สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้แก่ผู้ที่รู้จักพบเห็นทั้งอยู่ใกล้และอยู่ไกล สัจวาจาอันศักดิ์สิทธิ์ของท่านสะท้อนผลงานที่ท่านได้ลงมือปฏิบัติ ท่านมีความแน่วแน่วลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จากผลงานการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุทั่วจังหวัดภาคเหนือ ผลงานชิ้นสำคัญคือซึ่งเป็นผลงานอมตะของท่านคือท่านสามารถนำศรัทธาประชาชนสร้างทางขึ้นดอยสุเทพได้สำเร็จโดยไม่เสียงบประมาณแผ่นดินแม้แต่หน่วย และถึงแม้บางครั้งท่านประสบปัญหาอุปสรรคในเพศสมณะของท่าน แต่ท่านก็ไม่สะทกสะท้านกับปัญหาเหล่านั้น ท่านยอมรับโดยคุชฎี เพราะท่านมีเมตตาธรรม และขันติธรรมเป็นขั้นสูงสุด อนุสาวรีย์ที่ประดิษฐานรูปเหมือนของท่านบริเวณต้นทางก่อนขึ้นสู่ดอยสุเทพเป็นประจักษ์พยานสะท้อนผลงานอย่างประเมินค่ามิได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) การนำผลการศึกษาไปใช้ในการส่งเสริมการสร้างศรัทธาที่ถูกต้อง โดยมุ่งเน้นศรัทธาตามหลักพุทธศาสนาและยึดถือแบบอย่าง การปฏิบัติได้ถูกต้อง โดยการรักษาศีล มีวินัยตามแนวทางปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นต้นแบบที่ดั่งาม

2) การส่งเสริม เผยแพร่แนวทางการสร้างศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ล้านนารูปอื่นๆ

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องศรัทธาของพระสงฆ์ในภูมิภาคอื่นๆของไทย เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับแนวคิดอื่นๆ

บรรณานุกรม

เดือน คำดี. (2531). ศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่

8. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมชาย ธมมสาโร (พรมมา). (2556). “บทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญล้านนา กรณีศึกษาการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พั่น ดอกบัว. (2533). ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ภักติกุล รัตนาและไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น. (2566). “คุณลักษณะของครูบาเจ้าศรีวิชัยในฐานะต้นแบบพลเมืองโลกด้านจริยธรรมและคุณธรรม”. วารสารสังคมศาสตร์บูรณาการ. 10 (1): 127-157.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2522). วิสุทธิมรรค แปล ภาค 3 ตอน 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ลิขิต บุญละคร (2563). “วิเคราะห์พัฒนาการแห่งพลังศรัทธาของชาวพุทธในสังคมไทย”. วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย. 2 (1): 40-46.

- วรรณสิทธิ ไวยะเสวี (ผู้แปล). (2527). คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเภทที่ 2 เจตสิก
สังคหวิภาค. กรุงเทพมหานคร: ธเนศวรการพิมพ์.
- วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2542). สืบสานล้านนา สืบต่อลมหายใจของแผ่นดิน. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา วิทยาเขตภาคพายัพ เชียงใหม่.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2529). สารานุกรมพระพุทธศาสนา.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. (2515). ธรรมานุกรม. กรุงเทพมหานคร: มหา
มกุฏราชวิทยาลัย.
- สามารถ แจ่มจันทร์. (2539). “คำวประวัติครูบาศรีวิชัย”. นิตยสารศิลปวัฒนธรรม. 17 (7) :
17-23.
- สิงฆะ วรรณสัย. (2522). สารประวัติครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย. เชียงใหม่: ศูนย์
หนังสือเชียงใหม่.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2535). ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติใน
สมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หลวงเทพรัตนคุศิษฐ์. (2518). ธาตุปปทีปิกา. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

การดูแลผู้สูงอายุเชิงพุทธ Buddhist Elderly Care

พระชาญณรงค์ เสาะรัตนไพโร

Phra Channarong Saoratnaphrai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: channarong_saoratnaphrai@outlook.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดูแลผู้สูงอายุด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากจำนวนผู้สูงอายุในปัจจุบันมีมากขึ้นเรื่อยๆ และจะกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มตัวในปี 2574 โดยวัดจากจำนวนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมด การเตรียมความพร้อมสำหรับสังคมผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งทั้งทางภาครัฐ ภาคสังคม รวมทั้งศาสนาด้วย พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของสังคมไทยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับตัวเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุนี้ อนึ่ง มีคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากที่กล่าวถึงการดูแลผู้สูงอายุ เช่น หลักกาวนา 4 หลักสังคหวัตถุ 4 ตลอดถึงแนวทางการเจริญสมาธิ ที่สามารถนำมาประยุกต์เป็นรูปแบบการดูแลผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นหลักธรรมที่สร้างความสมดุลให้แก่บุคคลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

คำสำคัญ : ผู้สูงอายุ, พุทธบูรณาการ, การดูแล

Abstract

This academic article aims to study the care of the elderly with Buddhist principles. Since the number of elderly people is increasing and will become a full-fledged aging society in 2031, measured by the population aged 60 years and over, which is as high as 28 percent of the total population, preparation for the aging society is very important for both the government sector, society sector, and religion. Buddhism is the main religion of Thai society, so it is very important

to adapt to support this aging society. In addition, there are many Buddhist teachings that mention the care of the elderly, such as the 4 principles of meditation, the 4 principles of social welfare, and the meditation method, which can be applied as an effective form of care for the elderly because they are principles that create a balance for individuals in terms of physical, emotional, social, and intellectual aspects.

Keywords: Elderly, Integrative Buddhism, Care

บทนำ

วัยสูงอายุ หรือวัยชรา หมายถึง คนที่มีอายุอยู่ในช่วงปลายของชีวิต นิยามของผู้สูงอายุอาจแตกต่างกันไปเมื่อพิจารณาจากแง่มุมต่างๆ อาทิ ทางชีววิทยา ประชากรศาสตร์ การจ้างงานและทางสังคมวิทยา ในทางสถิติมักถือว่าผู้ที่อยู่ในวัยสูงอายุคือบุคคลที่มีอายุ 60-65 ปีขึ้นไป สำหรับประเทศไทยกำหนดไว้ว่าผู้สูงอายุคือบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่จะมีสัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรทั้งประเทศสูงกว่าประเทศกำลังพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรไทยที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ประเทศเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ประมาณปี 2543-2544 คือ มีประชากรอายุ 60 ปีคิดเป็นสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด นอกจากนี้สัดส่วนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นแล้ว ยังมีอีกตัวบ่งชี้หนึ่งที่แสดงถึงการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว นั่นคือ “ดัชนีการสูงวัย” (Aging index) ซึ่งแสดงถึงการเปรียบเทียบโครงสร้างการทดแทนกันของประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) กับกลุ่มประชากรวัยเด็ก (อายุต่ำกว่า 15 ปี) โดยดัชนีการสูงวัยมีค่าต่ำกว่า 100 แสดงว่าจำนวนประชากรสูงอายุน้อยกว่าจำนวนเด็ก แต่ในทางตรงข้ามถ้าดัชนีมีค่าเกินกว่า 100 แสดงว่าจำนวนประชากรสูงอายุนั้นมีมากกว่าจำนวนประชากรเด็ก

สาเหตุสำคัญของการเพิ่มสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ (1) การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์หรือการเกิดน้อยลง จากข้อมูลอัตราเจริญพันธุ์รวมแสดงให้เห็นว่าจำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่สตรีคนหนึ่งมีตลอดวัยเจริญพันธุ์ได้ลดลงเป็นลำดับ จาก 4.9 คน ต่อสตรี 1 คน ในปี 2517 เหลือเพียงประมาณ 1.6 คน ต่อสตรี 1 คนในปี 2556 และเหลือประมาณ 1.3 คนในปี 2576 (2) การลดภาวะการตายทำให้อายุคนไทยยืนยาวขึ้น ดูได้จากอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของคนไทย เมื่อ 50 ปีก่อนอายุคาดเฉลี่ยฯ ของเพศชายประมาณ 55 ปี

เพศหญิงประมาณ 62 ปี แต่ปัจจุบัน (2557) อายุคาดเฉลี่ยฯได้เพิ่มสูงขึ้น โดยเพศชายประมาณ 72 ปี เพศหญิงประมาณ 79 ปี และอีกสิบปีข้างหน้าอายุคาดเฉลี่ยฯของเพศชายประมาณ 76 ปี และเพศหญิงประมาณ 83 ปี การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ประชากรวัยเด็กลดลงอย่างรวดเร็วจนนำมาสู่การเพิ่มขึ้นของสัดส่วนประชากรสูงอายุซึ่งมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย ปี 2558-2573 จะเห็นว่าภาพรวมประเทศไทยอยู่ในสถานการณ์ “สังคมสูงวัย” (aged society) และในอีก 10 ปีข้างหน้า จะเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (completed aged society) (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2557 : 1-3) ในปี 2574 ประเทศไทยจะเข้าสู่ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด” เมื่อประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมด (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2559 : 22-25)

เนื้อหา

1. แนวคิดและทฤษฎีผู้สูงอายุ

การศึกษาเรื่องผู้สูงอายุมีแนวคิดทฤษฎี ดังนี้

1) ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ผู้สูงอายุจะมีการปรับตัวกับสภาพชีวิตหลายอย่าง ซึ่งไม่เหมือนกับบทบาทเดิมที่เคยมีในอดีต เพื่อเข้ามายอมรับบทบาทความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบของผู้สูงอายุ Cottrell ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้สูงอายุ (Age Role) ในสังคมอเมริกันว่า การปรับตัวจากวัยผู้ใหญ่ไปสู่ผู้สูงอายุ 9 ประการ (บุษยมาศ สินธุประมา, 2539 : 21) คือ

- 1.1) การต้องออกจากงานหรือความเป็นผู้นำในครอบครัว
- 1.2) การต้องออกจากบทบาทของผู้นำชุมชนหรือองค์กรต่างๆ
- 1.3) การละเว้นจากความผูกพันคู่สมรสเนื่องจากการตายของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
- 1.4) การต้องพึ่งพิงผู้อื่นในเรื่องที่พักอาศัย
- 1.5) ลดความสนใจลงในการวางแผนเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย
- 1.6) มีการพึ่งพาและขอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นเพิ่มขึ้น
- 1.7) มีการร่วมการดูแลจากลูกหลาน
- 1.8) มีการร่วมสมาคมกับผู้สูงอายุด้วยกัน
- 1.9) มีการวางแผนในชีวิตแบบวันต่อวัน

หลักเน้นของทฤษฎีคือ ความเชื่อว่าเมื่อบุคคลถึงวัยชราก็จะสวมบทบาทใหม่ของสังคมจากบทบาทชีวิตในวัยผู้ใหญ่สู่บทบาทชีวิตในวัยชรา ซึ่งแนวคิดจากทฤษฎีบางข้ออาจแตก

ต่างจากสภาพสังคมไทย เช่น ความเป็นผู้นำในครอบครัว ครอบครัวไทยและสังคมไทยส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญในการตัดสินใจของผู้สูงอายุอยู่มาก ดังนั้น แนวคิดนี้จึงมีลักษณะเป็นอุดมคติ แต่ก็ทำให้เราทราบว่า ผู้สูงอายุบางคนมีปัญหาในการปรับตัวเมื่อเข้าสู่ภาวะสูงอายุ สังคมจึงต้องเข้ามาช่วยเหลือในการกำหนดบทบาทที่เหมาะสม โดยให้บทบาททางสังคมคืนมา เช่น อาสาสมัคร กลุ่มเพื่อน หรือการส่งเสริมให้ครอบครัวเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุมากขึ้น

2) ทฤษฎีกิจกรรม (Social Activity Theory) (Havighurst, R.J, 1963 : 59) ได้กล่าวว่า ถ้าบุคคลใดมีกิจกรรมมากอย่าง จะสามารถปรับตัวได้มากขึ้นเท่านั้น และมีความพึงพอใจในชีวิตสูง ทำให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิตต่อไป แนวคิดนี้จะเห็นว่ากิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุมากกว่าการลดบทบาททางสังคม และจะพบว่าผู้สูงอายุมีทักษะเกี่ยวกับตนเองในทางบวก และมองโลกในแง่ดี จะมีความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรม และบทบาทใหม่ๆ ของร่างกายให้สมวัย กิจกรรมที่น่าจะจัดให้กับผู้สูงอายุ ได้แก่ งานอดิเรกต่างๆ งานอาสาสมัคร เป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานต่างๆ และเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ

เมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุหรือเกษียณอายุงานแล้ว เวลาว่างหาได้ง่ายและมีมาก กิจกรรมยามว่างไม่ว่าเพื่อนันทนาการหรือการเรียนรู้สิ่งใหม่หรือให้บริการผู้อื่น จึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งนำความพึงพอใจมาให้ ทำให้มีชีวิตชีวาและมีความหมาย การที่เกษียณอายุการทำงานอย่างไม่มีจุดหมาย จะนำไปสู่ความเซ็ง เบื่อหน่าย และแยกตัวออกจากสังคม ความจริงนั้นกายและจิตใจ เจริญงอกงามขึ้นตามแรงกระตุ้นของกิจกรรมต่างๆ จึงเป็นการดีที่เราควรจะมีกิจกรรมมากระตุ้นชีวิตของเราให้เจริญงอกงาม

ส่วนใหญ่การทำกิจกรรมต่างๆ ในยามว่างมักมีปัญหาว่าจะเลือกกิจกรรมอะไรดีจะเป็นการสะดวกถ้าจะพิจารณากิจกรรมในยามว่างออกเป็นหลักใหญ่ๆ 3 ประการ คือนันทนาการ การเรียนรู้และการบริการผู้อื่น

(1) กิจกรรมนันทนาการ ผู้สูงอายุสามารถทำได้ทุกช่วงอายุ ทำให้ร่างกายสดชื่น ทำหาย กระตุ้นเตือนเปลี่ยนแนวคิดและได้สัมผัสกับคนอื่น รวมทั้งทำให้จิตใจของเราตื่นตัวอยู่เสมอ และมีชีวิตชีวา ผู้สูงอายุควรทำในสิ่งที่ตนเองชอบ และตนเองมีทักษะหรือความถนัดเป็นพิเศษ ทักษะในงานวิชาชีพ อาจนำมาใช้ในกิจกรรมนันทนาการได้ ควรเลือกหลายๆ กิจกรรมและต้องมีเวลาพอ

(2) กิจกรรมการเรียนรู้ เมื่ออยู่ในวัยสูงอายุ การเรียนรู้ยังมิอย่างต่อเนือง เพื่อสนองความอยากรู้ อยากเห็น ความพึงพอใจหรือเพื่อการดำเนินกิจกรรมบางอย่างให้ได้รับความสำเร็จในแง่สุขภาพจิต การเรียนรู้จะเป็นการกระตุ้นจิตใจ และเป็นการแลกเปลี่ยนความสนใจกับผู้อื่น เช่น การเรียนในระบบการศึกษาผู้ใหญ่ หรือการศึกษานอกระบบ การเรียนในมหาวิทยาลัย

เปิด และการอบรมระยะสั้นๆ ฯลฯ

(3) กิจกรรมบริการผู้อื่น เนื้อหาของชีวิตอย่างหนึ่งคือ การเสียสละ และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่สังคม นอกเหนือไปจากทำให้แก่ตนเอง ครอบครัว โดยผ่านงานอาสาสมัคร ผู้สูงอายุอาจลงงานอาสาสมัครหลายๆ อย่าง แล้วพิจารณาด้วยตนเอง ว่ากิจกรรมแบบไหนที่เหมาะสมกับตนเองที่สุด บริการอาสาสมัครมีหลายแนวทาง

3) ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ทฤษฎีนี้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นจากการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้เพิ่มปริมาณสูงขึ้น แต่สวนทางกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เพราะกระทบต่อสภาพ บอบช้ำความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุที่เคยมีสภาพสูงในสังคมดั้งเดิม ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่การมีสภาพทางสังคมที่ลดต่ำลงในสังคมสมัยใหม่

ทฤษฎีความทันสมัยได้กล่าวถึงการสูญเสียสภาพทางสังคมของผู้สูงอายุ ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม ในสังคมเกษตรกรรมนั้นผู้สูงอายุจะเป็นผู้ควบคุมทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นศูนย์กลางของครอบครัวในด้านศาสนา แต่ในสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมเมือง การควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ทุน มีการกระจายมากขึ้น การแข่งขันในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นประสิทธิภาพของการผลิต การประเมินมาตรฐานการผลิตจากประชากรในวัยแรงงาน ทำให้ผู้สูงอายุมีความสำคัญน้อยลง และจัดเป็นกลุ่มที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงเช่นเดียวกับประชากรในวัยเด็ก ด้วยเหตุนี้ได้นำกลุ่มผู้สูงอายุไปสู่สภาพที่ลดต่ำลง (สุภาลักษณ์ เขียวขำ, 2534 : 15-17)

ดังที่กล่าวมา ทฤษฎีบทบาท ทฤษฎีกิจกรรม และทฤษฎีความทันสมัยนี้เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีบทบาทหน้าที่ที่ตนมีตามสถานะของตนที่อยู่ในสังคมไทย ให้เหมาะสมกับบุคคล สถานที่ เวลา ซึ่งบทบาทนี้ทำให้สังคมขับเคลื่อนไปได้ด้วยดี และที่สำคัญผู้สูงอายุจะมีชีวิตที่เป็นสุขได้ ควรมีบทบาทหรือกิจกรรมทางสังคมอย่างเหมาะสม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ การมีงานอดิเรกทำ การเป็นสมาชิกกลุ่มเพื่อเป็นการสนองตอบความต้องการของมนุษย์ ทำให้เห็นคุณค่าในตนเองยิ่งขึ้นและอีกประการหนึ่งเป็นเรื่องธรรมดาสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปก็คือความทันสมัย ผู้สูงอายุย่อมปรับตัวเองให้เข้ากับยุคกับสมัย ต้องมีการศึกษาเรียนรู้เพื่อที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์อยู่เสมอ ยิ่งสังคมปัจจุบันจะอย่างไรให้ผู้สูงอายุอยู่ได้จะปรับตัวเองได้ โดยไม่ให้เป็นภาระของสังคมสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุขต่อไป

2. แนวคิดการดูแลผู้สูงอายุเชิงพุทธ

ชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทยมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีภูมิปัญญาและแนวทางในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการ

ดูแลสุขภาพผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าหลักคิดในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในเรื่องอริยสัจสี่นั้นเป็นระบบคิดที่อธิบายได้ว่า ชีวิตมีความทุกข์ ความทุกข์ต่างๆ เกิดจากเหตุ ความทุกข์ต่างๆ สามารถหมดไปได้และมีวิธีการที่จะปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์นั้น

พระพุทธศาสนามองว่าความแก่เป็นความทุกข์และมนุษย์สามารถพ้นทุกข์จากความแก่ได้โดยดำเนินชีวิตตามหลักวิถีพุทธ อย่างไรก็ตามความทุกข์ของผู้สูงอายุนั้นเป็นความทุกข์ทั้งทางร่างกายและทางใจ การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุจึงต้องดูแลทั้งร่างกายและจิตใจให้สมดุลกัน อีกทั้งมูลเหตุของความทุกข์ของผู้สูงอายุนั้นเกิดจากเหตุที่สำคัญคือความต้องการที่ไม่สมปรารถนาในด้านต่างๆ คือ ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ ที่อยู่อาศัย อนามัย การงาน และต้องการความรักความเคารพ

1. การมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (กัลยาณมิตร)

ในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุมีหลักการที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า สัปปายะ 6 คือ สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกี่ยวข้องช่วยเหลือให้การบำเพ็ญภาวนาเกิดผลดี ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุได้ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550 : 254)

1) อาวาสสัปปายะ ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ (Suitable abode) จัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม

2) โจรสัปปายะ ที่หาอาหาร ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสม เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป (suitable resort) มีเครื่องอุปโภคบริโภคเพียงพอ

3) ภัสสสัปปายะ การพูดคุยที่เหมาะสม เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ในกถาวัตถุ 10 และพูดแต่พอประมาณ (Suitable speech) มีแหล่งข้อมูลความรู้ ข่าวสารที่ดีมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

4) บุคคลสัปปายะ บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญา เป็นที่ปรึกษาเหมาะสมใจ (Suitable person) มีผู้ให้คำปรึกษาดูแลที่ดี มีกัลยาณมิตร

5) โภชนสัปปายะ อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก (Suitable food) มีอาหารเหมาะสมถูกสุขลักษณะ

6) อุตุสัปปายะ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี (Suitable posture) มีการเคลื่อนไหวไปมาเหมาะสม จิตใจและสังคมโดยมีการพัฒนาารูปแบบที่เหมาะสม

ในการนำหลักสัปปายะทั้ง 6 มาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุนั้นสามารถปรับประยุกต์ใช้ให้ครอบคลุมความต้องการของผู้สูงอายุทั้งสิ้น คือ ด้านสุขภาพกาย อารมณ์ จิตใจ

และสังคมโดยมีการพัฒนารูปแบบที่เหมาะสม

2. พุทธธรรมบำบัด

ในการดูแลผู้สูงอายุเราสามารถนำแนวคิดเรื่องพุทธธรรมบำบัดมารักษาดูแลสุขภาพผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดีเนื่องจากผู้สูงอายุมีความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ พงษ์ วรพงศ์พิเชษฐ์ (2550 : 5) ได้อธิบายการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพ ดังนี้

1) อารมณ์ทำให้เกิดโรค ร่างกายและจิตใจของคนเรามีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เวลาที่ใจของเรามีความเครียด ความโกรธหรืออารมณ์ในทางลบก็จะมีผลต่อร่างกายของเรา จิตใจของเราจึงมีอิทธิพลมากต่อการเกิดโรคของร่างกายในทางกลับกันการมีอารมณ์ที่ดี เช่น การฝึกเจริญเมตตาภาวนาเป็นเวลานานหนึ่งชั่วโมงซึ่งมีผลต่ออารมณ์ที่ดีทำให้ภูมิต้านทานแข็งแรงขึ้น

2) ความผ่อนคลายบำบัดโรค วิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ได้ศึกษาพบว่าความผ่อนคลายเป็นสิ่งสำคัญมากเนื่องจากการสร้างความผ่อนคลายจะช่วยรักษาโรคและป้องกันไม่ให้เกิดโรคต่างๆ เช่น โรคหัวใจ โรคความดัน โรคเบาหวาน โรคจิตประสาท โรคหืดหอบรวมทั้งโรคมะเร็งต่างๆ ด้วย ดร.เบนสัน บอกว่า การทำให้เกิดการผ่อนคลายทำได้หลายวิธี เช่น การสวดมนต์ การฝึกผ่อนคลายกล้ามเนื้อ การวิ่งเหยาะๆ แล้วกำหนดสติที่เท้า การว่ายน้ำ แล้วเจริญสติไปด้วย การฝึกการหายใจ การฝึกโยคะสมาธิ การฝึกซิกงหรือแม้แต่การเจริญสติในขณะถักนิตตั้งหรือโครเซ การฝึกสมาธิโดยตรงในท่ายืน เดิน นั่ง นอน ใช้สติกำหนดรู้ส่วนต่างๆ ในร่างกาย สามารถทำให้เกิดสมาธิและผ่อนคลายได้มาก

3) สมาธิบำบัดโรค ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การทำจิตให้เป็นสมาธิช่วยสร้างความผ่อนคลายแก้ไขโรคของความเครียดอย่างได้ผล คนอเมริกันฝึกหัดสมาธิเพื่อแก้ไขปัญหความเครียดและปัญหความทุกข์ใจ นอกจากนั้นการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ยังชี้ให้เห็นถึงผลดีของสมาธิต่อการรักษาโรคทางกายอย่างชัดเจน จึงทำให้การใช้สมาธิรักษาเป็นที่นิยมนกันอย่างแพร่หลาย นิตยสารไทม์ถึงกับตีพิมพ์บทความเรื่อง “การสวดมนต์ ไปวัด ปฏิบัติสมาธิ ช่วยรักษาโรคได้”

4) วิปัสสนากรรมฐานบำบัดโรค การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นวิธีการที่เกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีเฉพาะในพระพุทธศาสนา เป็นการฝึกจิตให้เกิดปัญญา เห็นสภาวะธรรมต่างๆ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทำให้เราเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ทำให้ถอดถอนความยึดติดในสิ่งทั้งปวง ว่าไม่ใช่ตัวเราของเรา เป็นเหตุให้สามารถขจัดกิเลสหรืออารมณ์ต่างๆ โดยเฉพาะกิเลสอย่างละเอียด แต่ในเบื้องต้นทำให้เราควบคุมจิตใจ อารมณ์ได้ดี สามารถวางเฉยต่อสิ่งต่างๆ ทั้งดีและไม่ดีได้

5) การสวดมนต์บำบัดโรค การไปวัด ไหว้พระ สวดมนต์ แผ่เมตตา เป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธปฏิบัติกันเป็นประจำในชีวิตประจำวัน การวิจัยทางการแพทย์ในปัจจุบันพบว่า การไหว้พระสวดมนต์ การไปวัดทำกิจกรรมทางศาสนามีผลทำให้สุขภาพดีและรักษาโรคได้ด้วย

3. การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุใน 4 ด้าน

พงษ์ วรพงศ์พิเชษฐ (2550 : 99-100) ได้สรุปวิธีการดูแลสุขภาพเอาไว้ว่า ถ้าเราสาวลึกลงไปถึงสาเหตุของโรคเกิดจากคุณภาพจิตใจที่ไม่ดี อารมณ์ทางลบ ความคิดอกุศล ความโลภ ความโกรธ ความหลง กิเลสตัณหาในใจของเรา ล้วนเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดโรคต่างๆ ดังนั้นการที่เราจะมีสุขภาพดีนั้น องค์การอนามัยโลกจึงกำหนดว่าต้องมีสุขภาพะทางกาย ทางใจ ทางสังคม ทางจิตวิญญาณ

1) ในด้านร่างกาย เราใช้อาหาร การออกกำลังกาย การเดิน การวิ่ง การฝึกโยคะ ไทเก๊ก ซี่กง การว่ายน้ำเล่นกีฬาประเภทต่างๆ ล้วนแต่ส่งเสริมให้ร่างกายแข็งแรง ภูมิคุ้มกันดี ช่วยรักษาโรคต่างๆ ได้

2) ในด้านจิตใจ เราใช้วิธีการผ่อนคลายแบบต่างๆ การฝึกการหายใจ การใช้ดนตรี ช่วยบำบัด การใช้ศิลปะบำบัด การจินตนาการบำบัด การสะกดจิตบำบัด การทำจิตบำบัดรูปแบบต่างๆ

3) ในด้านสังคม เราใช้กลุ่มบำบัด กลุ่มความเอื้ออาทร กลุ่มกัลยาณมิตรผู้ปฏิบัติธรรมด้วยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีเมตตาต่อกันให้อภัยต่อกัน ไม่อิจฉาริษยา ซิงดีซิงเด่นต่อกัน การอยู่ในหมู่ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงที่มีเมตตาจิตต่อกัน จะทำให้เราไม่โดดเดี่ยว มีความภูมิใจในคุณค่าของตนเอง สิ่งเหล่านี้ช่วยให้โรคที่เป็นอยู่หายเร็วขึ้น ทำให้ภูมิคุ้มกันดี

4) ในด้านจิตวิญญาณ การปฏิบัติธรรม การสวดมนต์ การแผ่เมตตา การฝึกสมาธิ วิปัสสนา จะช่วยให้จิตของเราดีอยู่เสมอ ความโลภ ความโกรธ ความหลงจะลดลง ความยึดมั่นถือมั่นน้อยลง ปล่อยวางได้มากขึ้น สามารถปรับผ่อนคลายใจในเวลาที่มีความทุกข์ใจได้ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย สามารถปรับตัวเข้ากับความผันผวนของชีวิตได้ ยอมรับว่าการเกิดแก่เจ็บตายเป็นไปตามธรรมชาติ ทำใจได้เมื่อเวลาจะใกล้ตาย

4. แนวคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ

ในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุนั้น เป็นแนวคิดโดยการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ของชุมชนของแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ จะเป็นผู้กำหนดที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายในการบริหารให้มีการขับเคลื่อนไปในทิศทางที่กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ โดยทางชุมชนต้องมีส่วนร่วมสำคัญในการดำเนินการเพื่อให้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุบรรลุวัตถุประสงค์และเกิดมิติทั้งทางกายและจิตใจ จึงต้อง

นำหลักธรรมคำสอนมาปฏิบัติดังนี้

1. หลักสังคหวัตถุ 4

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักคุณธรรมในศาสนาพุทธ โดยเป็นภาษาบาลีแยกออกเป็น 2 ศัพท์ คือ สังคห 1 วัตถุ 1 สังคห แปลเป็นภาษาไทยว่าสงเคราะห์ มีความหมายว่า ช่วยเหลืออุดหนุน วัตถุในที่นี้หมายความว่าเรื่อง รวมทั้ง 2 ศัพท์ มีความหมายว่า เรื่องความช่วยเหลือจะช่วยเหลือกันด้วยวิธีอย่างไรบ้าง ท่านได้วางไว้เป็น 4 อย่าง จึงจะถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับที่ว่า สังคหวัตถุ แปลว่า หลักการสงเคราะห์ หรือหลักสังคมสงเคราะห์ หมายความว่าเมื่อนุชนอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นสังคม คนในสังคมจะต้องรู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์กันตามฐานะ คนในสังคมจึงจะมีความรักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะทำให้สังคมราบรื่น มีความสงบ (สุทธิพงษ์ ปานเพ็ชร, 2550 : บทคัดย่อ) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นแนวคิดหลักการสงเคราะห์ หรือหลักสังคมสงเคราะห์ หมายความว่าเมื่อนุชนอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นสังคม คนในสังคมจะต้องรู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์กันตามฐานะ คนในสังคมจึงจะมีความรักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะทำให้สังคมราบรื่น มีนักวิชาการได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับสังคหวัตถุ 4 ไว้หลากหลายทัศนะ ดังนี้ สังคหวัตถุ 4 คือ หลักธรรม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2550 : 25) ซึ่งสอดคล้องกับความหมายสังคหวัตถุ 4 คือ ข้อปฏิบัติ สำหรับการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน (พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), 2544 : 119) และซึ่งสอดคล้องกับความหมายสิ่งที่เป็เครื่องสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวนำใจซึ่งกันและกัน 4 ประการ (อรศิริ เกตุศรีพงษ์, 2550 : 43-46) ดังนี้

1) ทาน เป็นการให้สิ่งของแก่คนที่ควรให้ หมายความว่า คนเราเกิดมามีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะอาศัยการให้ จะเห็นได้ชัดก็คือ บิดา มารดา ให้ปัจจัยดำรงชีพทุกอย่างแก่บุตรธิดา ครู อาจารย์ ให้วิชาความรู้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งการให้ของมีอยู่ 2 อย่าง คือ อามิสทานให้วัตถุสิ่งของกับ ธรรมทาน ให้ธรรมหรือวิชาความรู้แก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นการแบ่งปันวัตถุเพื่อเป็นปัจจัยร่วมกัน

2) ปิยวาจา เจรจาด้วยถ้อยคำน่ารัก ไพเราะอ่อนหวาน หมายความว่า การพูดจาน่ารัก พูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การพูดนอกจากจะเป็นวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานแล้วต้องเป็นวาจาที่เป็นสัจจะและมีประโยชน์แก่ผู้ฟังแล้ว ยังจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวนำใจได้มั่นคง

3) อตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หมายความว่า การทำประโยชน์แก่คนอื่นเช่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

4) สมานัตตตา ความเป็นคนเสมอดันเสมอปลาย ไม่ถือตัว หมายความว่า ความเป็นคนเสมอดันเสมอปลาย คือ จิตใจองเส้นคงวาต่อคนทั่วไป รู้จักร่วมสุขร่วมทุกข์กับคน

อื่น เห็นคนอื่นได้รับทุกข์ต้องไม่ทอดทิ้ง หรือรังเกียจ เห็นคนอื่นได้ดีมีความสุขก็ไม่ริษยาแครงคบเป็นอย่างไร ต่อไปก็เป็นอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง การวางตัวอย่างนี้ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั่วไป

2. หลักภavana 4

ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ในการดูแลผู้สูงอายุโดยใช้หลักพุทธธรรม ภavana 4 ดังนี้

1) กายภavana การพัฒนากายคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุ

2) ศีลภavana การพัฒนาศีลคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือเพื่อนมนุษย์

3) จิตตภavana การพัฒนาจิตคือการฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4) ปัญญาภavana การพัฒนาปัญญาคือการเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ และการหยั่งรู้ความจริง

สรุป

การดูแลผู้สูงอายุมีแนวคิดมาจากในปัจจุบันสถานการณ์ของผู้สูงอายุได้มีจำนวนมากขึ้นในแต่ละปี เพื่อเป็นการจัดการสังคมของผู้สูงอายุให้เป็นระบบและมีการดูแลอย่างถูกต้อง การดำเนินวิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไปจึงส่งผลกระทบในด้านต่างๆ ตามมาทั้งสุขภาพจิตใจ ร่างกายและอารมณ์ ซึ่งผู้สูงอายุทั้งที่มีวิถีชีวิตด้านเกษตรกรรม และปัจจุบันผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยทำงานอยู่ติดกับสังคมมาก่อนและเมื่อตนเองต้องเป็นผู้สูงอายุที่เกษียณออกจากราชการมา จึงทำให้มีความรู้สึกโดดเดี่ยวไม่มีสังคมเหมือนแต่ก่อน อาจก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องสุขภาพกายและสุขภาพจิตได้ การส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ให้ได้รับการพัฒนาด้านศักยภาพทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้เข้ามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและศักยภาพที่มีอยู่สู่คนรุ่นหลัง มีการพัฒนาเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่ดี เป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพและทรงคุณค่า บนเป้าหมายการพัฒนาตนเอง พัฒนาชุมชนและสังคม ให้มีขีดความสามารถที่จะดูแลตนเองได้ รวมทั้งให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลอย่างทั่วถึงและครอบคลุมทุกๆ ด้าน บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของภาคเครือข่าย เป้าหมายสำคัญคือเพื่อให้ผู้สูงอายุได้เห็นคุณค่าของตนเองที่ยังมีคุณประโยชน์ต่อสังคม ดัง

นั้น เพื่อให้การดูแลผู้สูงอายุบรรลุวัตถุประสงค์และเกิดมิติทั้งทางกายและจิตใจ จึงต้องนำหลักธรรมคำสอนมาปฏิบัติด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

สังคมไทยและสังคมโลกกำลังเข้าสู่สังคมของผู้สูงอายุ หน่วยงานราชการจึงควรเตรียมพร้อมในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทุกภาคส่วน สำหรับองค์กรทางด้านพระพุทธศาสนาควรมีการปรับตัวและจัดสรรองค์กรให้เหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อผู้สูงอายุ เพราะศาสนสถานเป็นสถานที่สำคัญที่เป็นแหล่งรวมใจของผู้สูงอายุ ดังนั้น วัดควรปรับตัวให้พร้อมในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านสถานที่ บุคลากร สิ่งสาธารณูปโภค และแนวทางการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาหรือถอดบทเรียนหน่วยงานหรือองค์กร หรือวัด ที่มีความสามารถในการดูแลผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อนำมาเป็นต้นแบบของการดูแลผู้สูงอายุต่อไป และควรศึกษารูปแบบการจัดศาสนสถานที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในศตวรรษที่ 21

บรรณานุกรม

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2557). **ประชากรสูงอายุไทย : ปัจจุบันและอนาคต**. ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร: สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- บุษยมาศ สินธุประมา. (2539). **สังคมวิทยาความสูงอายุ**. เชียงใหม่: สมพรการพิมพ์.
- พงษ์ วรพงศ์พิเชษฐ์. (2550). **พุทธธรรมบำบัด**. กรุงเทพมหานคร: กองแพทย์ทางเลือก กรมการแพทย์แผนไทยทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2550). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 82. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย จำกัด.
- พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). (2544). “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรณราชวิทยาลัย.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). **สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย**

พ.ศ. 2559. กรุงเทพมหานคร: พรินเทอรี่ จำกัด.

สุทธิพงศ์ ปานเพ็ชร. (2550). “การประยุกต์หลักพุทธธรรมกับวิถีชีวิตของชุมชน”. รายงานการ

วิจัยอิสระ. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

สุภาลักษณ์ เขียวขำ. (2534). **การสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต**

ของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ อำเภอวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร. เชียงใหม่:

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรศิริ เกตุศรีพงษ์. (2550). “สังคหวัตถุ 4 : วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการจัดการความรู้”.
วารสาร Productivity World เพื่อการเพิ่มผลผลิต. 12 (28) : 43-46.

Havighurst, R.J. (1963). **Studies in Adolescence**. New York: The Macmillan Company.

แนวคิดเรื่องการเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของพุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล The Concept of Preparing for Death Among Buddhists During the Time of the Buddha

พระครูใบฎีกาธนวัฒน์ ทาทำ

Phrakhrubaideeka Thanawat Tatham

วัดปัญญาธาราม จังหวัดเชียงใหม่

Wat Panyawutharam, Chiang Mai Province

Corresponding Author, Email: champ20079@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายของพุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล เป็นการศึกษาจากเอกสารพระไตรปิฎก

ผลการศึกษาพบว่า ความตายเป็นเรื่องปกติธรรมของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดเมื่อไม่สามารถจะเลี่ยงความตายได้ การเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ ในพระพุทธศาสนามีตัวอย่างของบุคคลที่เตรียมพร้อมรับมือกับความตายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น พระพุทธเจ้าทรงวางแผนล่วงหน้า 3 เดือน โดยทรงกำหนดแนวทางปฏิบัติหลังความตายของพระองค์และการวางแผนในกิจการคณะสงฆ์ไว้อย่างครบถ้วน หรือในกรณีของพระสารีบุตร พระอานนท์ พระมหาปชาบดีเถรี และอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้วางแผนการตายของตนไว้อย่างแยบคาย ไม่ให้เป็นภาระของบุคคลที่อยู่ในภายหลัง อนึ่ง จากการศึกษาพบว่า บุคคลที่มีการเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายได้นั้นล้วนเป็นอริยบุคคลทั้งนั้น จึงทำให้มีสติไม่หลงในเวลาตาย

คำสำคัญ : การเตรียมความพร้อม, ความตาย, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the preparation for death of Buddhists during the Buddha's time. The study is based on Tripitaka documents.

The results of the study found that death is a normal part of all living beings. Since death cannot be avoided, preparing for death is very important for

humans. In Buddhism, there are examples of people who effectively prepared for death, such as the Buddha who planned 3 months in advance by specifying the practice after his death and planning the affairs of the Sangha in full. In the case of Sariputta, Ananda, Mahapajapati Theri, and Anathapindika, they meticulously planned their deaths so that they would not be a burden to those who lived after them. Furthermore, the study found that people who were well prepared for death were all noble ones. Therefore, they were mindful and did not lose their minds when they died.

Keywords: Preparation, Death, Buddhism

บทนำ

ความตายเป็นสัจธรรมสากลของทุกสรรพสิ่ง เพราะทุกอย่างในโลกนี้ล้วนตั้งอยู่บนกฎของการ “เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป” บางครั้งอาจมีคำอื่นเรียกแทนคำว่าตาย แต่ก็ล้วนหมายถึงความสิ้นไป ความจากไป ความตายจึงเป็นเรื่องที่ธรรมดาสำหรับชีวิต เพราะมนุษย์ทุกคนไม่ว่า เด็ก ผู้ใหญ่ คนโง่ คนฉลาด มั่งมี และยากจนล้วนต้องตาย (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 85 : 3) ดังที่ปรากฏในบทอภินิหารปัจจุเวกขณะว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้ เรามีความตายเป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ เราจะต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักทั้งปวงและสรรพสัตว์มีกรรมเป็นของตนจะต้องรับกรรมที่กระทำไว้ด้วยตนเอง” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 57 : 81) นั่นคือ อย่างไรเสียสรรพสัตว์ทั่วทุกตัวตนมีความแก่ ความเจ็บ และตาย เป็นเบื้องต้น สัตว์ที่จะเหลืออยู่ได้แบบไม่ตายนั้น นั้นไม่มีเลย ดังพุทธพจน์ว่า “อายุคนเรานี้สั้นนัก ขาติหนายังจะต้องไปเกิดกุศลควรสร้างไว้ พรหมจรรย์ควรประพฤติ ไม่มีใครเลยที่เกิดแล้วไม่ตาย ภิกษุทั้งหลาย คนใดอายุยืนคนนั้นจะอยู่ได้แค่ 100 ปี หรือเกินกว่าบ้างก็เล็กน้อยการตาย เป็นสิ่งที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่พ้นและไม่รู้ได้ว่าจะตายลงเมื่อใด” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 145 : 184) ความตายอุปมาดังหินก้อนใหญ่กลิ้งลงมาจากภูเขา ไล่ทับสัตว์ที่อยู่เบื้องหน้าให้ตาย สัตว์ที่อยู่จะไล่ตายก่อน สัตว์ที่อยู่ไกลตายทีหลัง สัตว์ที่เหลืออยู่นั้นย่อมไม่มี “วิธีที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายย่อมไม่มี แม้จะอยู่ไปจนถึงขรา ก็จะต้องถึงแก่ความตายเพราะสัตว์ทั้งหลายมีความตายอย่างนี้เป็นธรรมดา” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 581 : 641)

เมื่อความตายเป็นเรื่องธรรมดา มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งปวงไม่สามารถหลบหลีก

ความตายได้ ดังคำว่า “บุคคลเมื่อถึงคราวจะตาย บุตรทั้งหลายก็ต้านทานไว้ไม่ได้ บิดาก็ต้านทานไม่ได้ พวกพ้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้ แม้ญาติพี่น้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 288 : 22) “บุคคลถึงจะเหาะขึ้นไปในอากาศ ก็ไม่พ้นจากความตาย ถึงจะดำลงไปกลางทะเล ก็ไม่พ้นจากความตาย ถึงจะเข้าไปหลบตัวในซอกเขา ก็ไม่พ้นจากความตาย เพราะไม่มีแผ่นดินสักส่วนหนึ่งที่บุคคลยืนอยู่แล้วจะไม่ถูกความตายครอบงำได้” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 128 : 71) ด้วยเหตุนี้ในพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนเพื่อให้ทำความเข้าใจในความตายอย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดความประมาทในชีวิตและพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความตายได้อย่างมีสติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539 : 4) ที่เรียกว่า “ตายดี” ในพระพุทธศาสนาได้มีคำสอนเกี่ยวกับความตายและการเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายไว้อย่างแยบคายและน่าสนใจ

เนื้อหา

1. ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา

ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับความตายมีทัศนะอย่างหลากหลาย ทั้งในได้จิตวิทยา การแพทย์ ปรัชญา สังคมวิทยา แต่ในงานวิจัยนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับความหมายของความตายและแนวคิดเกี่ยวกับความตายในมุมมองทางพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมถึงองค์ประกอบ ประเภทและสาเหตุของความตาย มีรายละเอียดดังนี้

ความตายหรือการตาย เป็นคำที่มาจากศัพท์ภาษาบาลีหลายคำด้วยกัน แต่ที่พบมาก คือคำว่ามรณะ ซึ่งประกอบไปด้วย มร ธาตุ แปลว่า ตาย ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อณ สำเร็จรูป เป็น มรณ แปลว่า การตาย ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Death มีรากศัพท์มาจากภาษาฮินโด-ยูโรเปียนว่า Dheu แปลตามตัวว่า Act or process of dying คือภาวะสิ้นสุดของชีวิตหรือของปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง (จินตสุทธา รอดพาล, 2549 : 17)

นอกจากนี้ในภาษาบาลียังมีคำไวพจน์ที่มีความหมายถึงการตายอีกหลายคำ เช่น กาลกิริยา แปลว่า การทำกาละ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 164 : 245) คำว่า ปลย แปลว่า การตาย มจจุ แปลว่า การตาย อุจจุย แปลว่า ความล่วงไป นิชน แปลว่า การตาย นาส แปลว่า ความพินาศ กาล แปลว่า การตาย ทำที่สุดแห่งอัตภาพ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 3 ข้อ 789 : 128) อนต แปลว่า ความที่เป็นไป

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้อธิบายความหมายไว้ว่า การตายหรือมรณหมายถึง ความสิ้นสุดของชีวิต หรือการตาย คืออาการที่ชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) แตกสลายการทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ การที่ชีวิตสูญสิ้น หรือ

ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกแห่งขันธ ความทำลายไป ความไม่เที่ยง ความหายไปแห่งธรรมเหล่านั้น อันใดนี้เรียกว่ามรณะ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 390 : 325) ดังปรากฏคำอธิบายในพระสูตรตันตปิฎกว่าพระสารีบุตรได้กล่าวถึงการตายไว้ว่า ผู้ตายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ทั้งกายสังขาร คือ ลมหายใจเข้าออกก็ดับไปวจีสังขาร ได้แก่ วิตก วิจาร คือ ความตรึกความตรองก็ดับไป และจิตสังขารคือสัญญา และเวทนา คือ ความกำหนดได้หมายรู้ก็ดับไป อายุก็หมดสิ้นไป โออุ่น คือ ไฟที่เกิดแก่กรรมก็สงบอินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็แตกทำลายไป (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 12 ข้อ 456 : 494) หรือเมื่อเราทราบแล้วว่าการตายคือการที่ขันธ 5 หรือกายกับจิต ไม่สามารถประชุมกันเข้า คือต่างฝ่ายต่างแยกออกจากกัน ภายในฐานะรูปก็สลาย สู่ภาวะความเป็นธาตุดั้งเดิม ส่วนจิตหากยังมีเหตุปัจจัย คือกิเลส ซึ่งประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ก็ยังคงสำแดงศักยภาพตามธรรมชาติของตน คือสร้างรูปสร้างชีวิตเพื่อรองรับการ ประกอบกรรม ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดวิบากคือผลแห่งกรรมต่อไป หรืออีกนัยหนึ่งพระพุทธศาสนา กล่าวว่า มนุษย์ประกอบไปด้วยธาตุ 6 คือ

- 1) ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน)
- 2) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ)
- 3) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ)
- 4) วาโยธาตุ (ธาตุลม)
- 5) อากาศธาตุ (ธาตุอากาศ)
- 6) วิญญานธาตุ (ธาตุวิญญาน)

ธาตุทั้ง 6 นี้แบ่งเป็น 2 ฝ่ายคือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุ เป็นธาตุที่ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีชีวิตจิตใจเป็นฝ่ายสสาร ส่วนธาตุวิญญาน เป็นธาตุที่มีความรู้สึกนึกคิด มีชีวิตจิตใจ เป็นฝ่ายจิตเมื่อธาตุทั้ง 6 นี้มาประชุมกันชีวิตก็เกิดมีขึ้น หากแยกกันชีวิตก็สิ้นสุดคือตาย (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 14 ข้อ 100 : 118)

ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงเรื่องการตายไว้ว่า เป็นสิ่งที่น่าสังเวชใจเป็นทุกข์เป็นอุทาหรณ์ให้ เร่งรีบปฏิบัติตนเพื่อพ้นจากการตาย “ท่านไม่เคยเห็นบ้างหรือในโลกนี้ซึ่งบุรุษหรือสตรีหลังจาก ตายไปแล้ว 1 วัน 2 วัน หรือ 3 วัน พองขึ้นอืดข้าเลือดข้าหนองมีสีเขียว มีน้ำเหลืองแตกซ่านและเต็มไปด้วยความเน่าเปื่อย ก็ความคิดไม่เคยเกิดขึ้นแก่ท่านบ้างเลย หรือว่าท่านก็เหมือนกันจะต้องมีการตายเป็นธรรมดาไม่สามารถหนีพ้นการตายไปได้” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 36 : 191-194) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 460) ให้ความหมายว่า ตายเป็นคำกริยา หมายถึง สิ้นใจ สิ้นชีวิต ไม่เป็นอยู่ต่อไป สิ้นสภาพของการมีชีวิต ความตาย หมายถึง สิ้นใจ สิ้นชีวิต ไม่ เป็นอยู่ต่อไป สิ้นสภาพของการมีชีวิต เคลื่อนไหวไม่

ได้ (Stephen P. Elliott, 1990 : 317)

2. แนวคิดเกี่ยวกับการตายในพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับการตายในพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของการตาย ประเภทของการตาย และสาเหตุของการตาย ดังนี้ มนุษย์ตั้งขึ้นด้วยองค์ประกอบ 5 ประการที่เรียกว่า ชั้น 5 มี

- 1) รูปคือร่างกายและส่วนประกอบที่เป็นร่างกาย
- 2) เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย
- 3) สัญญาคือความจำได้หมายรู้อารมณ์
- 4) สังขารคือสภาพปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ
- 5) วิญญาณคือการรับรู้อารมณ์ทางตาหูจมูกลิ้นกายใจ

โดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ทั้ง 5 องค์ประกอบนี้แยกออกเป็น 2 ส่วน คือ รูป ส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตาทั้งหมด (รูป) และนาม ส่วนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าหรือจิตใจนั่นเอง (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) เมื่อส่วนประกอบสำคัญเหล่านี้มีการรวมกันเข้าก็ย่อมมีการสลายหรือแยกออกจากกันเป็นธรรมดา มนุษย์ก็เช่นเดียวกันสภาพที่ส่วนประกอบของมนุษย์คือชั้น 5 หรือกายกับจิตแยกสลายออกจากกันเราเรียกว่า ตาย การตายจึงเป็นขณะที่ชั้น 5 หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันได้อีก พระมหาสุพร รกขิตธมโม (ปวงกลาง) (2557 : 22) ได้จำแนกองค์ประกอบของการตายออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การตายทางกายภาพ คือ การสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ทำให้ร่างกายแตกสลาย เกณฑ์การตัดสิน คือ “เมื่อมีธรรม 3 ประการคือ (1) อายุ (2) โออุณ (3) วิญญาณละกายนี้ไปกายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา” “สัตว์ผู้ตายคือทำกาละไปแล้วมีกายสังขาร วจีสังขารและจิตสังขารดับระงับไปมีอายุหมดสิ้นไป ไม่มีโออุณ มีอินทรีย์แตกทำลาย” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 12 ข้อ 457 : 495) ซึ่งหมายถึงความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่ง ได้แก่ การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่งๆ

2. การตายทางจิตวิญญาณ แม้บุคคลยังมีชีวิตอยู่ก็อาจเชื่อว่าตายได้เช่นเดียวกัน การตายในลักษณะนี้ไม่อาจมองเห็นได้ทางกายภาพเป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งการตาย คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 21 : 31) “วาจาสัตย์เป็นวาจาไม่ตาย” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 456 : 603) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการตายจากคุณธรรมความดีต่างๆ นั้นเอง ภิกษุที่มีราคะครอบงำก็เช่นเดียวกันได้ชื่อว่าตายแล้ว เพราะตายจากคุณงามความดีนั่นเอง มนุษย์ที่มีความทุกข์อยู่เช่น

ปัจจุบันนี้ก็เพราะว่าเป็นผู้ตายทางจิตและวิญญาณ ถ้ามนุษย์มีคุณธรรม ความดีประจำจิตใจก็จะไม่ตาย คนที่ตายในลักษณะนี้ก็คือตายทางจิตวิญญาณ องค์ประกอบของการตายมี 2 ลักษณะ คือการตายทางกายภาพ ได้แก่การดับของขันธ์ 5 เป็นการทิ้งร่างวางขันธ์ หมดลมหายใจ ธาตุทั้ง 4 กำเริบจนไม่อาจดำรงชีพอยู่ได้ ส่วนอีกประการคือ การตายทางด้านจิตวิญญาณ ได้แก่ การตายจากคุณงามความดี เช่น การใช้ชีวิตด้วยความประมาท หรือบุคคลที่เป็นมิจฉาธิฐิ เป็นต้น การตายทั้งสองลักษณะนี้ การตายจากความดีเป็นการตายก่อนการตายด้านกายภาพ คนที่ประกอบกรรมทำชั่ว หรือคนที่ใช้ชีวิตอย่างประสาทจึงถือว่าเป็นผู้ที่ตายแล้ว

3. การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของพระพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นพระอนุตตสัมมาสัมโพธิญาณ มีพระญาณหยั่งรู้อดีตและอนาคตได้อย่างไม่จำกัด การปรินิพพานของพระองค์เป็นไปตามกฎของพระไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นกฎที่เที่ยงธรรมไม่เว้นแม้แต่พระพุทธองค์ การปรินิพพานของพระองค์ได้ยืนยันถึงพระธรรมคำสอนของพระองค์เองว่าเป็นสัจจะ เป็นความจริงแท้ ด้วยพระสัพพัญญุตญาณทำให้พระองค์ทรงกำหนดรู้ถึงวันปรินิพพานได้ และทรงปลงพระขรรษาสังขารว่าในอีก 3 เดือนข้างหน้าจะปรินิพพาน ก็ได้เตรียมการไว้อย่างรอบคอบหลายประเด็นดังต่อไปนี้

1) เตรียมสถานที่ที่จะทรงปรินิพพานให้เป็นเมืองเล็กๆ คือ เมืองกุสินารา เพื่อจะไม่มีปัญหาในเรื่องการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็นต้น

2) เตรียมความพร้อมของพุทธสาวกให้มั่นคงในธรรมทั้งปวง ดังที่กล่าวกับภิกษุทั้งหลายที่พำนักอยู่ในเขตกรุงเวสาลี ช่วงพรรษาสุดท้ายของพระพุทธองค์ว่า “ธรรมที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้แจ้ง เธอทั้งหลายพึงเรียน เสพ เจริญ ทำให้มากด้วยดี โดยวิธีที่พรหมจรรย์นี้จะพึงตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน และพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 184 : 130-131) โดยเฉพาะความไม่ประมาทเป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเน้นมาก ดังพุทธพจน์บทหนึ่งที่สำคัญมาก คือ “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” นี่เป็นพระปัจฉิมโอวาทของพระตถาคต (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 185 : 131) พระพุทธพจน์บทนี้แสดงให้เห็นว่า ทรงย่อพระพุทธโอวาทที่ทรงประกาศตลอดเวลา 45 ปี ลงในบทว่า “ความไม่ประมาท” เพียงบทเดียว

3) เตรียมมอฆบรคธรรม พระผู้มีพระภาคขณะใกล้ปรินิพพานได้รับสั่งเรียกพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 216

: 164) พระอรหันตสาวกและภิกษุทั้งหลายที่เฝ้าอยู่ใกล้ที่ประทับต่างได้ยินโดยทั่วกัน

4) เติริยมให้บรรดาภคฤหัสถ์จัดพิธีพระบรมศพ แต่สำหรับคณะสงฆ์นั้นทรงรับสั่งแก่พระอานนท์ว่าให้เหล่าภิกษุ ภิกษุณี พยาายม ขวนขวายทำหน้าที่ของตนเองเถิด ไม่ประมาทในหน้าที่ของตน มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดีทั้งหลายล้วนเป็นบัณฑิต ซึ่งเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธองค์ จะทำการบูชาสรีระของพระองค์เอง พระอานนท์ทูลถามว่า พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของพระพุทธองค์อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พึงปฏิบัติต่อสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดินั้นแหละ” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 205 : 152)

5) เติริยมกล่าวคำอำลา ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำพรรษาสุดท้ายในเวฬุคาม พระองค์ได้มีอาการพระประจวรอย่างรุนแรงมีทุกขเวทนา อย่างแสนสาหัสจนเงินจะปรินิพพาน พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นไม่พริ้นพริ้งทรงพระดำริว่า “การที่เราไม่บอกผู้อุปัฏฐาก ไม่อำลาภิกษุสงฆ์ปรินิพพานนั้น ไม่เหมาะแก่เรา” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 161 : 109) หลังจากที่มีการมาทูลอาราธนาให้ปรินิพพานและทรงรับการอาราธนานั้นแล้ว จึงทรงรับสั่งให้พระอานนท์ไปนิมนต์ภิกษุเท่าที่พำนักอยู่ในเขตกรุงเวสาลีมาประชุมในหอฉัน ที่กุฎาคารศาลาในป่ามหาวัน แล้วตรัสบอกภิกษุเหล่านั้นว่าจากนี้ไปอีก 3 เดือนพระพุทธองค์จะปรินิพพาน จากนั้นตรัสพระคาถาว่า “วัยของเราแก่หง่อม ชีวิตของเราเหลือน้อย เราจะจากพวกเธอไปเราทำที่พึงแก่ตนแล้ว พวกเธอจงอย่าประมาท มีสติ มีศีลบริสุทธิ์ มีความดำริมั่นคง รักษาจิตของตนไว้ ผู้ที่ไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัยนี้ ละการเวียนว่ายตายเกิดแล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 185 : 132)

6) ให้โอกาสภิกษุทั้งหลาย ได้ถามข้อสงสัยหากยังมีธรรมข้อใดที่ยังไม่กระจ่าง แม้ในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุแม้เพียงรูปเดียวพึงมีความสงสัยหรือความเคลือบแคลงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มรรค หรือในปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติ) เธอทั้งหลายจงถามเถิดจะได้ไม่เสียใจในภายหลังว่าพระศาสดายังอยู่ต่อหน้า เราไม่กล้าทูลถามในที่เฉพาะพระพักตร์” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 217 : 165) พระผู้มีพระภาคตรัสย้ำถามถึง 3 ครั้ง แต่ไม่มีภิกษุแม้เพียงรูปเดียวที่สงสัยหรือเคลือบแคลงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มรรค หรือในปฏิบัติ พระผู้มีพระภาคทรงมีญาณหยั่งรู้แล้วว่าในจำนวนภิกษุ 500 รูปที่เฝ้าอยู่ขณะนั้น ภิกษุผู้มีคุณธรรมขั้นต่ำสุด เป็นพระโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่อนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 217 : 166) นี่เป็นตัวอย่างแก่ชนรุ่นปัจจุบัน ในการที่ผู้ใกล้ตายได้บอกเรื่องค้างคาใจแก่ญาติและให้ญาติซักถามและบอกเรื่องค้างคาใจของตนแก่ผู้ใกล้ตาย เพื่อ

การสะสางเรื่องค้างคาใจให้หมดสิ้นด้วยกันทั้งสองฝ่าย จิตในขณะตายก็จะเป็นอิสระ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้มีการเตรียมพร้อมรับมือกับความตายได้อย่างสมบูรณ์แบบ ไม่ทรงหวั่นเกรงต่อภัยคือความตายนั่นเลย แต่ได้ทรงวางแผนการตายอย่างมีระบบ พร้อมทั้งสั่งการการจัดการพระศพ การป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการตายของพระองค์ และได้ทรงทำหน้าที่ของพระองค์ในฐานะพระพุทธเจ้าจนวินาทีสุดท้าย ทำให้การตายของพระองค์ไม่มีข้อกังขาหรือความผิดพลาดใดใดเกิดขึ้นมาในภายหลัง

4. การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของภิกษุในสมัยพุทธกาล

การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของภิกษุในสมัยพุทธกาล เป็นการศึกษาในประวัติของพระอานนท์เถระและพระสารีบุตรเถระ มีรายละเอียดดังนี้

4.1) การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของพระอานนท์เถระ

พระอานนท์เป็นเจ้าชายองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์ศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระบิดาพระนามว่าพระเจ้าอโศกมโหฬาร ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะ ส่วนพระมารดาไม่ปรากฏพระนาม การที่ท่านได้ชื่อว่าอานนท์ก็เพราะเมื่อคราวที่ท่านประสูติ พระญาติทั้งหลายต่างก็มีความสดชื่นรื่นเริงบันเทิงใจ นอกจากนั้นท่านยังเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า คือเกิดในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า เมื่ออายุได้ 120 ปี จึงได้พิจารณาเห็นอายุสังขารเหลืออยู่เพียง 7 วันเท่านั้น ท่านจึงแจ้งแก่คนทั้งหลายว่า นับจากวันนั้นไปอีก 7 วันท่านจะปรินิพพาน เมื่อประชาชนทั้งหลายที่อยู่ทางฝั่งแม่น้ำโรหิณีทั้งสองฝั่งได้ทราบเข้า จึงพากันไปยังฝั่งแม่น้ำโรหิณี ต่างฝ่ายต่างก็แสดงความจำนงให้ท่านพระอานนท์ไปปรินิพพานที่ฝั่งของพวกตนแต่ฝ่ายเดียว โดยอ้างเหตุว่า พระเถระมีอุปการะมากแก่พวกตน แต่อีกฝ่ายไม่ยอมโดยอ้างเหตุผลเช่นเดียวกัน ท่านเห็นว่าจะเกิดโกลาหลกันขึ้นแน่ หากจะไปปรินิพพานฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จึงได้เข้าเตโชกสิณเหาะขึ้นบนอากาศเหนือแม่น้ำโรหิณี แสดงธรรมแก่ประชาชนทั้งสองฝั่งน้ำ แล้วอธิษฐานให้สารีริกธาตุของท่านแตกออกเป็น 2 ส่วน ตกลงบนฝั่งแม่น้ำฝั่งละหนึ่งส่วน พอขาดคำอธิษฐาน เปลวไฟได้ลุกขึ้น สรีระของท่านก็แตกออกเป็น 2 ส่วนตกลงบนฝั่งทั้งสอง มหาชนได้พากันเศร้าโศกปริเทวนาการดูจผ่นดินจะถล่มทลาย คล้ายเมื่อเวลาที่พระผู้มีพระภาคปรินิพพาน จะเห็นได้ว่า พระอานนท์ได้มีการเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายได้เป็นอย่างดียิ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากท่านเป็นพระอรหันต์ขีณาสพ จึงไม่มีความสะดุ้งกลัวต่อความตาย กับทั้งยังสามารถวางแผนการตายของตนเองได้ ด้วยการล่วงรู้กำหนดอายุขัย ทั้งนี้เพื่อระงับสงครามที่อาจเกิดขึ้นจากญาติทั้ง 2 ฝ่าย โดยการเข้าเตโชกสิณและนิพพานกลางอากาศ แบ่งสารีริกธาตุให้ตกไปทั้ง 2 ฝั่ง อันเป็นการยุติสงครามของพระญาติทั้ง 2 ฝ่าย เป็นการเตรียมพร้อมทั้งการตายของตนเองและความวุ่นวายอันอาจเกิดจากการตายของตนเอง จึงเรียกได้ว่าเป็นการเตรียมความพร้อมและการ

บริหารจัดการความตายได้อย่างสมบูรณ์แบบ

4.2) การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของพระสารีบุตรเถระ

พระสารีบุตรเกิดในตระกูลอุปติสสะซึ่งเป็นวรรณะพราหมณ์ ที่หมู่บ้านอุปติสสะ เมืองนาลันทา มีพี่น้องชาย 3 คน คือจุนทะ อุปเสนะ และเรวตะ และมีน้องสาว 3 คน คือ จาลา อุปจาลา และสีสุปจาลา รวมทั้งท่านเป็น 7 คน (จำเนียร ทรงฤกษ์, 2523 : 1) พระสารีบุตรได้สำเร็จพระอรหัตเป็นพระอเสกขะบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ปริพาชกที่মনขะ พระสารีบุตรเถระได้บรรลุพระอรหัตผลในวันที่ 15 หลังจากบวชแล้ว ซึ่งในวันนั้นตรงกับวันเพ็ญเดือนมาฆะ (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3) เมื่ออายุได้ 120 ปี ท่านได้อาพาธเป็นไข้หนัก ท่านจึงตรวจดูอายุสังขารของท่าน แล้วรู้ว่าอายุสังขารจักเป็นไปได้เพียง 7 วัน ท่านตกลงใจจะโปรดมารดาของท่านจากความเห็นผิดและจะปรินิพพานในห้องที่เกิด พระสารีบุตรเก็บเสนาสนะเสร็จแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลขออนุญาตปรินิพพานแต่พระพุทธเจ้า แล้วเดินทางกลับบ้านนาฬิกะ และแสดงธรรมโปรดมารดาของท่าน (NYANAPONNIKA THERA, 1966 : 76) เมื่อจบเทศนาของท่านพระสารีบุตร นางพราหมณ์ก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล จากนั้นท่านพระสารีบุตรตั้งจิวรมาปิดหน้าและปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ จากเหตุการณ์ปรินิพพานของสารีบุตร ทำให้ทราบว่ ท่านพระสารีบุตรได้เตรียมรับมือกับความตายได้อย่างสมบูรณ์แบบ ประกอบกับท่านเป็นพระอรหันต์ขึ้นมา จึงหยั่งรู้กำหนดการตายของตนเองได้ ท่านจึงตัดสินใจไปโปรดมารดาของท่านเอง และวางแผนที่จะแสดงธรรมโปรดนางสารีพราหมณ์ แม้จะมีเวทนาถล้าจากอาพาธท่านก็สามารถข่มไว้ด้วยอำนาจแห่งฌานสมาบัติ และได้แสดงธรรมโปรดมารดาของท่านจนสำเร็จเป็นพระโสดาบัน มั่นคงในพระรัตนตรัย เป็นการทำหน้าที่บุตรได้เป็นอย่างดียิ่ง จะเห็นได้ว่า เมื่อพระอรหันต์จะปรินิพพานนั้น ท่านจะทำให้การนิพพานของท่านเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด ทั้งต่อผู้อยู่เบื้องหลังและผู้ที่เกี่ยวข้อง

4.3) การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี

พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีด้วยการรับครุธรรม 8 ประการ หลังจากบวชแล้วมีปากเพียรบำเพ็ญธรรมจนบรรลุอรหัตผล เมื่ออายุได้ 120 พรรษา ได้ทูลลาพระพุทธเจ้า ณ เมืองเวสาลี เสด็จปรินิพพาน (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, 2545 : 5) พระเถรีได้ถวายบังคมพระพุทธเจ้า แล้วแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้วิจิตรพิสดารหลายอย่าง เสร็จแล้วหมอบลงกราบแทบพระยุคลบาทของพระบรมศาสดา จะเห็นว่า แม้พระนางจะเป็นสตรีแต่ก็ไม่มี ความขาดกลัวในความตาย เมื่อใกล้จะนิพพานได้เข้าไปกราบทูลลาพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นธรรมเนียมของพระอรหันต์ที่จะนิพพานก่อนพระพุทธองค์ จากนั้นพระนางจึงได้บอกลาบรรดาพระญาติที่เป็นพระภิกษุทั้งหลาย ได้แสดงโอวาทพลอบประโลมพระอานนท์เถระที่ยังปุณฺณให้

คลายความโศกเศร้า โดยมีได้อภัยโยตีในสังขารอันเสื่อมโทรมนั้นเลย ได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อปราบเหล่ามิถิยาให้เข้าใจในความเป็นอยู่จริงของพระอรหันต์ จึงกล่าวได้ว่า การเตรียมความพร้อมสำหรับการตายของพระนางเป็นไปอย่างมีสติ สัมปชัญญะ พระนางเผชิญหน้ากับความตายอย่างกล้าแกร่ง ทั้งนี้เนื่องจากพระนางเป็นพระอรหันตปัญญาที่หยั่งรู้และเข้าใจในสังขารของชีวิตเป็นอย่างดี มีสติสัมปชัญญะครบถ้วนบริบูรณ์

4.4) การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เกิดเป็นชาวเมืองสาวัตถี เป็นบุตรของสมณเศรษฐี เดิมชื่อสุทตตะ เพราะเป็นมีจิตเมตตาชอบทำบุญให้ทานแก่คนยากจนอนาถา ในบั้นปลายชีวิตของอนาถบิณฑิกเศรษฐีป่วยเป็นไข้หนักทุกข์ทรมานนอนรอความตาย จึงได้ให้คนใช้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแทนตน แล้วให้มินต์พระสารีบุตรไปเยี่ยมท่านที่บ้าน คนรับใช้ได้ทำตามที่ท่านเศรษฐีสั่งการไปทุกอย่าง รุ่งขึ้นท่านพระสารีบุตรพร้อมด้วยพระอานนท์เป็นอนุจรได้ไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้ถามไถ่อาการป่วย ท่านเศรษฐีกล่าวว่า จะไม่ไหวแล้ว อาการทุกข์ทรมานทวีคูณ ไม่ทุเลา ลมเสียดแทงกระหม่อมเจ็บปวดเหลือประมาณ เหมือนมีคนเอาเข็มแหลมคมมาทิ่มแทงในศีรษะ เหมือนมีคนแข็งแรงนำเชือกเหนียวมาผูกรัดจนตึง ลมเสียดแทงท้องเจ็บปวดเหลือประมาณ ท่านพระสารีบุตรพิจารณาเห็นว่าท่านเศรษฐีอาการหนักมาก จึงแสดงธรรมโปรดเพื่อให้ท่านถือเป็นอารมณ์ข่มความทุกข์ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ร้องให้น้ำตานองหน้า ครั้นพระสารีบุตรและพระอานนท์แสดงธรรมเสร็จแล้ว ก็ปลื้มตัวกลับพระเชตวัน ไม่นานเท่าใดนัก ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ถึงแก่กรรมแล้วไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต พอตกกลางคืนจึงมาเข้าเฝ้าพระศาสนา พรณนายกองพระธรรมเทศนาของพระสารีบุตรให้พระตถาคตฟัง แล้วก็หายไป จากเหตุการณ์ในตอนถึงแก่ความตายของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ทำให้เห็นว่าท่านเศรษฐีได้มีการเตรียมพร้อมกับการตายเป็นอย่างดี ท่านได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน แต่ว่าทุกขเวทนาอันเกิดอาพาธนั้นก็ยังปรากฏเหมือนคนปกติทั่วไป เพราะความเป็นพระอริยบุคคลนั้นไม่สามารถก้าวพ้นความเสื่อมของสังขารได้

2. วิเคราะห์การเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายของพุทธบริษัทในสมัย

พุทธกาล

จากการศึกษาการเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายของพุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล พบว่ามีการเตรียมความพร้อมในลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) การกำหนดให้เห็นถึงความตายว่าเป็นเรื่องปกติ ก่อนอื่นพึงเข้าใจเบื้องต้นว่าพุทธบริษัทที่นำมากล่าวไว้ในนี้ล้วนเป็นพระอริยบุคคล ตั้งแต่ชั้นโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ จึงเป็นธรรมดาว่าพระอริยบุคคลจะพิจารณาเห็นความตายเป็นเรื่องปกติ กับทั้งพระอรหันต์ย่อมมี

ญาณทัสสนะกำหนดรู้วันตายของตนเองได้ ความเข้าใจในชีวิตที่ก่อให้เกิดการเตรียมพร้อมรับมือกับความตายจึงเป็นเรื่องปกติวิสัยที่พระอริยบุคคลจะกระทำได้อย่างง่าย แต่กระนั้นก็ยังพบว่าทุกขเวทนาย่อมยังเกิดกับพระอริยบุคคลทุกระดับ เช่น กรณีของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี (ชั้นโสดาบัน) ก็ทุกข์ทรมานด้วยอาพาธจนพระสารีบุตรมาเยี่ยมและแสดงธรรมให้คลายความยึดมั่นถือมั่นในสังขาร จึงเสียชีวิตด้วยอาการอันสงบ หรือในกรณีของพระสารีบุตรเองก็ได้อาพาธหนักถึงกับสำรอกออกมาเป็นโลหิต ได้รับทุกขเวทนาอย่างหนักและนิพพานในห้องที่ท่านเกิดนั่นเอง แม้ความเจ็บป่วยจากร่างกายที่เสื่อมโทรมไปตามสภาพของไตรลักษณ์ แต่ความเป็นพระอริยบุคคลของท่านเหล่านี้ก็สามารถระงับความเจ็บนั้นได้อย่างมีสติ และตั้งจิตไว้พร้อมเผชิญหน้ากับความตายอย่างแข็งแกร่ง

2) การตรวจภาระที่จะต้องทำก่อนตาย เป็นที่น่าสังเกตว่า บุคคลที่นำมาเป็นตัวอย่างในงานวิจัยนี้มีการตรวจภาระที่จะต้องทำก่อนตายว่ามีความประสงค์จะทำอะไร เช่น พระอานนท์เลือกที่จะไปโปรดเหล่าพระประยูรญาติ พระสารีบุตรเลือกที่จะไปแสดงธรรมแก่ มารดาและนิพพานในห้องที่ท่านเกิด ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีประสงค์จะฟังธรรมจากพระสารีบุตร นางสุมณาเทวีประสงค์จะพบบิดาของตน พระนางมหาปชาบดีได้กล่าวทูลลาพระพุทธเจ้า และแสดงปาฏิหาริย์ แสดงธรรมโปรดเหล่าภิกษุณีบริษัท เป็นต้น

3) การบรรลุมารกิจสุดท้ายก่อนการตาย คือ การทำตามที่ดินปรารถนาไว้ก่อนตาย พบว่า พุทธบริษัทตัวอย่างได้บรรลุมารกิจสุดท้ายก่อนการตายอย่างสมบูรณ์แบบ เช่น พระสารีบุตรได้แสดงธรรมแก่มารดาของท่านจนตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล พระอานนท์ได้อิच्छิฐานสำเร็จ เตโชกสิณนิพพานกลางแม่น้ำและแบ่งอัฐิของท่านแก่ญาติทั้ง 2 ฝ่าย เป็นต้น

4. การตายตามรูปแบบของ “การตายดี” การตายดีตามรูปแบบของพระพุทธศาสนาเป็นการตายที่ผู้ตายมีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่เสมอ และมีจิตใจที่เข้มแข็ง ไม่เศร้าหมอง ไม่วิตกกังวลหรือเกรงกลัวต่อความตาย ไม่ทรมานทรมานหรือห่วงอาลัยในทรัพย์สมบัติ เมื่อสามารถสลัดความห่วง ความยึดติดเหล่านี้ได้ จิตย่อมคิดแต่ในทางกุศล สุกตจึงเป็นที่ไปของบุคคลผู้ตายดี ดังตัวอย่างของพุทธบริษัทในสมัยพุทธกาลนั่นเอง

โดยสรุปแล้ว พระพุทธศาสนามองว่าการตายเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ที่จะต้องพบเจอ เป็นธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกับ “การเกิด” มีคำไวพจน์เกี่ยวกับการตายหลายคำในภาษาบาลี แต่สามารถประมวลสรุปลงได้ในความสั้นไป ดับไปของขันธ 5 โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การตายตามเวลาและการตายก่อนเวลา ขึ้นอยู่กับอายุและกรรมวิบากเป็นเครื่องชักนำ นอกจากนั้นยังแบ่งตามสภาพของการตายเป็นอีก 2 อย่าง คือ การตายทางกายภาพ คือ การดับลงของขันธ และการตายทางด้านจิตวิญญาณ คือ การตายจากคุณงามความดี เมื่อ

ความตายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ มนุษย์จึงควรเตรียมพร้อมรับมือกับความตายอย่างถูกต้อง หรือที่เรียกว่า “ตายดี” โดยมีพุทธบริษัทในสมัยพุทธกาลเป็นอุทาหรณ์ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี พระสารีบุตรเถระ พระอานนท์เถระ พระนางมหาปชาบดีเถรี เป็นต้น

สรุป

การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายของภิกษุในสมัยพุทธกาล พบว่า การตายของผู้เป็นพระอรหันต์พระอริยบุคคลในสมัยนั้น มีการเตรียมตัวก่อนตายที่ดี คือ ก่อนตายท่านได้วางแผนจัดการเรื่องราวต่างๆ ให้เรียบร้อยก่อนที่จะท่านจะตาย ในกรณีของพระอานนท์เถระ ก่อนปรินิพพานท่านได้จัดการเรื่องสรีระของพระองค์เอง โดยเข้าเตโชกสิณแบ่งร่างออกเป็น 2 ส่วน และเผาร่างของท่านเอง แล้วให้แบ่งสารีริกธาตุเป็น 2 ฝั่งแม่น้ำ เพื่อชาวบ้านที่ต้องบูชาจะได้มีไม่มีปัญหาทะเลาะกัน เพื่อความสงบ ส่วนพระสารีบุตรก่อนตายท่านได้ทำหน้าที่บุตรอันกตัญญู แม้จะทุกข์ทรมานจากความเจ็บป่วยท่านก็ยังแสดงธรรมให้มารดาของตนจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุโสดาปัตติผล จะเห็นได้ว่าท่านทั้ง 2 ไม่มีความกลัวต่อความตาย สามารถรู้วันตาย และมีการจัดการบริหารการตายได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้แล้วบุคคลผู้เป็นอริยบุคคลอื่นๆ ก็มีการเตรียมตัวตายที่ดี ไม่มีความประมาท ก่อนตายได้มีการทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม จากนั้นก็ทำกิจหรือภาระสุดท้ายของตนให้เรียบร้อย จากนั้นก็ตายอย่างมีสติ ถึงแม้ว่าบางท่านยังไม่ถึงขั้นอริยบุคคลท่านก็ตายดี ไปเกิดในภพภูมิที่ดีมีสุคติเป็นเบื้องหน้า

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายเป็นแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน จากเดิมการพูดถึงเรื่องความตายเป็นเรื่องอัปมงคล ไม่ควรพูด แต่ในปัจจุบัน ความตายเป็นเรื่องที่ควรพิจารณาทุกกลมหายใจ การเตรียมพร้อมรับมือกับความตายจึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะกับผู้ป่วยระยะวิกฤตหรือผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยที่เป็นโรครักษาไม่ได้ ควรได้ทำความเข้าใจเพื่อไม่ให้เกิดอาการหวาดวิตกกังวลหรือกระวนกระวาย ในทางพระพุทธศาสนาได้มีการผลิตหนังสือเกี่ยวกับเตรียมรับมือกับความตายอย่างหลากหลาย แต่ยังเข้าไม่ถึงประชาชน จึงควรมีการจัดทำสื่อในรูปแบบอื่นๆ เพื่อเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจได้อย่างทั่วถึงต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาบุคคลที่มีการเตรียมความพร้อมรับมือกับความตายในยุคปัจจุบัน เพื่อให้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติตัว เช่น กรณีของท่านพุทธทาสภิกขุ และ กรณีของแม่ชี คັນสนีย์ เสถียรสุต แห่งเสถียรธรรมสถาน เป็นต้น

บรรณานุกรม

- จินตสุทธา รอดพาล. “การตายดี: มุมมองจากผู้สูงอายุไทยพุทธ”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์**. คณะพยาบาลศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำเนียร ทรงฤกษ์. (2523). **ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม 6**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน. (2545). **สตรีในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ส่องสยาม จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). **ระลึกถึงความตายและวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องต่อความตาย**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระมหาสุพร รุกขิตธมโม (ปวงกลาง). (2557). “ศึกษาวิเคราะห์การเผชิญหน้ากับความตายอย่างสงบตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์.
- NYANAPONNIKA THERA. (1966). **The Life of Sariputt**. Buddhist Publication Society.
- Stephen P. Elliott. (1990). **Webster’s New World Encyclopedia**. New York: Prentice Hall.

ความงามในพระพุทธศาสนา Beauty in Buddhism

โสภิตา สัสสินทร

Sopisa Sassintron

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Corresponding Author, Email: sopisa.sassintron@outlook.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องความงามในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า แม้พระพุทธศาสนาจะมีคำสอนไม่ให้ยึดติดในรูปร่างหรือความงามของรูปร่าง ในทางกลับกันให้พิจารณารูปร่างนี้เป็นของสกปรก น่าเหิน เป็นที่อาศัยของสิ่งปฏิกูล โดยนำเอาความไม่งามของรูปร่างนี้มาเป็นกรรมฐานชนิดหนึ่งเรียกว่า อสุภกรรมฐาน อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามของรูปร่างว่าเป็นอานิสงส์มาจากการประกอบกุศลธรรม บุคคลที่มีความงดงามเป็นผลมาจากการรักษาศีล มีตัวอย่างความงามในพระพุทธศาสนา เช่น ความงามของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า มหาบุรุษลักษณะ ความงามของสตรีที่เรียกว่า เบญจกัลยาณี นอกจากนี้ยังมีคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมที่ทำให้งามอีก เช่น ธรรมที่ทำให้งาม ได้แก่ กุศลธรรม, ธรรมที่ทำให้งาม ได้แก่ ขันติ (ความอดทน) และโสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม)

คำสำคัญ : ความงาม, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study beauty in Buddhism. The results of the study found that although Buddhism teaches not to cling to the shape or beauty of the body, on the contrary, to consider the body as dirty, rotten, and a place for filth, by using the ugliness of the body as a type of meditation called Asupha Kammatthana. However, Buddhism has mentioned the beauty of the body as a result of practicing good deeds. A person who is beautiful is the result of observing the precepts. There are examples of beauty in Buddhism, such as the

beauty of the Lord Buddha, which is called the Great Man's characteristics, and the beauty of women, which is called the Panchakalyani. In addition, there are teachings on the principles of Dhamma that make beauty, such as the karma that makes beauty, namely good deeds, and the Dhamma that makes work, namely Khanti (patience) and Sorajja (modesty).

Keywords: Beauty, Buddhism

บทนำ

ความงามเป็นความต้องการอย่างหนึ่งของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย แต่จะเห็นเด่นชัดในเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อาจกล่าวได้ว่า ความงามและสตรีเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันเสมอมา และความงามนี้เองที่สามารถครอบงำบุรุษได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนรูปสตรีนี้ “ภิกษุทั้งหลาย รูปสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 1 : 1) ตำนานความงามของสตรีที่มีปรากฏในเทพนิยายกรีกกล่าวว่า วินัสได้รับเลือกให้เป็นเทพนารีที่สวยงามที่สุดในโลก (สมศรี สุกุมลนันทน์, 2517 : 1) สมัยเรอเนสซองส์ ความสวยงามในอุดมคติแบบกรีก-โรมันยังคงเป็นที่สุดของความงามแห่งยุคยกตัวอย่างเช่น เดวิด โดยมิเกลลันเจโล (Michelangelo ค.ศ.1475-1564) ประติมากรรมรูปชายหนุ่มผู้มีกายวิภาคและสรีระร่างกายสมบูรณ์ เป็นต้นแบบของความงามแบบชายในอุดมคติที่อยู่ในความชื่นชมของคนทุกยุคสมัย (พาซิน มาโลยพันธ์, 2547 : 11) ส่วนในประเทศอินเดียเมื่อหลายพันปีมาแล้วก็นิยมยกย่องความงามของสตรี เมื่อไหนมีหญิงงามถือว่าเป็นสมบัติกลาง เป็นศรีสง่าแก่บ้านเมือง จะได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์และดำรงตำแหน่งเป็นหญิงงามประจำเมือง เรียกว่า “นครโสภณี” (เด่น รักซ้อน, 2545 : 7) สำหรับประเทศไทยนอกจากจะมองผู้หญิงที่ความสวยงามด้านร่างกายแล้ว ในหนังสือชุมนุมแม่ศรียังได้กล่าวถึงความงามสตรี 4 ประการ คือ (ผิน ชุณหะวัณ, 2503 : 6-8)

1. ความงามร่างกาย
2. ความงามมารยาท
3. ความงามทางด้านจิตใจ
4. ความงามในวัตถุ

ความงามของสตรีไม่เพียงเป็นเรื่องสำคัญที่ได้รับความสนใจในสังคมทุกระดับเท่านั้น ยังมีอิทธิพลภาพพจน์ทางใจไม่แพ้อาวุธใดๆ ในโลก สามารถทำให้ผู้ชายต้องมัวเมาเป็นไป

ในสภาพพิกลพิการต่างๆ ได้มากมาย เทียบได้กับศรทั้งสามเล่มของพระรามที่มีอานุภาพปราบได้ทั้งสามโลก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนเช่นเรื่องราวของคลีโอพัตรา นางพญาแห่งอียิปต์โบราณ ที่ความงามของพระนางสามารถสยบวีรบุรุษยอดนักรบผู้เกรียงไกร 2 คน ที่สามารถทำสงครามปราบผู้คนมาแล้วค่อนโลก จูเลียส ซีซาร์ และ มาร์ค แอนโทนี ให้ยอมคุกเข่าลงต่อหน้านาง และทำให้อาณาจักรโรมันที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลกยุคนั้น ต้องแตกออกเป็นสองเสี่ยง เกิดเป็นสงครามใหญ่บันทึกลงไว้ในประวัติศาสตร์ ที่คนโรมันกับคนโรมันต้องเข่นฆ่ากันเองจนเลือดนองแผ่นดินบาดเจ็บล้มตายกันไปมากมาย จะเห็นได้ว่า ความงามของสตรีจึงได้รับการกล่าวขานและยกย่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เนื้อหา

1. ความหมายของความงาม

ราชบัณฑิตยสถานให้ความหมาย ความงาม ไว้ว่าลักษณะที่เห็นแล้วชวนให้ชื่นชมหรือพึงพอใจ เช่น มารยาทงาม รูปร่าง มีลักษณะสมบูรณ์ดี เช่น ต้นไม้งาม ระยະนี้ฝนงามดีมาก มีลักษณะที่เป็นไปตามต้องการ เช่น กำไรงาม ธนาการนี้จ่ายดอกเบี้ยงาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 278)

คำว่า “ความงาม” มีปรากฏท้าวอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกตรงกับคำภาษาบาลี ได้แก่ คำว่า กลยาณ หมายถึง ความดีงาม, โสภณ หมายถึง ความงดงามผ่องใส, สุก หมายถึง ความสวยงาม, สุนทรีย หมายถึงความงาม (พระมหาธีรสันต์ กิตติปัญโญ (ใจหาญ), 2553 : 80) ความหมายที่เกี่ยวข้องกับคำว่า งาม ได้แก่ กัลยา หมายถึง นางงาม, กัลยาณี หมายถึง นางงาม หญิงงาม, โสภณ หมายถึง ความงดงามผ่องใส

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2538 : 11) ให้ความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับความงามไว้ เช่นกัลยาณี หมายถึง นางงาม หญิงงาม หญิงที่มีคุณธรรมน่าเชื่อถือ, กัลป์ยาณชน หมายถึง คนประพฤติดีงามคนดี, กัลป์ยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีธรรมดีงามธรรมของกัลยาณชน และยังได้ให้คำนิยามหลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติทำแล้วเกิดความงามกับตนเองมีอยู่ 2 ประการ ได้แก่ 1) ขันติ คือ ความอดทนอดทนได้เพื่อที่จะบรรลุถึงความดีงามและความมุ่งหมายอันสูงสุดได้ 2) โสรัจจะ คือ ความสงบเสถียร การมีอหยาศัยที่ดีงามและการรักษาถึงกิริยาอาการที่ละเอียดอ่อนประณีตให้มีความเรียบร้อยงดงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2538 : 75) พระมหาธีรสันต์ กิตติปัญโญ (2553 : 80) ได้นิยามความหมายของคำว่า งาม ในมุมมองพระพุทธศาสนาว่านอกจากจะมีความหมายตามตัวอักษรแล้ว ยังขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละประโยคอีกด้วย เช่น ประโยคว่า บริษัทนี้ย่อมงดงามยิ่งนัก คำว่างดงาม หมายถึง ความ

เรียบร้อยของเหล่าบริษัท 4 ที่ไม่มีการคะนองมือ คะนองเท้า เป็นต้น

เพ็ญศรี หงส์พานิช (ม.ป.ป. : 7) ได้ให้ความหมาย ความงามทางพุทธศาสนาว่า มีลักษณะของความเป็นคุณค่าในเชิงสัจธรรมมีความหมายในเชิงคุณค่าที่มีต่อชีวิตของมนุษย์โดยตรง เป็นความงามด้านคุณธรรม (virtue) หรือความดีซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤดีหรือการกระทำที่เป็นไปอย่างสอดคล้องตามแนวแห่งสัจธรรม (reality) เป็นความรู้ (wisdom) หรือการบรรลุถึงสัจธรรมของโลกหรือชีวิต (life) ความงามตามแนวความหมายของพุทธศาสนายังสามารถแบ่งออกเป็นระดับต่างๆ ได้ตามที่เราชาวพุทธศาสนิกชนโดยส่วนมากมักจะคุ้นเคยกันดีก็คือ “อาทิกุลยาณํ มชฌนกุลยาณํ ปริโยสานกุลยาณํ” ซึ่งแปลว่า งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุดหรือเบื่องปลาย เช่น สิ่งที่พึงสดับตรับฟังให้มากในพาหุสัจธรรมคือธรรมที่งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุดซึ่งหมายถึงงามทั้งเนื้อความงามทั้งถ้อยคำที่แสดงและงามทั้งความมุ่งหมายเป็นความงามบริสุทธิ์ บริบูรณ์ สิ้นเชิง

2. ประเภทของความงามในพระพุทธศาสนา

ความงามนั้นมีความหลากหลายมากมาย ไม่ได้เจาะจงความงามที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ความงามนั้นต่างมาจากความรู้ สัจธาตุญาณของมนุษย์ โดยความงามทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของความงามไว้ 2 ประเภท ดังมีอุทาหรณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสชมพระสุชาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรนี้ย่อมงามด้วยสมบัติ 2 ประการ คือ 1. มีรูปงาม น่าดู น่าชม ประกอบด้วยผิวพรรณงามยิ่งนัก 2. ได้ทำให้แจ้งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 16 ข้อ 239 : 331) โดยสรุปคือ ความงามภายนอกคือรูปกาย และ ความงามภายในคือสติปัญญา

2.1 ความงามภายนอก (ร่างกาย)

ความงามภายนอกเป็นความงามที่รับรู้ได้จากสิ่งสัมผัสทางประสาททั้ง 5 และการให้ค่านิยมของคนในสังคมนั้นว่ารูปกายอย่างนี้ๆ จึงเรียกว่างาม ความงามลักษณะนี้จึงมีหลากหลายตามแต่ละสังคมกำหนด (มณีพรรณ เสกธีระ, 2553 : 8) ความงามที่น่าพอใจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความหลง คือ การตามไม่ทันความพอใจ บางคนมองเห็นรูปงามเกิดพอใจ บางคนมองเห็นรูปเดียวกันเกิดไม่พอใจ ความงามภายนอกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา มุ่งศึกษาที่ความงามของรูปร่าง (ร่างกาย) ที่ปรากฏโดดเด่นที่สุดคือพระพุทธลักษณะของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 61 : 232) ทรงมีพระลักษณะทั้งด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย พระสุระเสียงที่ไพเราะ จิตใจและพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่การศรัทธาปสาทะทุกประการ ดังจะเห็นจากตัวอย่าง

ที่ทราบกันทั่วไป และที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เช่น ทรงมีพระมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ มีพระวรกายสง่างามอย่างดั่งที่จังกิพราหมณ์ได้กล่าวชมว่า “พระสมณโคดมมีพระรูปงดงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 13 ข้อ 425 : 534) อุปมาชีวคณหนึ่งเดินสวนทางกับพระพุทธเจ้า เขามองเห็นพระพุทธรูปลักษณะก็เกิดความประทับใจ จึงได้กล่าวชมว่า “อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 11 : 16) ลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการนี้จึงถือว่าเป็นความสง่างามและความงดงามของพระพุทธเจ้า (สถิต วงศ์สุวรรณ, 2540 : 3) เสลพราหมณ์ยังได้กล่าวคาถาชมเชยพระรูปอดังงามของพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อหน้าพระพักตร์ อีกว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์มีพระกายบริบูรณ์ สวยงาม ประเสริฐดีแล้ว มีพระเนตรงาม มีพระฉวีวรรณดุจทองคำ มีพระเชี้ยวขาวดี มีความเพียร อวัยวะใหญ่น้อยเหล่าใด มีแก่คนผู้เกิดดีแล้ว อวัยวะใหญ่น้อยเหล่านั้นทั้งหมดในพระกายของพระองค์เป็นมหาบุรุษลักษณะ พระองค์มีพระเนตรแจ่มใส มีพระพักตร์งาม มีกายใหญ่ตรง มีรัศมีรุ่งเรืองอยู่ในท่ามกลางสมณสงฆ์ดังพระอาทิตย์ พระองค์เป็นภิกษุมีพระเนตรงาม มีพระฉวีวรรณงามเปล่งปลั่งดังทองคำ

จากลักษณะทางพระวรกายของพระพุทธเจ้าดังที่แสดงมานี้ทำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงถึงพร้อมด้วยความงามภายนอกอย่างสมบูรณ์แบบ กล่าวคือ มีพระพักตร์ของพระองค์แผ่ไปด้วยความสุขเอิบอ้อมอยู่เสมอ มีความสงบเยือกเย็น และความกรุณาไม่มีร่องรอยแห่งความทุกข์ มีพระสุระเสียงไพเราะชัดเจน พระวาจา มีสารัตถะ ตรัสถูกกับจริตของผู้ฟัง สามารถโน้มน้าวให้เลื่อมใสศรัทธา ใคร่อยากฟังและนำไปปฏิบัติ

นอกจากความงามตามพุทธรูปลักษณะแล้ว ในพระไตรปิฎกยังได้กล่าวถึงความงามของสตรีที่เรียกว่า เบญจกัลยาณี คือ ค่านิยมด้านความงามของผู้หญิง 5 ประการ เป็นค่านิยมด้านความงามของผู้หญิงที่ปรากฏในพุทธศาสนา พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้อธิบายไว้ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนว่า เบญจกัลยาณี หมายถึง หญิงผู้มีศุภลักษณะหรือลักษณะที่งาม 5 ประการประกอบไปด้วย

1) เกสกะลยาณี แปลว่า ผงงาม หมายถึง หญิงที่มีผมเหมือนกำหางนกยูง ปล่อยแล้วปลายละเอียดผ้านุ่ง ปลายผมงอนขึ้น

2) มังสะกัลยาณี แปลว่า เนื้องาม หมายถึง หญิงที่มีมือ 2 ข้าง เท้า 2 ข้าง และริมฝีปากเหมือนแก้วประพาฬ และผ้ากัมพลแดง ดุจฉาบทาไว้ด้วยน้ำครั้ง (แดงดุจผลตำลึงสุก) มีสีสม่ำเสมอ

3) อัญญิกัลยาณี แปลว่า กระดุงงาม หมายถึง หญิงที่มีฟัน 32 ซี่เรียบสนิท เหมือนแถวของแก้วประพาฬอันขาวบริสุทธิ์ ปรากฏเหมือนแถวของเพชร บางครั้งเปรียบว่ามีสีขาว ประดุจสังข์ที่ขัดสีดีแล้วและเรียบเสมอกัน

4) ฉวิกัลยาณี แปลว่า ผิวงาม หมายถึง หญิงที่มีผิวงามละเอียด มีแสงสว่างไป 10 -12 ศอกจากร่างกาย มีผิวเหมือนดอกประยงค์หรือทองคำ ถ้าดำก็ดำดังดอกบัวเขียว ถ้าขาวก็ขาวดังดอกกรรณิการ

5) วยัลยาณี แปลว่า วัยงาม หมายถึง หญิงแม่มีอายุ 120 ปี ก็เหมือนสาว 16 ปี ไม่มีความเหี่ยว ไม่มีผมหงอกเลย บางครั้งเปรียบว่า คลอดบุตรถึง 10 ครั้งก็ยังคงสภาพร่างกาย สาวสวยดุจคลอດครั้งเดียว

นอกจากเบญจกัลยาณีแล้วในพระไตรปิฎกยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของหญิงทั้งดงาม เรียกว่า นางแก้ว อันเป็นหนึ่งในรัตนะทั้ง 7 ของพระเจ้าจักรพรรดิ นางแก้วมีคุณลักษณะ ได้แก่ เป็นสตรีรูปงาม น่ารัก น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ไม่ผอมนัก ไม่อ้วนนัก ไม่ดำนัก ไม่ขาวนัก งดงามเกินผิวพรรณหญิงมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวพรรณทิพย์ กายของนางแก้วนั้นสัมผัสอ่อนนุ่มดุจปุยนุ่นหรือปุยนุ่น มีร่างกายอบอุ่นในฤดูหนาว เย็นในฤดูร้อน กลิ่นจันทน์หอมพุ่งออกจากกาย กลิ่นอูบลหอมพุ่งออกจากปากของนาง (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 249 : 186)

2.2 ความงามภายใน

พระสูตรหลายพระสูตรในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงธรรมที่เป็นความงามไว้ว่า ธรรมมีความงามในเบื้องต้น หมายถึง ศีลธรรมมีความงามในท่ามกลางหมายถึงอริยมรรค และ ธรรมมีความงามในที่สุดหมายถึงพระนิพพาน คนจะงามได้ก็ต้องมีหลักธรรมเป็นเครื่องอยู่โดยประพฤติดตามหลักธรรมที่ทำให้เกิดความงามทั้งความงามในเบื้องต้น (ศีล) ความงามในท่ามกลาง (สมาธิ) และความงามในที่สุด (ปัญญา) แสดงให้เห็นว่าความงามในเบื้องต้นต้องอาศัยศีลเป็นสำคัญ ความงามในท่ามกลาง คืออริยมรรคก็ต้องควบคู่ไปกับสมาธิ และความงามในที่สุดก็ต้องควบคู่ไปกับปัญญาเพื่อให้ถึงพระนิพพาน ส่วนในคัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาสุตตนิบาต ขุททกนิกาย ได้ขยายความของคำว่า งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด ไว้อย่างพิสดารถึง 7 นัย ดังนี้

นัยที่ 1 งามในเบื้องต้น ด้วยบทที่ 1 ของธรรมงามในท่ามกลาง ด้วยบทที่ 2 ของธรรมงามในที่สุด ด้วยบทสุดท้ายของธรรม

นัยที่ 2 งามในเบื้องต้น ด้วยนิทาน งามในที่สุด ด้วยบทสรุป งามในท่ามกลาง ด้วยบทที่เหลือ

นัยที่ 3 งามในเบื้องต้น ด้วยศีลและสมาธิ งามในท่ามกลาง ด้วยสมณะ วิปัสสนา มรรค และงามในที่สุดด้วยนิพพาน

นัยที่ 4 งามในเบื้องต้น เพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า งามในท่ามกลาง เพราะพระธรรมเป็นธรรมที่ดี งามในที่สุด ด้วยการปฏิบัติชอบของพระสงฆ์

นัยที่ 5 งามในเบื้องต้น เพราะการตรัสรู้ยิ่ง งามในท่ามกลาง เพราะการตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธเจ้า งามในที่สุด ด้วยการตรัสรู้ของพระสาวก

นัยที่ 6 งามในเบื้องต้น เพราะการฟังธรรม งามในท่ามกลาง เพราะการปฏิบัติธรรม งามในที่สุด เพราะผลของการปฏิบัติธรรม

นัยที่ 7 งามในเบื้องต้น เพราะเป็นแดนเกิดแห่งที่พึ่ง งามในท่ามกลาง เพราะบริสุทธิ์ด้วยประโยชน์ งามในที่สุดเพราะ บริสุทธิ์ด้วยกิจ

3. มูลเหตุทำให้งาม

ความงามทั้งหลายมีมูลเหตุที่แตกต่างกันไปอันมาจากเหตุที่บุคคลเคยทำไว้ในอดีต ส่งผลให้เกิดความงามในปัจจุบัน และเกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรมที่ตั้งงามในปัจจุบันที่ส่งเสริมให้บุคคลเกิดความงาม ผู้วิจัยจึงแบ่งมูลเหตุที่ทำให้เกิดความงามของแต่ละบุคคลเป็น 2 ประการ ดังนี้

3.1) กรรมอันทำให้งาม

ความงามภายนอกส่วนมากเป็นความงามที่ได้ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด หมายถึงความงามที่เกิดจากการกระทำในอดีต ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรม “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิดมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 57 : 100) กรรมจึงมีหน้าที่และอำนาจในการจำแนกสัตว์ให้มีลักษณะสวยงามหรือไม่สวยงามแตกต่างกันออกไป

อำนาจกรรมที่ส่งผลถึงความงามภายนอกนั้นจะเห็นได้จากพระสูตรจำนวนมากที่แสดงถึงบุพกรรมของคนแต่ละคน ที่มีลักษณะทางด้านกายภาพที่แตกต่างกันออกไป ดังปรากฏในลักขณสูตรที่ทรงแสดงให้เห็นถึงลักษณะทางด้านพระวรกายของพระพุทธเจ้าดังกล่าวแล้วข้างต้น ได้มีอรรถกถา แสดงถึงบุพกรรมที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงบริบูรณ์ด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ เช่น เหตุที่ทรงมีฝ่าพระบาทราบเสมอกันเพราะในชาติก่อนเมื่อทรงเกิดเป็นมนุษย์เป็นผู้สมาทานม้นในกุศล กรรมบถ 10 สมาทานม้นในสุจริต 3 บริจาคทานรักษาศีล 5 รักษาอุโบสถศีล เกื้อกูลมารดาบิดา สมณพราหมณ์ ๗ ระพลดีอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลและสมาทานม้นในกุศลธรรมอื่นๆ อีกเป็นต้น

ในกรณีของพระลูกณภูกัถยเถระที่มีรูปร่างต่ำเตี้ยก็เช่นเดียวกัน เพราะสมัยหนึ่งเกิดเป็นจอมทัพของกษัตริย์แห่งแคว้นกาสิ ได้แนะนำให้นรชนสร้างเจดีย์ให้มีขนาดเล็กลง บุพกรรมนั้นทำให้ท่านเป็นคนที่รูปร่างต่ำเตี้ย ผิวพรรณหยากบ้าน ไม่งดงาม (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 33 ข้อ 23-30 : 292) ในปีจุลศักราช นางฟ้าจำนวนมากได้ตอบคำถามของพระมหาโมคคัลลานเถระเกี่ยวกับบุพกรรมที่ทำให้พวกนางได้เกิดเป็นนางฟ้ามีผิวพรรณงดงาม เปล่งปลั่ง ล้วนเกิดแต่บุพกรรมทั้งนั้น เช่น ได้เคยถวายผ้า ถวายเตียง ถวายตั้ง ถวายน้ำดื่มแก่พระภิกษุ เป็นต้น (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 26 ข้อ 51-65 : 10-13) ส่วนบุคลิกภาพภายในที่เกิดมาแต่บุพกรรมนั้น เห็นได้จากกรณีพระจูฬปันถกเถระที่เกิดมาเป็นคนโง่ ใช้เวลาถึง 4 เดือนก็ยังท่องคาถาบทเดียวไม่ได้ เพราะในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระจูฬปันถกเกิดเป็นคนฉลาดแต่ได้หว่านระยาพิษเขลาอุปนิสัยที่เรียนอุเทศไม่ได้ ภิกษุนั้นได้รับความอับอายจนเลิกเรียนอุเทศ บุพกรรมนั้นทำให้พระจูฬปันถกเกิดเป็นภิกษุผู้โง่เขลาในบัดนี้ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 25 : 32) จะเห็นได้ว่า บุพกรรมนั้นเป็นมูลเหตุแห่งความงามตามหลักทางพระพุทธศาสนา เป็นกฎแห่งกรรมที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ใครทำกรรมแบบใดไว้อย่อมได้รับผลกรรมนั้น และกรรมเหล่านั้นย่อมเป็นผลกำหนดให้บุคคลมีบุคลิกภาพทั้งภายในและภายนอกแตกต่างกันออกไป

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอานิสงส์ที่ทำให้เกิดมามีรูปร่างงดงามไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เช่น ในลักขณสูตรได้กล่าวถึงการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์มีอานิสงส์ให้เกิดมามีรูปร่างงดงาม ความว่า

มหาบุรุษทรงทราบว่าการฆ่าสัตว์เป็นภัยแก่ตน ได้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์อื่นแล้วได้เสด็จไปสู่สวรรค์ เพราะกรรมที่เป็นสุจริตนั้น เสวยวิบากอันเป็นผลแห่งกรรมที่ทรงทำดีแล้ว จุตีแล้วเสด็จมาในโลกนี้อีกได้ลักษณะ 3 ประการในโลกนี้ คือ (1) มีสันพระบาทสมส่วน ยืนยาวออกไป (2) มีพระวรกายเกิดดี งดงามตั้งตรงดุจกายพรหม มีทรวดทรงดี สมส่วนแลดูหนุ่มเสมอ (3) มีพระองค์สีอ่อนนุ่มยาว (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 11 ข้อ 207 : 186)

ในอรรถกถาได้อธิบายถึงบุพกรรมที่ทำให้พระอุบลวรรณาเถรีเป็นผู้มีผิวพรรณวรรณะสวยงามดังดอกบัวว่าเกิดจากพระนางอุบลวรรณาได้เคยถวายดอกบัวแก่พระปัจเจกพระพุทธเจ้ารูปหนึ่ง ดังความว่า “นับตั้งแต่นางสามารถวิ่งมาวิ่งไปได้ ดอกปทุมก็ผุดขึ้นทุกอย่างก้าว ผิวพรรณแห่งเรือนร่างของนางก็เหมือนสีทองบัวบก ผิวนางไม่ถึงผิวพรรณเทวดา ก็ล้ำผิวพรรณมนุษย์”

3.2) ธรรมอันทำให้งาม

หลักขันธ์และโสรัจจะ เป็นธรรมที่ทำให้เกิดความงาม ซึ่งพระไตรปิฎกส่วน

พระอภิธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของคำว่า “ขันติ” หมายถึงความอดทนกิริยาที่อดทนความอดกลั้นความไม่ดุร้ายความไม่เกรี้ยวกราดความเข้มแข็งแห่งจิต (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 34 ข้อ 1348 : 337) และ “โสรัจจะ” หมายถึงความไม่ล่วงละเมิดทางกายความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา หรือความสำรวมในศีลทั้งหมด โสรัจจะนั้นสามารถแปลตามศัพท์ได้ว่าความเข้มแข็งแจ่มใส (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2531 : 169) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่าธรรมทำให้งามประกอบด้วย “ขันติ” ความอดทนอดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบ “โสรัจจะ” ความเสี้ยมอภัยตายามรักความประณีตหมดจดเรียบร้อยงดงาม

นอกจากขันติและโสรัจจะแล้ว ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ยังได้กล่าวถึงกัลยาณธรรม คือ ธรรมอันทำให้งามอีก 5 ประการ คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 172 : 227)

1) ใจดีมีเมตตา (เมตตากุณฺหา) คือ ความรักและปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข และมีความสงสารคิดที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ภัยความเดือดร้อนทั้งปวง เอื้อเฟื้อและแบ่งปันน้ำใจให้สังคม มีจิตใจเมตตาปราณีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือแม้กระทั่งต่อหมู่สัตว์ทั้งหลาย มักจะมีหน้าตาที่ผ่องใสอ่อนโยน มีสง่าราศี ผิดกับคนที่มิจฉิตอาฆาตพยาบาทเบียดเบียนต่อผู้อื่น

2) ใฝ่หาอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีวะ) คือ การทำมาหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ไม่หลอกลวงหรือโกงคนอื่นให้เสียหายไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงไม่ทรยศต่อสังคมประเทศชาติเช่น ค้ายาเสพติดหรือค้าประเวณี เป็นต้น ไม่เป็นคนล็กเล็ขโมยน้อย อันจะก่อความเดือดร้อนตามมา เพราะการเห็นแก่สิ่งเล็กน้อย เห็นว่าไม่มีใครรู้ แต่ถึงแม้ไม่มีใครรู้ ฟ้าก็รู้ ถึงแม้ฟ้าไม่รู้ แต่เราารู้

3) ไม่คิดเฟ้อฟุ้ง (กามสังวร) คือ การสำรวมระวัง ควบคุมตนในเรื่อง กามารมณ์ ความต้องการทางเพศให้พอเหมาะพอดี ไม่ให้หลงใหลในรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่ผิดธรรมชาติทางหรือเกินพอดี จนทำให้ตนเอง ครอบครวั และสังคมต้องเดือดร้อน พอใจยินดีในคู่ครองตัว ไม่มัวเมาเจ้าชู้ ควบคุม และยับยั้งอารมณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหา ฉะนั้นจะทำอะไรก็ให้อยู่ในความพอดี เมื่อพอดีก็จะพองาม ความงามที่แท้จริงก็จะตามมา

4) มุ่งมั่นจริงใจ (สัจจะ) คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ จริงใจต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง กลับกลอกที่เรียกว่าหน้าไหว้หลังหลอก เป็นคนตรงต่อหลักการและความถูกต้อง การเป็นคนมีสัจจะ จะเป็นเสน่ห์อย่างมากในการเข้าสังคม เป็นที่เชื่อถือของคนในสังคม ไม่ว่าใครก็ตามจะให้ความไว้วางใจ อย่างไม่รีรอ นับว่าเป็นความงามที่มีผลสำคัญต่อชีวิต หน้าที่การงาน อันจะส่งผลถึงอนาคตความมั่นคงในชีวิต

5) ทำสิ่งใดให้รู้ตัว (สติสัมปชัญญะ) คือ ฝึกตนให้เป็นคนหนักแน่นในอารมณ์

รู้จักยั้งคิด และควบคุมความรู้สึกตัวเองอยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ สิ่งใดมีคุณให้โทษมีประโยชน์และไร้สาระ ตลอดจนระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาทในทุกลมหายใจเข้าออก มีสติรู้ตัวอยู่ทุกขณะจิต คิดไม่ผิดพลาด พุดไม่ผิดพลาด และทำไม่ผิดพลาด การมีสตินับว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตอย่างมาก ความระลึกได้ และความรู้สึกตัวในทุกขณะที่กระทำ จะก่อให้เกิดความผิดพลาดน้อย หรือแทบจะไม่มีเลย การมีสตินั้น เป็นข้อสำคัญที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอน เพราะสติเป็นหัวใจของทุกอย่าง ของทุกการกระทำ หรือที่เรียกว่า สมาธิ ก็คือการฝึกสตินั่นเอง เมื่อฝึกสติบ่อยเข้า ความหลงมัวเมาในมายาก็จะไม่มี เมื่อไม่มีความหลง การรู้ตามความเป็นจริงก็จะเกิดขึ้นมา และเมื่อใดที่มีสติรู้ตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็จะไม่มีความทุกข์ เมื่อไม่มีความทุกข์ ความสุขก็จะบังเกิด เมื่อสุขบังเกิด ความสบายใจ ความผ่องใส แซ่มนั่น ความปิติ เอิบอิ่มที่ปรากฏในจิตใจ ก็จะแสดงออกมาทางสีหน้า กิริยาท่าทาง ที่เรียบง่าย งดงาม ความสวยงามที่แท้จริงก็จะเกิดขึ้น

สรุป

ในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) ความงามภายนอก หมายถึง ความงามของรูปร่างที่สามารถมองเห็นได้ด้วยจักขุสัมผัส สามารถรับรู้ความงามตั้งแต่แรกเจอ คือ ความงามของผิวพรรณ ผม ตา รูปร่างแขนขา ซึ่งในเบญจกัลยาณีได้กล่าวไว้ว่า การมีผิวพรรณดังทองคำ มีผมดำขลับ มีนัยน์ตาคม แขนขาเรียวงาม ซึ่งก็คือคุณสมบัติตามหลักเบญจกัลยาณี และ (2) ความงามภายใน หมายถึง ความสวยงามขั้นระดับจิตอันเนื่องมาจากการปฏิบัติธรรมตามความงามของธรรมตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ อันได้แก่ ศีล เป็นเบื้องต้นแห่งความงาม สมาธิ เป็นความงามในท่ามกลาง และ ปัญญา ความงามที่เกิดจากการพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงเพื่อหลุดพ้นจากกองทุกข์และอาสวะกิเลสทั้งหลายได้ด้วยปัญญา เมื่อมีปัญญาแล้วก็จะทำให้บุคคลมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างประเสริฐ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ความงามภายนอกเป็นประตูด่านแรกของสร้างปฏิสัมพันธ์ จึงทำให้คนจำนวนมากให้ความสนใจและมีการตกแต่งความงามภายนอก เพราะสังคมนิยมการประเมินค่าบุคคลจากความงามภายนอกนี้เอง แม้ความงามภายนอกจะสำคัญ แต่แท้จริงแล้วความงามภายในตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จัดเป็นความงามสำคัญมาก หากบุคคลมีความงามภายในแล้ว ความงามนั้นจะสามารถชนะข้อบกพร่องของร่างกายภายนอกได้ ดังนั้น จึงควร

สร้างความเข้าใจให้คนได้รับรู้และพัฒนาความงามภายใน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาความงามกับการบรรลุนิพพาน เพราะผู้ที่มีความงามทางด้านร่างกาย นั้นถือว่าเป็นผู้ที่ได้ประกอบกุศลกรรมมาก่อน ดังนั้น ทั้งความงามและกุศลธรรมนั้นได้เกื้อกูลต่อการบรรลุนิพพานหรือไม่ อย่างไร

บรรณานุกรม

- เด่น รักซ้อน. (2545). “โสเภณี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชาเครื่องเคลือบดินเผา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ผิน ชุณหะวัณ. (2503). “แม่ศรีภรรยา”. ใน **หนังสือชุมนุมแม่ศรี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรมศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพิรุณ วุฑฒิมโหม (ตะเนาว์). (2545). “การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหารังสรรค์ กิตติปัญโญ (ใจหาญ). (2553). “การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พาชื่น มาลัยพันธ์. (2547). “ความงามจอมปลอม”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตกรรม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มณีพรรณ เสกธีระ. (2553). “การศึกษาหลักธรรมเรื่องความงามในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น จำกัด.

สถิต วงศ์สุวรรณค์. (2540). **การพัฒนาบุคลิกภาพ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรวิทยา.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2531). **ทศบารมีทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร.

สมศรี สุขุมลันนท์. (2517). **คิดอย่างผู้หญิง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.

ภาวะผู้นำกับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

Leadership and Management of Temples by Abbots

in San Sai District Chiang Mai Province

พระเอกพจน์ ตะปาง

PhraAekkapoj Tapang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: eakkapojtapang@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำกับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า จะมุ่งเน้นการผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและทฤษฎีการบริหารจัดการสมัยใหม่ การบริหารจัดการวัดถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของวัดและการพัฒนาชุมชน โดยเจ้าอาวาสมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดและชุมชน การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาของประชาชนในกิจกรรมของวัด

การใช้หลักธรรมในการบริหารจัดการวัดไม่เพียงแต่ช่วยให้วัดมีความสงบเรียบร้อย แต่ยังส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน การศึกษาและการเผยแผ่พระธรรมวินัยเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้สมาชิกในวัดและประชาชนมีความเข้าใจในหลักธรรมและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ บทความยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่ดีในทุกด้าน เพื่อให้วัดสามารถเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำ, การบริหารจัดการวัด, เจ้าอาวาส

Abstract

This academic article aims to study the leadership and management of temples by abbots in San Sai District, Chiang Mai Province, by exam-

ining the Tripitaka and various related documents. The study emphasizes the integration of Buddhist principles with modern management theories. Temple management is a crucial factor that affects the success of temple operations and community development. Abbots play a significant role in fostering good relationships between the temple and the community. Effective management helps to build trust and faith among the public in the temple's activities.

The application of Buddhist principles in temple management not only ensures order within the temple but also promotes the improvement of the quality of life in the community. Education and the dissemination of the Dhamma-Vinaya are essential for helping temple members and the public understand these principles and apply them in their daily lives. Additionally, the article highlights the necessity of developing a robust management system in all aspects, so that the temple can serve as a center for social development and contribute to the sustainable strengthening of the community.

Key words: Leadership, Temple Management, Chief Monk

บทนำ

ปัจจุบันโลกกำลังเผชิญอยู่กับความเปลี่ยนแปลงในท่ามกลางแห่งโลกาภิวัตน์ สังคมไทยเองก็ประสบภาวะวิกฤติในหลายๆ ด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติด เป็นต้น วัดได้รับผลกระทบจากกระแสแห่งโลกาภิวัตน์เช่นกัน ระบบการบริหารจัดการวัดก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก โดยเฉพาะเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลปกครอง บริหารจัดการวัด เป็นผู้ตัดสินใจบงการโทษ และวางกฎเกณฑ์ให้กับพระภิกษุสามเณรที่อาศัยอยู่ภายในวัดให้ปฏิบัติตาม และให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ประกอบกับถูกต้องตามอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งบทบาทพระสงฆ์ในการบริหารจัดการวัดที่มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารจัดการทั้งหมด ย่อมมีสภาพปัญหาแตกต่างกันไป ระบบการบริหารจัดการวัดก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย ขึ้นอยู่ว่าจะใช้หลักการบริหารวัดในรูปแบบไหนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นๆ อันที่จริงหัวใจของพระพุทธศาสนาอยู่ที่การพัฒนาคนเป็นหลักสำคัญ การบริหารวัดมิได้เป็นไปในลักษณะองค์กรรวมของสงฆ์ แต่จะเป็นเรื่องของเจ้าอาวาสแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งทำให้ไม่มีพลังพอที่จะทำงานได้ทุกด้าน และเกิดความบกพร่องในการดำเนิน

งานได้ง่าย สมาชิกในวัดและประชาชนขาดความเป็นเจ้าของวัด การทุ่มเทเพื่อการพัฒนาวัดก็ไม่เต็มที่ การบริหารนั้นนับได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการปกครองอย่างยิ่ง วัดที่จะมีความเจริญได้นั้นจะต้องมีระบบการบริหารจัดการที่ดีในทุกๆ ด้าน (พระมหาสมทรง สิริธโรและคณะ, 2525 : 135) ในการบริหารจัดการวัดมีวัตถุประสงค์และความสำคัญของการบริหารวัดไว้ว่า ทำให้การดำเนินงานภายในวัดเป็นระบบมากขึ้น ทำให้สะดวกในการประสานงาน ทำให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดความประหยัดในการดำเนินงาน สามารถติดตามตรวจสอบการดำเนินงานได้และทำให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ

วัดและพระสงฆ์ถือว่าเป็นศูนย์กลางเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการพัฒนาจิตใจและพัฒนาด้านต่างๆ ของประชาชนได้เป็นอย่างดี เปรียบประดุจเหมือนตะเกียงให้แสงสว่างเป็นประโยชน์ แก่ผู้คน เป็นตะเกียงทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้นำการริเริ่ม สร้างสรรค์สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทั้งภายในวัดและภายนอกวัดด้วยหลักความถูกต้องดีงาม และได้ประโยชน์สูงสุดสร้างความเจริญก้าวหน้า เป็นปึกแผ่นต่อวัดวาอาราม และเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทที่เป็นชาวบ้านอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ (พิสิฐ เจริญสุข, 2546 : 65)

ทั้งนี้ภาวะผู้นำของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล ยังพบว่า พระสงฆ์มีภูมิธรรม ปฏิบัติดี และทำหน้าที่รักษาพุทธพจน์ ปกป้องพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมตรวจพระธรรม และวินัย โดยอาศัยผู้นำทีมงานองค์กรสงฆ์ และรู้จักสื่อสารที่ดี ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธศาสนาได้มีการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบให้พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนถึงปัจจุบันนี้ ผู้ศึกษาเห็นเรื่องนี้มีความสำคัญมากที่จะต้องศึกษาภาวะผู้นำของพุทธสาวกเพื่อเป็นองค์ความรู้ใหม่ นำมาเป็นแบบอย่างบูรณาการกับสภาพสังคมในปัจจุบัน ในการสร้างภาวะผู้นำองค์กรเพื่อสร้างทีมงานและการสื่อสารที่ดีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะเห็นว่าภาวะผู้นำเป็นบุคคลที่สำคัญมากที่จะนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้นั้น ต้องขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำทั้งสิ้น

ฉะนั้นภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาคนพัฒนาประเทศ และจะต้องมี คุณลักษณะ คือผู้นำต้องมีคุณสมบัติ เช่น มีสติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความดีงามและ ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม และ ลักษณะผู้นำที่มีคุณภาพต้องประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือ มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง ตลอดจน ต้องมีประสิทธิภาพที่ดีตามแนวทางของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ เพื่อประโยชน์สูงสุดต่อการ พัฒนาคคนและสังคมต่อไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 3-32) สมดังที่พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้กล่าวแก่ศิษยานุศิษย์ว่า วัดจะเจริญดีมีความมั่นคง มีการพัฒนาและมีสันติสุขแก่วัดและสังคม ก็ด้วยเหตุปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ 1. มีสมภารดี คือ มีพระภิกษุเจ้าอาวาส หรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้นำ ผู้ได้อบรมตนตามพระธรรมวินัยดี ตั้งตน

อยู่ในคุณอันสมควรมีสติปัญญาสามารถปกครองพัฒนา ดูแลรักษาพระภิกษุสามเณรในวัดให้ปฏิบัติในพระธรรมวินัยดี 2. มีธรรมดี คือมีการศึกษาอบรมทั้งปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม คือปฏิบัติไตรสิกขาดี เพื่อความถึงปฏิเวธสัทธรรม 3. มีพระดี มีเจดีย คือปูชนียวัตถุสำคัญได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์และแม่รูปเหมือนของ บุรพจารย์ ผู้ทรงคุณธรรมสูง และ 4. มีวัดดี คือ มีบริเวณวัด ที่จัดเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด สงบ ร่มรื่น สบายะ เหมาะแก่ที่จะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนผู้ประสงค์ศึกษาหาความรู้มาบำเพ็ญ กุศลคุณความดี ได้แก่ ทานกุศล ศีลกุศลและภาวนา กุศลให้เกิดความสงบสุขทางใจ (พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), 2548 : 282-283)

ในปัจจุบันการบริหารวัดในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีการบริหารจัดการในหลากหลายรูปแบบตามท้องถิ่นนั้นๆ อีกทั้งมีเจ้าอาวาสที่อายุพรรษากาลน้อย เพ็งดำรงตำแหน่งก็มี และเจ้าอาวาสที่มีอายุพรรษามากๆ ก็มีปัญหาก็พบเจอในการเข้าใจหลักการบริหาร ผู้บริหารไม่สามารถบริหารจัดการวัดได้ และไม่สามารถดูแลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตนเองได้ เป็นต้นซึ่งก็เป็นปัญหาหนึ่ง การบริหารงานโดยใช้หลักธรรมแนวพุทธ ซึ่งก็เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้กับวัดและชุมชน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสามัคคีและร่วมกันเป็นพลัง ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติ ที่จะเกิดขึ้นในวัดและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความร่วมมือร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ดังนั้น เจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองดูแลและบริหารกิจการของวัด มีลักษณะหรือรูปแบบผู้นำที่มี ประสิทธิภาพมาก มีวิสัยทัศน์ (Vision) กว้างไกล ย่อมนำพาวัดให้เจริญรุ่งเรือง การบริหารงานของวัดเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในทุกๆ ด้าน เป็นที่นำมาซึ่งศรัทธาของประชาชนควรมีการบริหารจัดการที่ดี โดยเฉพาะอย่างการนำหลักธรรมใช้ในการบริหารจัดการ มาพัฒนาปรับปรุงส่งเสริมการบริหาร กิจการของวัดให้มีการพัฒนาดียิ่งขึ้น อันจะส่งผลให้พระพุทธศาสนาดำรงมั่นคงและทำให้การบริหารจัดการเป็นอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืนสืบต่อไป

เนื้อหา

1. แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นเรื่องที่น่าสนใจและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสนใจศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาถึงควมมีอำนาจและความสามารถของบุคคลที่สามารถสั่งการในการ

บริหารให้งานที่รับผิดชอบประสบความสำเร็จจากประสบการณ์ที่ผ่านมาย่อมเป็นที่รู้กันดีว่า ภาวะ ผู้นำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการบริหารและการจัดองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยทั่วไปนักวิชาการมักจะถือว่า “ผู้นำ” (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือ กลุ่มบุคคล (Persons) ส่วน “ภาวะผู้นำ” (Leadership) นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคลที่เป็น ผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงขอเสนอความหมาย “ผู้นำ” และ “ภาวะผู้นำ” ตามที่นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้ดังนี้ ผู้นำ คือ ผู้ชักพาให้คนอื่นกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้า ครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2549 : 26) ยังรวมถึงว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันหรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำและผู้ตาม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดหมายร่วมกันหรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์กร (รังสรรค์ ประเสริฐศรี, 2544 : 31) นอกจากนี้ผู้นำ คือลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการนำพา การดำเนินกิจการ การแก้ไขปรับปรุง และการรักษาขวัญและกำลังใจของกลุ่มทำให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด (ถวิล ธารโฆชน์, 2532 : 117) ทั้งนี้ยังกล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถที่มีอิทธิพล ต่อกลุ่มเพื่อให้ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ (พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์, 2545 : 116) ทั้งนี้ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่มสมารถที่จะจูงใจ ชักนำ หรือชี้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจต่างๆของกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2537 : 3) อีกทั้ง ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นไปสู่จุดหมายปลายทางได้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายโดย เสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด โดยใช้วิธีการจูงใจและอาศัยบุคลิกภาพของตนเอง ที่ทำงานให้สำเร็จด้วย ลักษณะต่างๆ คือ การใช้อำนาจ การกำหนดเป้าหมาย ทักษะต่อองค์การ การทำหน้าที่ผู้นำโดยอาศัย ความร่วมมือของผู้อื่น ความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการวางตัวที่เหมาะสม (เสนาะ ตีแยว, 2544 : 6) อีกทั้งการมีภาวะผู้นำที่ดีนั้นบุคคลต้องมีความสามารถในการบังคับบัญชา บุคคลอื่นโดยได้รับการยอมรับ และยกย่องจากบุคคล อื่นเป็นผู้ทำให้บุคคลอื่นไว้วางใจและให้ความร่วมมือ ความเป็นผู้นำเป็นผู้มีหน้าที่ในการอำนวยการหรือสั่งการบังคับบัญชา ประสานงานโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ (Authority) เพื่อให้กิจการงานบรรลุผล สำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการ ความเป็นผู้นำของผู้ที่มีความสามารถในการใช้ศิลปะในการจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จด้วยความเต็มใจ (เนตรพัฒนา ยาวีราช, 2552 : 2)

ส่วนภาวะนำในแบบนักวิชาการต่างประเทศมีผู้ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำ เช่นว่า ภาวะผู้นำ คือ การใช้อิทธิพลจูงใจให้ผู้อื่นร่วมใจในการปฏิบัติ เพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายหรือตามความมุ่งหมาย (Ordway Tead, 1935 : 20-35) นอกจากนี้ภาวะผู้นำคือ ความสัมพันธ์ซึ่งบุคคลหนึ่งเรียกว่าผู้ใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นให้ทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจทั้งนี้เพื่อให้ผลงานตามที่องค์กรหรือกลุ่มมุ่งหมายให้ สำเร็จล่วงไปด้วยดี (Terry George R, 1972 : 493) และภาวะผู้นำเป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหนึ่งบุคคลใด มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือมากกว่า โดยพยายามที่จะทำให้สมาชิกขององค์กรประพฤติไปในทิศทางที่จะทำให้องค์การนั้นๆ บรรลุถึงเป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้ (I.L.Richardson & Sidney Baldwin, 1976 : 147)

จากความหมายและคำจำกัดความที่นักวิชาการต่างๆ ได้กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นหัวข้อที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการและผู้เกี่ยวข้อง โดยมุ่งศึกษาถึงความสามารถและอำนาจของบุคคลในการนำและบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ โดยทั่วไป “ผู้นำ” หมายถึงบุคคลหรือกลุ่มที่ชักนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามทิศทางที่กำหนด ส่วน “ภาวะผู้นำ” หมายถึง การกระทำที่แสดงออกจากผู้นำ ซึ่งมีอิทธิพลต่อผู้ตามเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน การมีภาวะผู้นำที่ดีนั้นต้องอาศัยความสามารถในการจูงใจ การใช้อำนาจอย่างเหมาะสม และการสร้างความร่วมมือเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วง นอกจากนี้ยังมีการศึกษาแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำจากนักวิชาการต่างประเทศ ซึ่งเน้นว่าภาวะผู้นำคือกระบวนการใช้อิทธิพลในการจูงใจและนำพากลุ่มให้ทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

2. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การบริหารงานของพระสังฆาธิการต้องมีทรัพยากรพื้นฐานในการบริหาร ประกอบไปด้วยคน เงิน วัสดุ สิ่งของ และการบริหารจัดการ ความสำเร็จในการบริหารจัดการสำหรับคณะสงฆ์นั้นจะบรรลุผลตามวัตถุประสงค์เพียงใดหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของพระสังฆาธิการ การบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์เป็นภารกิจของพระสังฆาธิการหรือเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติมี 6 ประการ ดังนี้

1) การปกครอง หมายถึง การบริหารงานตามอำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการควบคุม กำกับ ดูแลภิกษุ สามเณรในปกครองให้เป็นไปด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยตามหลักพระธรรมวินัย ดังนั้น “การปกครอง คือ งานการควบคุม กำกับ ดูแล และส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยพระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ที่อยู่ในปกครองหรือพักอาศัยอยู่ภายในวัดให้ครองตนประพฤติตนให้ถูกต้องเรียบร้อยเหมาะสม”

ผู้เขียนมองว่า บทบาทของเจ้าอาวาสด้านการปกครองมีความหลากหลายและสำคัญต่อการบริหารจัดการวัดและคณะสงฆ์ โดยการบริหารจัดการภายในวัด การปกครองคณะสงฆ์ การเป็นแบบอย่างที่ดี การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การรับผิดชอบต่อการปฏิบัติธรรม และการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับวัดและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคม

2) การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นการให้บริการด้านการศึกษาแก่พระสงฆ์ ได้แก่ การมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมในส่วนอุบาสกอุบาสิกาได้แก่การจัดให้มีโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือการไปสอนวิชาศีลธรรมตามโรงเรียนต่างๆ เป็นการอนุเคราะห์สังคมด้วยธรรมทาน “การที่ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการศึกษาของชาติดังกล่าวนี้นี้จะทำให้เยาวชนและสังคมเห็นความสำคัญของวัดและพระสงฆ์”

ผู้เขียนมองว่า บทบาทของเจ้าอาวาสด้านการศาสนศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาจิตใจและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชน โดยการสอนและเผยแผ่พระธรรม การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรการศึกษา การส่งเสริมการศึกษาต่อเนื่อง การสร้างความร่วมมือกับองค์กรภายนอก และการใช้เทคโนโลยีในการศึกษา ทั้งหมดนี้เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึงการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนราษฎร์สงเคราะห์ที่วัดสนับสนุน นอกจากนี้การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษาหรือสถาบันการศึกษาอื่นนอกจากการสาธารณะศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาหรือกระบวนการศึกษาสงเคราะห์ปวงชนทั้งก่อนวัยเรียนและในวัยเรียนให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตามสมควร

ผู้เขียนมองว่า บทบาทของเจ้าอาวาสด้านการศึกษาสงเคราะห์เป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาจิตใจและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชน โดยการให้การศึกษาและอบรม การสนับสนุนการศึกษาต่อเนื่อง การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การสร้างความร่วมมือกับองค์กรภายนอก การใช้เทคโนโลยีในการศึกษา และการสร้างโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา ทั้งหมดนี้เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นภาระหน้าที่หรือบทบาทที่พระสงฆ์หรือพระสังฆาธิการในการสร้างให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไปเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก วิธีที่ใช้ในการเผยแผ่ในปัจจุบันมีหลายวิธี เช่น การเทศนาปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐานและการใช้สื่อประกอบการสอน จะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ

ผู้เขียนมองว่า บทบาทของเจ้าอาวาสด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาจิตใจและการสร้างความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน โดยการสอนพระธรรม การจัดกิจกรรมทางศาสนา การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ การสร้างความร่วมมือกับองค์กรภายนอก และการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ทั้งหมดนี้เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) การสาธารณูปการ ได้แก่ การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน และการควบคุม ดูแลกิจการอันเกี่ยวกับวัด คือ “การก่อสร้างรักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง ตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมให้มั่นคงถาวรและก่อสร้างเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับศาสนสมบัติที่จำเป็นต่อการดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคง”

ผู้เขียนมองว่า บทบาทของเจ้าอาวาสด้านการสาธารณูปการเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาวัดและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม โดยการดูแลและพัฒนาวัด การจัดการทรัพย์สินของวัด การจัดกิจกรรมและงานประเพณี การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และการใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการ ทั้งหมดนี้เป็นการส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน

6) การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง งานเกี่ยวกับการให้ความสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนและสังคมตามความต้องการและความจำเป็น โดยมีพระภิกษุสามเณรเป็นผู้นำเป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและจิตใจในรูปแบบต่างๆ และยังเป็นการสร้าง ความผูกพันอันดีระหว่างวัดกับบ้านอีกด้วย ทั้งนี้ต้องไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายหรือกฎระเบียบที่มีอยู่ เพื่อมุ่งพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนอันจะนำความสงบ ความสุข ความเจริญ มาสู่วัด ชุมชน สังคมประเทศชาติต่อไป

ผู้เขียนมองว่า บทบาทของเจ้าอาวาสด้านการสาธารณสงเคราะห์เป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเหลือและพัฒนาชุมชน โดยการช่วยเหลือผู้ประสบภัย การส่งเสริมคุณภาพชีวิต การสร้างจิตสำนึกในชุมชน การทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ การใช้หลักธรรมในการบรรเทาทุกข์ และการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ หลักการสำคัญที่เจ้าอาวาสควรยึดถือในการทำสาธารณสงเคราะห์

ความเมตตาและกรุณา คือ เจ้าอาวาสควรปฏิบัติต่อทุกคนด้วยความเมตตาและกรุณา ไม่เลือกปฏิบัติ ความเท่าเทียม คือ การให้ความช่วยเหลือควรเป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติ ความโปร่งใส คือ การบริหารจัดการเงินทุนและทรัพย์สินที่ได้จากการบริจาคควรมีความโปร่งใส และตรวจสอบได้ความยั่งยืน คือ การดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ควรมีความยั่งยืน ไม่ใช่เป็นเพียงการช่วยเหลือชั่วคราว ทั้งหมดนี้ช่วยให้วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวถึง การบริหารเป็นวิธีการทำงานสำเร็จ โดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) และกล่าวว่าหน้าที่ของผู้บริหาร เป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จ มี 5 ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้คือ

1. P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทางในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่จุดเดียวคือวิมุตติ (ความหลุดพ้นทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเทียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็มฉันใด ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติรสฉันนั้น” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 7 ข้อ 462 : 291)

2. O คือ Organizing หมายถึง คือ การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำ และการกระจายอำนาจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “การอยู่ร่วมกันของคนที่เหมาะสมก็นำทุกข์มาให้” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 31 : 45)

3. S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนามีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งเทียบได้กับการบริหารจัดการงานในสมัยปัจจุบันนั่นคือใครทำดีก็ควรได้รับการยกย่อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ชมคนที่ควรชม ยกย่องคนที่ควรยกย่อง” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 27 ข้อ 2442 : 531)

4. D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการ ตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ การอำนวยการในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ในขณะสงฆ์ก็ปกครองกันเองโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วจะเป็นศาสดาของพวกเธอเมื่อเราล่วงลับไป” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 177 : 140)

5. C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549 : 3-5) พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลของการบัญญัติพระวินัยไว้ 10 ประการ เช่น “เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้ไร้ยางอาย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 1 ข้อ 20 : 37)

ซึ่งทฤษฎี POSDC จะสอดคล้องกับพุทธวิธีบริหาร เป็นการบริหารที่ยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักสำคัญ ด้วยเหตุผลที่ว่าผู้บริหารต้องประพฤติธรรมและใช้หลักธรรมเป็นหลักในการบริหาร ผู้บริหารที่ดีต้องยึดถือคิดว่าถูกต้องไม่จำเป็นต้องถูกใจ กล่าวตัดสินใจลงมือทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ถือคิดว่าอำนาจหน้าที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบยอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตน ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่านั้นคือประโยชน์สุขส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่ เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อยเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่”

3) บริบทพื้นที่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

การปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ นั้นเป็นไปตาม พระธรรมวินัย กฎระเบียบของมหาเถรสมาคม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน เขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอสันทราย (มหานิกาย) ได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 ตำบล วัดที่มีพัทธสีมา จำนวน 61 วัด วัดที่พระราชนิพนธ์วิสุงคามสีมา จำนวน 15 วัด และที่พักสงฆ์ 7 แห่งรวมทั้งสิ้น 83 วัด ได้แก่ 1. ตำบลสันทรายหลวง มี 5 วัด 2. ตำบลสันทรายน้อย มี 4 วัด 3. ตำบลสันพระเนตร มี 5 วัด 4. ตำบลสันนาเม็ง มี 7 วัด 5. ตำบลสันป่าเปา มี 4 วัด 6. ตำบลหนองแห้ง มี 9 วัด 7. ตำบลหนองจ้อม มี 9 วัด 8. ตำบลหนองหาร มี 10 วัด 9. ตำบลแม่แฝก มี 11 วัด 10. ตำบลแม่แฝกใหม่ มี 6 วัด 11. ตำบลเมืองเล็น มี 5 วัด และ 12. ตำบลป่าไผ่ มี 8 วัด

4) ภาวะผู้นำกับการบริหารจัดการวัดในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ในยุคปัจจุบัน

ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอสันทรายมีความซับซ้อนและหลากหลายมิติ โดยผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและทฤษฎีการบริหารจัดการสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการวัดในอำเภอสันทราย เจ้าอาวาสมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการวัด

ในยุคปัจจุบัน โดยมีลักษณะและหน้าที่ที่หลากหลาย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้:

1) การพัฒนาวัดและสิ่งแวดล้อม คือ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ในการดูแลและพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม โดยการจัดการทรัพย์สินของวัดและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

2) การใช้เทคโนโลยี คือ ในการบริหารจัดการวัด เจ้าอาวาสต้องมีการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการและการสื่อสารกับชุมชน

3) การผสมผสานหลักธรรมและทฤษฎีการบริหารจัดการ คือ เจ้าอาวาสต้องสามารถผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและทฤษฎีการบริหารจัดการสมัยใหม่ เพื่อให้การบริหารจัดการวัดมีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น

4) การสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย คือ การบริหารงานของวัดต้องมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในทุกด้าน ซึ่งจะนำมาซึ่งศรัทธาของประชาชนและความเชื่อมั่นในวัด

5) การพัฒนาความสัมพันธ์กับชุมชน คือ เจ้าอาวาสต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนและการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

6) การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ เจ้าอาวาสต้องมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในวัดและชุมชน โดยใช้หลักธรรมแนวพุทธในการสร้างความสามัคคีและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

บทบาทเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาสไม่เพียงแต่เป็นผู้นำทางศาสนา แต่ยังเป็นผู้บริหารที่มีความสำคัญในการพัฒนาวัดและชุมชนในยุคปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุป

บทบาทสำคัญของเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัด โดยเฉพาะการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนาวัดและชุมชนให้มีความสงบสุขและสามัคคี การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวัดและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคม

เจ้าอาวาสต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดและชุมชน การบริหารจัดการภายในวัดต้องมีความโปร่งใสและยุติธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในกิจกรรมของวัด นอกจากนี้ การพัฒนาความรู้และการศึกษาในพระธรรมวินัยก็เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้สมาชิกในวัดและประชาชนมีความเข้าใจในหลักธรรมและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

การศึกษาภาวะผู้นำกับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการบริหารจัดการที่มีหลักธรรมเป็นแนวทาง การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน การพัฒนาทักษะและความรู้ให้กับสมาชิกในวัด และการมีระบบการประเมินและติดตามผลที่มีประสิทธิภาพ ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการวัดประสบผลสำเร็จและสามารถพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน การบริหารจัดการวัดที่ดีจะส่งผลให้วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ สังคม และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- ถวิล ธาราโกชน. (2532). **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- เนตร์พัฒนา ยาวีราช. (2552). **ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์**. กรุงเทพมหานคร: ทริบเพิลกรุ๊ป จำกัด.
- พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์. (2545). **พฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุโข (พรสุทธิชัยวงศ์). (2559). “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า”. **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์ สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2546). **การคณะสงฆ์และการศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตโต). (2549). **พุทธวิธีในการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปริยัติโสภณ. (2548). **การบริหารกิจการคณะสงฆ์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล). (2548). **การบริหารวัด**. นครปฐม: เพชรเกษมพิมพ์.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). (2546). **พระสงฆ์กับการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมุห์ปิยะพงษ์ วงศ์ตาผา. (2563). “ประสิทธิผลการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดนครพนม”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2544). **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร: ธนอักษรพิมพ์.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2537). **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: วิรัตน์เอดดู
เคชั่น จำกัด.

เสนาะ ดิยาวี. (2544). **หลักการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

I.L.Richardson & Sidney Baldwin. (1976). **Public Administration : Government in
Action**. Ohio: Charles E, Merrill Publishing Co.

Ordway Tead. (1935). **The art of leadership**. New York: Mc Graw Hill.

Terry George R. (1972). **Principle of Management**. 6th ed. Home Wood, IL: Richard
D. Irwin.

แนวทางสร้างชุมชนเข้มแข็งปลอดยาเสพติดตามหลักศีล 5

Guidelines for Building a Strong, Drug-Free Community Based on the 5 Precepts

พระพงศ์พัทธ์ กัญญาคำ

Phra Pongsapus Ganyakham

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: pongsapus.1976@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรู้เข้าใจในปัญหาเสพติด โดยการนำประเด็นต่างๆ มาวิเคราะห์หาแนวทางแก้ไขปัญหาเสพติดให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนตามหลักแหล่งศีลธรรม คือ การใช้หลักศีล 5 และแนวทางสร้างชุมชนให้เข้มแข็งปลอดภัยจากยาเสพติด โดยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างกำลังใจสร้างความหวังใหม่ให้กับชีวิต เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ให้กลับไปเสพยาซ้ำอีก และพัฒนาฟื้นฟูความฉลาดทางสมองพฤติกรรมทางอารมณ์ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาทักษะทางสังคม ทักษะชีวิตที่สำคัญ และเป็นการป้องกันการหวนกลับไปเสพยาซ้ำอีก ส่วนหนึ่งของเป้าหมายหลักในการบำบัดและฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้ติดยาเสพติดนั้น ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากภาคีเครือข่ายในการทำงานร่วมกับคณะสงฆ์ ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองทำให้สังคม ชุมชนได้ตระหนัก รับรู้ เข้าใจ และให้โอกาสแก่กลุ่มเป้าหมายที่พร้อมจะขับเคลื่อนไปด้วยกันเพื่อที่จะคืนคนดีสู่สังคม และการพัฒนาสังคมให้มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมมีความสุขสงบ ร่มเย็นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : แนวทาง, ชุมชนเข้มแข็ง, ปลอดยาเสพติด, ศีล 5

Abstract

This academic article aims to create knowledge and understanding of drug problems by analyzing various issues to find solutions to drug problems to achieve sustainable stability based on moral principles, namely, the use of the

Five Precepts and the approach to create strong communities that are free from drugs by using Buddhist principles as an important part in creating encouragement and creating new hope for life, as a mental support to prevent relapse into drug use, and developing and restoring brain intelligence, emotional behavior, which leads to the development of important social skills and life skills, and preventing relapse into drug use. Part of the main goal of drug addiction treatment and rehabilitation is to receive assistance from the network partners in working with the Sangha, laity, and administrative officials to make society and communities aware, understand, and provide opportunities to target groups who are ready to move forward together to return good people to society and develop society to be safe in life and property, making people in society live together happily, peacefully, and sustainably.

Keywords: Approach, Strong Community, Drug-Free, Five Precepts

บทนำ

การดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันมีปัญหามากมาย เช่น ปัญหาด้านพฤติกรรมของบุคคลอื่นไม่พึงประสงค์ ปัญหาครอบครัวและที่สำคัญมากอย่างหนึ่งก็คือปัญหายาเสพติด ซึ่งสร้างความเดือดร้อน วุ่นวาย และสร้างความทุกข์ยากให้กับบุคคลเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งก็ประสบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติดเช่นกัน คือ ยาบ้า ยาไอ้ กัญชา และสุรา เป็นต้น สาเหตุเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงและการวางแผนในการพัฒนาสังคม ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น ปัญหาเบียดเบียน ทำร้ายร่างกาย ปัญหาลักทรัพย์ ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาคอร์รัปชันในชุมชน โดยเฉพาะปัญหายาสุราและยาเสพติด มีผู้คนที่ดื่มสุราของมึนเมามากขึ้น สาเหตุที่ปัญหาการดื่มสุราในระยะหลังมีแนวโน้มการดื่มสุราในกลุ่มวัยรุ่นชายหญิงมากขึ้น และมีแนวโน้มในการมีโอกาสติดยาเสพติดมากขึ้น เพราะผู้เสพติดหวังจะใช้แก้ปัญหาวิตหรือเพื่อลดความเคร่งเครียดโดยวิธีการใช้ยาเสพติด (โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ, มปป. : 303) สิ่งเสพติดหรือยาเสพติดโดยเฉพาะการดื่มสุราก่อให้เกิดปัญหามากมายส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของคนในครอบครัวและสังคม

ศีลในทางพระพุทธศาสนา มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมมนุษย์ในทุกด้านของการดำรงชีวิต โดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนไทยนั้นมีความผูกพัน ประสานกลมกลืนประเพณี

วัฒนธรรมและหลักความเชื่อและการนำไปประพฤติปฏิบัติ จนทำให้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ประชาชนส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนาด้วยความศรัทธา เลื่อมใส มั่นคงและจริงจัง ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ต่างมีความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ ความอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ความเสียสละ โดยยึดสิ่งเหล่านี้เป็นที่ตั้งตลอดมา ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพุทธธรรมคำสอนแห่งองค์สมเด็จพระชินวรณับรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงสั่งสอนให้มีอิสระปราศจากปัจจัยที่เป็นเหตุแห่งความเศร้าหมองทั้งปวง ทั้งทางกาย วาจา และทางใจ ทางกาย หมายถึง การไม่สร้างความวิบัติเสียหายให้แก่บุคคลอื่น ส่วนทางใจ คือ อิสระจากกิเลส ตัณหา และเครื่องเศร้าหมองทั้งปวงอันเป็นปัจจัยที่จะตรวนชีวิตความเป็นอยู่ของตน และเพื่อนำสันติภาพและสันติสุขมาสู่โลกมนุษย์ พระพุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาของผู้รู้เท่าทันภาวะความเปลี่ยนแปลงของตน ของสังคม โดยใช้ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เป็นหลักในการยึดถือประพฤติปฏิบัติ ในส่วนของคำสั่งนั้น ได้แก่ ข้อปฏิบัติซึ่งบังคับไว้เป็นข้อห้ามมิให้กระทำ เรียกว่า ศีล เป็นข้อยกเว้นที่วางไว้เป็นกฎระเบียบ ในส่วนของคำสอน ได้แก่ คำแนะนำ คำชี้แจง การศึกษาอบรม อันเป็นหลักที่ทรงวางไว้สำหรับการประพฤติปฏิบัติที่เรียกว่า พระธรรม ถือว่าเป็นหน้าที่ ที่จะพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้า เป็นความดีงามแห่งชีวิต อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและปลอดภัย ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ได้ในสังคมโดยรวม ในเรื่องของศีล ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากเอกสารตำราวิชาการต่างๆ และได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านและกล่าวได้โดยสังเขป (พระมหากุญญา กิตติโสภโณ, 2559 : 11)

สังคมปัจจุบันนี้ มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีและทางด้านวัตถุมากขึ้นตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง แต่ในทางตรงกันข้ามสภาพทางด้านจิตใจกับเสื่อมถอยลงหลักเหวี่ยงจากศีลธรรม จึงมีการละเมิดทำผิดศีล 5 มากขึ้น โดยเฉพาะศีลในข้อที่ 5 นี้ เป็นศีลข้อที่เกี่ยวกับสิ่งเสพติด ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาต่างๆ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีในจิตใจเพื่อป้องกันภัยอันตรายต่างๆ จากสิ่งเสพติดตามแนวทางศีล 5 ที่จะเกิดขึ้นในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น การฆ่าหรือการทำร้ายซึ่งกันและกัน การโจรกรรมทรัพย์สิน ปล้น จี้ ฉก ชิง วิ่งราว ลักทรัพย์ การประทุพติผิดภรรยาและสามีผู้อื่น การล่อลวง หลอกหลวง ฉ้อฉล และการเสพสารเสพติด สิ่งมีนเมาต่างๆ ซึ่งในแต่ละครั้งเกิดอุบัติเหตุมากมาย สาเหตุหลัก ก็คือ การเสพของมีนเมา และสิ่งเสพติด ซึ่งอุบัติเหตุที่เกิดขึ้น ในแต่ละครั้งนั้นทำให้สูญเสียชีวิตและทรัพย์สินเป็นจำนวนมากศาล นอกจากนี้แล้วยังทำให้เกิดปัญหาในสุขภาพกายและสุขภาพจิต เพราะสุขภาพทั้งสองอย่างมีความสัมพันธ์กัน หากสุขภาพจิตไม่ดีย่อมส่งผลแก่สุขภาพกาย หากจิตไม่ปกติ ทุกข์ โศก วิดกกังวล และมีความเครียดก็จะส่งผลต่อร่างกาย ทำให้กินไม่ได้ นอนไม่หลับ สุขภาพกายเสื่อมโทรมลง ซึ่งปัญหาสุขภาพกายและสุขภาพจิตนี้เกิดจากการดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติดทั้งสิ้น ซึ่งสิ่งเสพ

ติดนี้มีผลกระทบโดยรวมต่อสังคม มนุษย์รู้จักที่จะเรียนรู้ว่าการอยู่ร่วมกันเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องมีปัญหากระทบกระทั่งกันบ้าง ปัญหา 3 ประการ นั้น ก็คือ (1) ปัญหาส่วนบุคคล ปัญหานี้มีผลกระทบแต่ละครอบครัว พ่อแม่พยายามเลี้ยงดูฝึกฝนอบรมบุตรธิดาและให้การศึกษา แต่บุตรธิดายังเป็นภาระของครอบครัวและสร้างปัญหาให้กับครอบครัว (2) ปัญหาสาธารณะ ปัญหานี้มีผลกระทบต่อบุคคลจำนวนมาก มีข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติแสดงให้เห็นว่า ประเทศชาติสูญเสียเงินงบประมาณปีละจำนวนหลายล้านบาทในการทำสงครามต่อต้านยาเสพติด ซึ่งปัญหานี้ทำให้ประเทศชาติเสียหาย (3) ปัญหาสังคม ปัญหานี้มีผลกระทบต่อบุคคลจำนวนมาก ปัญหาสังคมเป็นเรื่องสภาพและสภาวะทางสังคม ซึ่งปัญหาสังคมมีขอบเขตกว้างมาก เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาค้าประเวณี ปัญหาโรคระบาด และปัญหายาเสพติดให้โทษ (สุเทพ สุวีรางกูร, 2551 : 3-4.) แต่มนุษย์ก็รู้จักบริหารจัดการกับปัญหาด้วยการวางกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกัน จึงเป็นที่มาของกฎหมาย ระเบียบ ข้อปฏิบัติ จารีต ขนบธรรมเนียมและประเพณีทางสังคม กฎระเบียบเหล่านี้ บางเรื่องก็มีรากฐานมาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้คนในสังคมนั้นๆ เชื่อถือ เมื่อสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าทรงทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักธรรมที่พระองค์ทรงนำมาเผยแผ่ ถูกจำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นจริยธรรมระดับพื้นฐาน ได้แก่ ศีลกับส่วนที่ 2 เป็นจริยธรรมระดับสูงขึ้นไป ได้แก่ มรรค และนิพพาน

ดังนั้น บทความนี้ผู้เขียนจึงมีจุดมุ่งหมายและเป้าหมายเกี่ยวกับปัญหายาเสพติด ซึ่งเป็นปัญหาที่ชุมชนจะต้องให้ความสำคัญเพราะเป็นปัญหาที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด นำประเด็นต่างๆ มาวิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหายาเสพติดให้เกิดความยั่งยืนตามหลักแหล่งศีลธรรม คือ การใช้หลักศีล 5 ในชุมชน และการพัฒนาสังคมให้มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมมีความสงบสุขร่มเย็นต่อไป

เนื้อหา

1. หลักศีล 5 หรือเบญจศีล

ศีล 5 หรือเบญจศีล เป็นหลักประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม ทำให้ผู้รักษาดำเนินชีวิตเป็นไปโดยปกติ ส่งเสริมให้มนุษย์ทุกคน สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม โดยปราศจากโทษภัยทั้งทาง ด้านร่างกายและจิตใจ เข้าถึงจุดหมายที่ดีงามตามลำดับของชีวิต ทำให้สังคมโดยรวมมีความสงบเรียบร้อย และทำให้มนุษย์นั้นมีการสำรวมกายและวาจาเรียบร้อย ทั้งในการพูด การคิด การทำในการแสดงออก อันเป็นการยกระดับจิตใจเข้าถึงแก่นแท้ในหลักธรรม อันเป็นกุศลธรรมอันดีงามทั้งปวง อาจกล่าวได้ว่าศีล 5 คือ ข้อห้ามไม่ให้ทำความชั่วทุจริตของพระพุทธศาสนา นั่นเอง กล่าว คือ

การเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วง เป็นการตั้งใจที่จะไม่ทำร้าย ต่อผู้อื่นเป็นประจำ เมื่อปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องย่อมเกิดเป็นปกติความคิดที่จะฆ่าหรือทำร้ายกัน ก็ย่อมไม่เกิดขึ้น เป็นการ อบรมให้เกิดเมตตาจิต คิดสงสารเห็นใจในสัตว์อื่นๆ มนุษย์ผู้มีความปรารถนาดี ต่อกันเสมอโดยตระหนักถึงความสำคัญของทุกชีวิตที่อยู่ร่วมกันในโลก ทุกชีวิตย่อมต้องการความสุขด้วยกัน ไม่มุ่ง ทำร้ายกัน ชีวิตร่างกายทุกชีวิตก็ย่อมดำเนินไปข้างหน้าอย่างปกติ สันติสุขก็เกิดขึ้นในสังคม

การเว้นจากการถือสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร เป็นการไม่ไปเบียดเบียนทรัพย์สินของผู้อื่น ด้วยการลักขโมย เป็นต้น มีเจตนาที่ให้เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ เว้นการเบียดเบียนกันและกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความไว้วางใจกัน

การเว้นจากการประพฤติดินในกาม เป็นการดำเนินชีวิตของตน โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นทาง ด้านคู่ครอง และไมละเมิดกรรมสิทธิ์ในบุคคลผู้ที่เป็นที่รักของผู้อื่น รวมถึงไม่ผิดประเวณีทางเพศไม่ประพฤตินอกใจคู่ครองของตน สามารถควบคุมอารมณ์ในเรื่องเพศได้

การเว้นจากการพูดเท็จ เป็นการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น ด้วยวาจาที่เป็น เท็จหลอกลวง เป็นสาเหตุตรอนทำลายประโยชน์ของผู้อื่น

การเว้นจากการดื่มสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นการการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนตนเองด้วยการดื่ม สุบ ฉีต สิ่งที่เป็นพิษให้โทษแก่ร่างกาย คือ ยาเสพติดทุกประเภทอันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทพลาดพลั้ง มัวเมา เสียสติสัมปชัญญะ ทำให้เสียคุณภาพความเป็นคน

2. ความหมายของศีล 5 หรือเบญจศีล

ศีล เป็นคำสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า สีล ตามศัพท์แปลว่า ปกติ หมายความว่า คนที่มีจิตเป็นปกติ ไม่ถูกโลภะ โทสะ โมหะครอบงำ และชักไปทำชั่วทำผิด จิตเป็นปกติ เมื่อจะทำอะไรทางกายด้วยจิตที่เป็นปกติ ก็ไม่ทำกายทุจริต เมื่อจะพูดอะไรทางวาจา ก็ไม่พูดวจีทุจริต เมื่อคิดเรื่องราวอะไรทางใจ ก็ไม่คิดเป็นมโนทุจริต ฉะนั้น กายก็เป็นศีล วาจาก็เป็นศีล ใจก็เป็นศีล แต่ถ้า โลภะ โทสะ โมหะครอบงำ ก็จะเป็นตรงกันข้าม (สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, 2527 : 411-412)

ศีล แยกออกได้เป็น 2 คือ เป็นอาการอย่างหนึ่ง เป็นตัวศีลอย่างหนึ่ง อาการ คือ เมื่อตั้งใจรักษา ระวังไม่ให้ประพฤติดล่วง นี้เรียกว่ารักษาอาการของศีล ตั้งใจ รักษาอาการของศีลจนไม่คิดประพฤติดล่วง จิตสงบเป็นปกติ หรือเห็นโทษของการล่วงศีลแล้ว จิตสงบเป็นปกติ ไม่คิดล่วง นี้ได้ชื่อว่าตัวศีล ศีล เป็นข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาที่กำหนดการปฏิบัติกายและวาจา เป็นการรักษากายวาจาให้เรียบร้อยราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 1103) การฝึกพฤติกรรมและ

การติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกของมนุษย์ให้เป็นไปในทางดีงามเกื้อกูล จนเกิดเป็นคุณสมบัติขึ้นในตัวของผู้นั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2547 : 68)

3. ปัญหาหรือสาเหตุของการติดยาเสพติด

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการติดยาเสพติด มี 3 ประการ คือ

1) ตัวสารและฤทธิ์ของสาร สารที่ก่อให้เกิดการเสพติด เป็นสารที่ออกฤทธิ์ต่อระบบประสาท เช่น เมทแอมเฟตามีน (ยาบ้า) เฮโรอีน เป็นต้น เมื่อผู้เสพเริ่มทดลองใช้และได้รับฤทธิ์ของยาเสพติดแล้วพึงพอใจก็จะเสพยาซ้ำจนเกิดการติดยาได้

2) ตัวผู้เสพ การที่ผู้เสพหันไปเสพยาเสพติดนั้น อาจมีสาเหตุมาจากสภาพร่างกาย เช่น ผู้ที่มีอาการป่วยซึ่งต้องใช้ยาเสพติดในการบำบัดรักษา จนนำไปสู่การติดยาเสพติดนั้น เป็นต้น สภาพจิตใจผู้ที่มีอารมณ์ว้าวาม เปลี่ยนแปลงเร็ว ขาดความมั่นใจ มักจะหันเข้าหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยว ส่วนผู้ที่มีสุขภาพจิตรวนเร มีความวิตกกังวลตลอดเวลา ก็จะถูกชักจูงให้เสพยาเสพติดได้ง่าย และผู้ที่มีขาดความอบอุ่น หรือมีปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ การงาน ก็จะใช้สิ่งเสพติดเป็น เครื่องปลอบใจดับความว้าวามทางจิตใจให้น้อยลง

3) สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมมีส่วนสำคัญที่จะกระตุ้นหรือชักนำให้หันไปเสพยาเสพติด เช่น อาจเกิดจากการอยากทดลองเนื่องจากเพื่อนหรือผู้ใกล้ชิดเสพยาและชักชวนให้เสพยา หรือเกิดจากการศึกษาค้นคว้าในช่วงวัยรุ่น และส่วนใหญ่เกิดจากสภาพครอบครัวที่มีปัญหา

โทษพิษภัยของยาเสพติด

เนื่องด้วยพิษภัยหรือโทษของสารเสพติดที่เกิดแก่ผู้หลงผิดไปเสพยาเหล่านี้เข้า ซึ่งเป็นโทษที่มองไม่เห็นชัด เปรียบเสมือนเป็นฆาตกรเงียบ ที่ทำลายชีวิตบุคคลเหล่านั้นลงไปทุกวัน ก่อปัญหา อาชญากรรม ปัญหาสุขภาพ ก่อความเสื่อมโทรมให้แก่สังคมและบ้านเมืองอย่างร้ายแรง เพราะสารเสพติดทุกประเภทที่มีฤทธิ์เป็นอันตรายต่อร่างกายในระบบประสาท สมองซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์บัญชาการของร่างกายและชีวิตมนุษย์ การติดยาเสพติดเหล่านั้นจึงไม่มีประโยชน์อะไรเกิดขึ้นแก่ร่างกายเลย แต่กลับจะเกิดโรคและพิษร้ายต่างๆ จนอาจทำให้เสียชีวิตหรือ เกิดโทษและอันตรายต่อ ครอบครัว เพื่อนบ้าน สังคม และชุมชนต่างๆ ต่อไปได้อีกมากโทษและพิษภัยของยาเสพติดสรุปได้ เป็น 3 ประการ คือ

1) โทษทางร่างกายและจิตใจ

(1) สารเสพติดจะให้โทษโดยทำให้การปฏิบัติหน้าที่ ของอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย เสื่อมโทรม พิษภัยของสารเสพติดจะทำลายประสาท สมอง ทำให้สมรรถภาพเสื่อมลง มีอารมณ์ จิตใจไม่ปกติ เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เช่น วิตกกังวล เลื่อนลอยหรือฟุ้งซ่าน ทำงานไม่ได้ อยู่ใน ภาวะมึนเมาตลอดเวลา อาจเป็นโรคจิตได้ง่าย

(2) ด้านบุคลิกภาพจะเสียหมด ขาดความสนใจในตนเองทั้งความประพฤติ ความสะอาดและสติสัมปชัญญะ มีอาการปฏิกิริยาแปลกๆ เปลี่ยนไปจากเดิม

(3) สภาพร่างกายของผู้เสพจะอ่อนเพลีย ชูบซิด หดเรียวแรง ขาดความ กระปรี้กระเปร่า และเกียจคร้าน เฉื่อยชา เพราะกินไม่ได้ นอนไม่หลับ ป่วยเนื้อ ป่วยตัว สกปรก ความเคลื่อนไหว ของร่างกายและกล้ามเนื้อต่างๆ ผิดปกติ

(4) ทำลายสุขภาพของผู้ติดยาเสพติดให้ทรุดโทรมทุกขณะ เพราะระบบ อวัยวะต่างๆ ของร่างกายถูกพิษยาทำให้เสื่อมลง น้ำหนักตัวลด ผิวลำบะเลอะ เลือดจางผอมลงทุก วัน

(5) เกิดโรคร้ายไข้เจ็บได้ง่าย เพราะความต้านทานโรคน้อยกว่าปกติ ทำให้เกิด โรคหรือเจ็บ ไข้ได้ง่าย และเมื่อเกิดแล้วจะมีความรุนแรงมาก รักษาหายได้ยาก

(6) อาจประสบอุบัติเหตุได้ง่าย สาเหตุเพราะระบบการควบคุมกล้ามเนื้อ และประสาท บกพร่อง ใจลอย ทำงานด้วยความประมาท และเสี่ยงต่ออุบัติเหตุตลอดเวลา

(7) เกิดโทษที่รุนแรงมาก คือ จะเกิดอาการคลุ้มคลั่ง ถึงขั้นอาละวาด เมื่อ หิวยาเสพติดและ หายาไม่ทัน เริ่มด้วยอาการนอนไม่หลับ น้ำตาไหล เหงื่อออก ท้องเดิน อาเจียน กล้ามเนื้อกระตุก กระวนกระวาย และในที่สุดจะมีอาการเหมือนคนบ้า เป็นบ่อเกิด แห่งอาชญากรรม

2) โทษพิษภัยต่อครอบครัว

(1) ความรับผิดชอบต่อครอบครัว และญาติพี่น้องจะหมดสิ้นไป ไม่สนใจที่จะดูแล

(2) ทำให้สูญเสียทรัพย์สิน เงินทอง ที่จะต้องหามาซื้อสารเสพติด จนจะไม่มี ใช้จ่ายอย่างอื่น และต้องเสียเงินรักษาตัวเอง

(3) ทำงานไม่ได้ขาดหลักประกันของครอบครัว และนายจ้างหมดความไว้วางใจ

(4) สูญเสียสมรรถภาพในการหาเลี้ยงครอบครัว นำความหายนะมาสู่ ครอบครัวและญาติพี่น้อง

3) โทษที่ก่อให้เกิดกับส่วนรวมและประเทศชาติ

รัฐบาลต้องสูญเสียกำลังคน และงบประมาณแผ่นดินจำนวนมหาศาล เพื่อใช้ในการป้องกันปราบปรามและบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด ทำให้ต้องสูญเสียทรัพยากรบุคคล อันมีค่า เกิดความไม่สงบสุขของบ้านเมือง ความมั่นคงของประเทศชาติถูกกระทบกระเทือน ประชาชนเดือดร้อน เพราะเหตุอาชญากรรม ประเทศชาติต้องสูญเสียกำลังของชาติอย่างน่า

เสียชีวิต โดยเฉพาะผู้ติดสารเสพติดเป็นเยาวชน

4. แนวคิดในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ผลกระทบจากปัญหายาเสพติดมีทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพอนามัย การศึกษาความสุขของประชาชนโดยทั่วไป รวมถึงประเทศชาติโดยรวม กล่าวคือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ถ้านำข้อมูลประมาณการผู้เสพยาเสพติดที่ได้จากการประมวลผลการจับกุม และการนำผู้เสพยาเสพติดเข้าสู่กระบวนการบำบัดโดยวิธี Capture - Recapture ในปี 2556 จะมีตัวเลขประมาณการอยู่ที่ 2,521,299 คน ซึ่งในจำนวนคนที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ อย่างน้อยจะต้องเสียเงินไปกับการซื้อยาเสพติดวันละ 250 บาทต่อวัน (ประมาณการยาบ้า 1 เม็ดต่อวัน) เท่ากับสูญเสียเงินไปถึงวันละ 625 ล้านบาทต่อวัน และใน 1 ปีจะเป็นเงินถึง 228,125 ล้านบาท ในขณะเดียวกัน หากมองว่าบุคคลที่เป็นผู้เสพยาเสพติดเหล่านี้ไม่สามารถประกอบสัมมาอาชีพได้ตามปกติก็เท่ากับสูญเสียรายได้อีกวันละ 300 บาท รวมมูลค่าของการสูญเสียจะเป็นจำนวนเงินถึง 501,875 ล้านบาทต่อปี นอกจากนี้รัฐยังต้องสูญเสียงบประมาณไปกับการบำบัดฟื้นฟู และช่วยเหลือผู้ผ่านการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพปีละไม่ต่ำกว่า 2,000 ล้านบาท

ผลกระทบด้านสังคม จากการสำรวจความต้องการของประชาชนในปี 2556 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ประชาชนร้อยละ 34.2 ระบุว่า หมู่บ้าน/ชุมชน ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหายาเสพติดมากที่สุด รองลงมาคือ ปัญหาน้ำท่วม ร้อยละ 26.8 และความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินร้อยละ 25.6 ผลการสำรวจติดตามการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดในปี 2556 ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพบว่า ปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนในชุมชนหรือหมู่บ้านมากที่สุด ได้แก่ ปัญหาการมั่วสุมของกลุ่มวัยรุ่น (ร้อยละ 42.3) รองลงมาคือ ปัญหายาเสพติด (ร้อยละ 35.9) และปัญหาเศรษฐกิจ (ร้อยละ 27.2) นอกจากนี้ยังมีผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดแล้วไปก่ออาชญากรรมต่างๆ ในปี 2556 มีถึง 127,481 คน คิดเป็นร้อยละ 18 โดย 5 อันดับแรกของผู้กระทำความผิดคดียาเสพติดแล้วไปก่ออาชญากรรมอื่นๆ ได้แก่ ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ ไม่ว่าจะเป็นการจี้ ปล้นชิงทรัพย์ ร้อยละ 29.5 การทำร้ายร่างกาย ร้อยละ 17.64 การพนัน ร้อยละ 14.49 พ.ร.บ. อาวุธปืน ร้อยละ 10.21 และ พ.ร.บ. จราจร ร้อยละ 9.79

ผลกระทบด้านการบริหารจัดการภาครัฐ เนื่องจากปริมาณคดียาเสพติดที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบตั้งแต่ตำรวจ อัยการ ศาล ราชทัณฑ์ และคุมประพฤติ กลายเป็นภาระค่าใช้จ่ายของรัฐเพิ่มสูงขึ้น และส่งผลกระทบต่อต้นทุนของกระบวนการยุติธรรมด้วย ยาเสพติดได้สร้างปัญหาใหญ่และเป็นภัยคุกคามกับประชากร โดยเฉพาะประชากรที่เป็นเยาวชน และทำให้เกิดผลเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม

และความมั่นคงของทุกประเทศในโลกประเทศไทยเราเองก็เช่นกัน ยาเสพติดได้แพร่ระบาดและเป็นปัญหาต่อสังคมโดยเฉพาะเยาวชนของไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน แม้รัฐบาลทุกรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศ มีนโยบายปราบปรามและป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจัง มีบทลงโทษรุนแรงต่อผู้ค้าหรือผู้จำหน่าย แต่ปัญหายาเสพติดก็มิได้หมดไปจากสังคม ยังคงสร้างปัญหาให้กับเยาวชนไทยตลอดเวลา จะเห็นได้จากคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 154/2554 เรื่อง ยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด ณ วันที่ 9 กันยายน 2554 กล่าวไว้ว่า “ปัจจุบันการแพร่ระบาดของยาเสพติดได้กลับมาสู่ภาวะที่มีความรุนแรงส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ความปลอดภัยในทรัพย์สิน ความสงบสุขของประชาชน และสังคมรวมทั้งเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศ” จากคำสั่งดังกล่าวประมวลได้ว่าการแพร่ระบาดของยาเสพติดจะทวีความรุนแรงต่อไป เพราะประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่มีการผลิต การค้า การจำหน่าย การลำเลียงและการลักลอบขนย้ายยาเสพติดตามแนวชายแดน เมื่อยาเสพติด ได้ระบาดเข้าสู่สังคม ชุมชนปัญหาอาชญากรรมต่างๆ ก็เกิดขึ้นตามมา นอกจากนี้ยาเสพติดยังได้สร้างปัญหาความรุนแรง และความแตกแยกในระดับครอบครัว เยาวชนจำนวนมากซึ่งกำลังสำคัญของชาติต้องตกเป็นทาสของยาเสพติดและนำไปสู่ปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนและก่อการกระทำความผิดต่อผู้อื่น ส่งผลกระทบต่อตนเอง สังคมสุขภาพอนามัย และผลกระทบด้านความมั่นคงของประเทศในที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2554 : 5-6)

สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ได้กล่าวถึงแนวคิดในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ไว้ดังนี้

1. ศึกษาสภาพของหมู่บ้าน/ชุมชนที่รับผิดชอบโดยการรวบรวมข้อมูลที่บ่งชี้ถึงบริบทของหมู่บ้าน/ชุมชนเพื่อให้ทราบว่าหมู่บ้าน/ชุมชนมีสภาพทางสังคมวัฒนธรรมแนวคิดสภาพปัญหาของ ชุมชนรวมทั้งปัญหายาเสพติด ในหมู่บ้าน/ชุมชน (และปัญหาอื่นๆ) ความพร้อมของหมู่บ้าน/ชุมชน บุคคลที่เป็นที่ยอมรับนับถือในหมู่บ้าน/ชุมชนและ ความเข้มแข็งของผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชนเป็นอย่างไร

2. แยกแยะข้อมูลสภาพของหมู่บ้าน/ชุมชนเพื่อดูว่าอะไรเป็นประเด็นปัญหาหลัก-ปัญหารองของหมู่บ้าน/ชุมชนมีความเข้มแข็งมาก-น้อยเพียงใดตลอดจนให้มีแผนที่ในหมู่บ้าน/ชุมชน

3. ลงพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชนพบผู้นำทั้งที่เป็นทางการได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน/ประธานชุมชน และ กรรมการ หมู่บ้าน/ชุมชน เป็นต้น และที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำทางศาสนา ชรบ. อสม. 25 ตาสืบประรด กรรมการกองทุนแม่ของแผ่นดิน เป็นต้น เพื่อแนะนำตัวและขอคำปรึกษาคำแนะนำ

และให้ ทราบถึงบริบทและสภาพความเป็นอยู่ของ สมาชิกในหมู่บ้าน/ชุมชนยิ่งขึ้น สร้างความสัมพันธ์พูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนคติให้เกิดความไว้วางใจลดความหวาดระแวง ตลอดจนทำความเข้าใจในแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้าน/ชุมชนและรวบรวมกลุ่มอาสาสมัครที่มีในหมู่บ้าน/ชุมชนร่วมกัน ขับเคลื่อนงานในรูปของ “อาสาพัฒนาประชาธิปไตย” (อปร.)

4. แลกเปลี่ยนข้อมูลสภาพของหมู่บ้าน/ชุมชนที่ได้ศึกษาแก่ผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและ ไม่เป็นทางการ (ในขั้นตอนนี้อาจจัดในรูปของเวทีประชาคม) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้ ผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชนเห็นถึง ปัญหาของหมู่บ้าน/ชุมชนสร้างความตระหนัก เกิดจิตสำนึกลุกขึ้นแก้ไขปัญหาและให้คำแนะนำการดำเนินงานแก่ผู้นำ/ผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการหมู่บ้าน/ชุมชนซึ่งอาจจัดหลายครั้ง

5. หลังจากที่ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นและได้ชี้ให้ผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชนเห็นถึงปัญหา ปลุกให้ลุกขึ้นสู้กับปัญหาแล้วให้ชุดปฏิบัติการอำเภอร่วมกับอาสาพัฒนาประชาธิปไตยลงพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชน อย่างต่อเนื่องเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและคำแนะนำในการวางแผน ขับเคลื่อนหมู่บ้าน/ชุมชน ตลอดจน การเตรียมการจัดประชุมประชาคมชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน/ชุมชนแก่ผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชน

6. เมื่อผู้นำในหมู่บ้าน/ชุมชนมีความตื่นตัวรับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและได้รับความรู้จากชุด ปฏิบัติการอำเภอแล้วให้คำแนะนำกระตุ้นผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชน จัดเวทีประชาคมชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน/ชุมชน โดยประสาน ชุดปฏิบัติการอำเภอมาดำเนินการให้ความรู้ความเข้าใจรับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จากภัยยาเสพติดให้อีกheimลุกขึ้นสู้และ เข้าร่วมปฏิบัติการเฝ้าระวังปัญหา ยาเสพติดโดยการค้นหาผู้ เสพผู้ติดผู้ค้ายาอาชญากรที่มีพฤติกรรมเสี่ยงและพื้นที่ที่เป็นแหล่ง มั่วสุม ในหมู่บ้าน/ชุมชนตลอดจนขยาย เครือข่ายกรรมการชุมชนเพิ่มเติมเพื่อช่วยกันดูแลสมาชิกในหมู่บ้าน/ชุมชน

7. หลังจากทำประชาคมชาวบ้านเมื่อค้นหาพบผู้เสพยาเสพติดผู้ค้าให้ดำเนินการตามกระบวนการขั้นตอน ด้านการบำบัดรักษายาเสพติดและติดตามช่วยเหลือผู้ผ่านการบำบัดรักษา และด้านการปราบปรามยาเสพติด (สำนักงาน ป.ป.ส., 2559-2560, อัดสำเนา)

5. แนวทางสร้างชุมชนเข้มแข็งปลอดยาเสพติดตามหลักศีล 5

มนุษย์ย่อมมีรูปพรรณสัณฐานต่างกัน ถ้ารูปงามน้ำใจดี ย่อมเป็นที่รักใคร่ ถ้ารูปงามแต่ไร้คุณธรรมประจำใจ ก็สู้คนรูปไม่งาม แต่มีคุณธรรมประจำใจไม่ได้ รูปพรรณสัณฐานย่อมเป็นอยู่อย่างนั้น แต่ใจนั้นแม้จะเป็นไปตามพื้นเดิม ถึงอย่างนั้นก็ยังมิทางแก้ไขได้ นักปราชญ์มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ได้กำหนดวางแบบแผนความประพฤติไว้ชื่อว่า “ศีล” เป็นแนวทางสำหรับให้คนประพฤติความดี คนเราแรกเริ่มจะประพฤติความดี ถ้าไม่ถืออะไรเป็นหลัก ใจย่อมไม่มั่นคง

อาจเอนเอียงไปในทางทุจริตอีกได้ ความมุ่งหมายอันดับแรกของการรักษาศีล เป็นการรักษาดูแลตนเอง ป้องกันตนเอง ไม่ให้เสียคน และยังมีผลพลอยได้อีกมากทั้งครอบครัว ทางสังคม ประเทศชาติ และเป็นพื้นฐานให้ตนเองบำเพ็ญสมาธิ ได้ปัญญา จนเกิดมรรคผล นิพพาน

ศีล 5 หรือเบญจศีล คือ หลักความประพฤติชอบทางกาย และวาจา กล่าว คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนเองให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543 : 206) เป็นหลักควบคุมความประพฤติเบื้องต้น สำหรับให้มนุษย์ตั้งอยู่ในคุณธรรม เพื่อให้ประพฤติความดียิ่งขึ้น ศีล 5 หรือเบญจศีลเป็น ข้อกำหนดความประพฤติอย่างต่ำที่สุดของมนุษย์เท่าที่จำเป็นพอที่จะให้สังคมมนุษย์อยู่กันอย่างปกติสุข มีชีวิตและทรัพย์สินปลอดภัยตามสมควร (พระราชวิสุทธิโมลี (ทองดี สุรเตโช), 2526 : 29-30) เรียกข้อกำหนดนี้ว่าสิกขาบท 5 (ข้อฝึกความประพฤติ) หรือที่ต่อมาเรียกกัน เป็นสามัญว่าศีล 5 หรือเบญจศีล ได้แก่

1) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการไม่ทำลายชีวิตฆ่าสัตว์ การประทุษร้ายรังแกกัน รวมทั้งประพฤติดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านร่างกายและชีวิต

2) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ลักพา หยิบฉวยของผู้อื่นมา ไซ้โดยพลการ รวมทั้งสาธารณะสมบัติ การคดโกง ฉกฉวย ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

3) กาเมสุมิจฉาราวา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดูหมิ่นเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน

4) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจา เท็จโกหก คำหยาบ นินทา ด่าทอ หลอกลวง เพื่อเจ้าใจ หรือพูดยุแหย่ให้เกิดความแตกแยก ตัดรอน ประโยชน์หรือแกล้งทำลายด้วยวาจา

5) สุราเมรัยมัชฌมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท สิ่งเสพติดให้โทษที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ

การรักษาศีลห้า (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549 : 90) เป็นความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคมตลอดจนข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกตามข้อปฏิบัติ ขัดเกลาพฤติกรรมของบุคคล เพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตความเป็นอยู่และการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีความปลอดภัยในสุขภาพกายและสุขภาพจิต การที่บุคคลจะอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขจะต้องมีหลักมนุษยธรรมหรือศีล 5 คือ (1) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (2) เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ (3) เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดูหมิ่นในกาม (4) เป็นผู้เว้นขาดจากการ พูดเท็จ (5) เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมา

คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท 4 หลักธรรม 5 ประการ คือ (1) เมตตา กรุณา การช่วยเหลือเขาให้พ้นทุกข์ (2) สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพสุจริต (3) กามสังวร การสำรวม ในกาม (4) สัจจะ การมีความสัตย์จริง (5) สติสัมปชัญญะ การมีความรู้สึกตัวและระลึกได้ ซึ่งเป็น คุณธรรมคู่กับเบญจศีลหรือศีล 5 (พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2556 : 129)

การปฏิบัติตามแนวทางศีล 5 นี้ จะทำให้มีความเจริญขึ้นทั้งทางกายและทางวาจา เป็นการประพฤติดุจตามแนวทางศีล 5 ข้อ (1) จงดเว้นจากการล่าสังหาร คือ ไม่ประทุษร้าย ต่อชีวิตและร่างกายของผู้อื่น (2) จงดเว้นจากการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง คือ ไม่ประทุษร้ายต่อ ทรัพย์สินของผู้อื่น (3) จงดเว้นจากการประพฤติดุคในกาม คือ ไม่ประทุษร้ายต่อของรักและของ ห่วงเหวนของผู้อื่น (4) จงดเว้นจากการพูดเท็จ คือ พูดโกหกหลอกลวงผู้อื่น และ (5) จงดเว้นจาก การเสพของมีนเมา คือ ไม่เสพของมีนเมาทุกชนิด (สุตตปิฎก สุตตนิบาต, 2546 : 75) โดยเฉพาะการ ไม่ดื่มสุราและเสพลิงเสพติดให้โทษต่างๆ ศีล 5 จึงเป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา เป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานของคนในสังคม และเป็นหลักป้องกันภัยของคนในสังคม การรักษา ศีล 5 จะทำให้เรามีความปลอดภัยในชีวิต มีความปลอดภัยในทรัพย์สิน มีความปลอดภัยใน ครอบครัว มีความปลอดภัยในสังคม และมีความปลอดภัยในสุขภาพกายและสุขภาพจิต ศีล 5 จึงเป็นแนวทางป้องกันภัยของคนในสังคมไทย และเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อป้องกันสิ่งเสพ ติดตามหลักพุทธธรรม แนวทางป้องกันสิ่งเสพตามหลักพุทธธรรมนั้น จะต้องปฏิบัติตามหลัก ศีล 5 คือ เว้นจากการกระทำผิดศีลข้อที่ 5 เพราะว่าเป็นการกระทำผิดเกี่ยวกับสิ่งมีนเมาและ สิ่งเสพติด เช่น การดื่มสุราหรือการเสพลิงมีนเมาต่างๆ และใช้หลักเบญจธรรมในข้อที่ 5 ซึ่งเป็น คุณธรรมคู่กับเบญจศีลข้อที่ 5 คือ สติสัมปชัญญะ มีความระลึกได้และรู้สึกตัวก็จะไม่เสพลิงเสพ ติด ในการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมก็จะเป็นแนวทางป้องกันสิ่งเสพติดต่างๆ ในสังคมและชุม ชนนั้นๆ ได้อย่างยั่งยืน

ยาเสพติดหรือของมีนเมาในความหมายขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization or WHO) หมายถึง ยาหรือสารที่เสพเข้าสู่ร่างกายแล้วติด ทำให้เกิดผลต่อจิตใจ อารมณ์และพฤติกรรม ทำให้เกิดอาการมีนเมาและขาดสติ เกิดความต้องการอยากเสพทั้งทาง ร่างกายและจิตใจต่อไปโดยไม่สามารถหยุดเสพได้ และต้องเพิ่มปริมาณมากขึ้นไปเรื่อยๆ จนใน ที่สุดจะทำให้เกิดอันตรายโรคภัยไข้เจ็บต่อร่างกายและจิตใจ เกิดพฤติกรรมที่เสียหาย บกพร่อง ในหน้าที่ มีการกระทำผิดต่อกฎหมายและศีลธรรมยาหรือสารเคมีหรือวัตถุชนิดใดๆ เมื่อเสพเข้า สู่ร่างกายแล้วไม่ว่าจะโดยรับประทาน ดม สูบ ฉีด หรือวิธีใดก็ตาม ที่ทำให้เกิดผลต่อร่างกายและ จิตใจ ผู้ใช้ยาเสพติดจะมีอาการผิดปกติอันเนื่องมาจากการทำงานบกพร่องของเซลล์ในสมอง ที่ถูกทำให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจ โดยภาวการณ์เสพติดสามารถเกิดขึ้นได้กับบุคคลทุกคน ใน

ทุกช่วงวัยเกือบร้อยละ 60 ของผู้ประสบภาวะการฉีดยาเสพติด มีสาเหตุมาจากการถ่ายทอดทางพันธุกรรมที่ผิดปกติส่วนในรายอื่นๆ อาจเกิดจากการที่สมองในส่วนที่ทำหน้าที่สร้างความรู้สึกพึงพอใจ ได้รับการกระตุ้นอย่างรุนแรงจากปัจจัยต่างๆ เช่น ยาเสพติด สารเสพติด หรือพฤติกรรม การเสพติดเป็นระยะเวลานานๆ โดยผู้ที่ตกอยู่ในภาวะการเสพติดจะไม่สามารถมีความสุขได้จากการใช้ชีวิตแบบปกติ ซึ่งภาวะนี้ คือ สาเหตุที่ผู้ติดสารเสพติด หรือผู้ติดสุราที่ไม่สามารถควบคุม การเสพหรือการดื่มได้จนมีอาการเสพติดเรื้อรัง

ปัญหาเสพติดเป็นปัญหาความมั่นคงปลอดภัยของมนุษยชาติ (Human security) และยาเสพติดเป็นตัวการที่สำคัญในการบ่อนทำลายกำลังทรัพยากรบุคคลของชาติ ความรุนแรงของสถานการณ์ยาเสพติดจะเป็นตัวแปรที่สำคัญให้มีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทุกรัฐบาลที่ผ่านให้ความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับที่สูงมาก โดยการกำหนดเป็นวาระแห่งชาติ (National agenda) การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลเพื่อประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม (Protective regulatory policy) ในอนาคตปัญหายาเสพติดยังคงมีแนวโน้มรุนแรงอยู่และนับวันจะทวีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นประชาชนได้คาดหวังให้ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งรัดในการควบคุม ป้องกันปราบปราม และแก้ไขปัญหายาอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อจะได้มีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ด้วยเหตุนี้การจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อใช้เป็นกรอบทิศทางในการดำเนินการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง (สำนักยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2562 : 1)

ยุทธวิธีการบำบัดผู้เสพยาเสพติดนั้น สถาบันทางศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม สถาบันหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการอบรมกล่อมเกล้าพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบศีลธรรมจรรยาตามความเชื่อและศรัทธาของกลุ่มบุคคลแต่ละเชื้อชาติ ศาสนา ซึ่งทุกศาสนาต่างมุ่งเพื่อให้ให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข โดยหลักธรรมทางศาสนาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างพลังใจสร้างความหวังใหม่แก่ชีวิต เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวไม่ให้กลับไปเสพยาซ้ำ และพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาทักษะทางสังคม ทักษะชีวิต ที่สำคัญและจำเป็นในการป้องกันการกลับไปเสพยาซ้ำ อันเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายหลักในการบำบัด และฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีในการทำงานร่วมกับคณะสงฆ์ และฆราวาส ผลลัพธ์ที่ได้มีทั้งคุณธรรม ความเมตตา ความเสียสละ เอื้ออาทรเป็นอุดมการณ์ มีความมุ่งมั่น เป้าหมายชัดเจน อีกทั้งยังเป็นจุดประกายให้สังคม ชุมชนตระหนัก รับรู้ เข้าใจ ให้โอกาสแก่กลุ่มเป้าหมายที่พร้อมกันคืนคนดีสู่สังคม และ

ค้นพบความเชื่อมโยงของงานที่ทำกับความรู้ ความเข้าใจของชุมชน และสังคมได้เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ 4 แห่งที่ได้ทำการศึกษา (กลุ่มงานพัฒนาระบบการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด, 2550 : 1)

บทสรุป

การแก้ปัญหายาเสพติดด้วยหลักศีล 5 โดยชุมชน เป็นการนำแนวทางการทำงานด้วยหลักแห่งศีลมาเป็นมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา ฝักระวังการใช้สารเสพติดของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนความสามารถในการควบคุมตนเองจากการใช้สารเสพติดด้านสุขภาพองค์รวม (สุขภาพกาย สุขภาพจิต สุขภาพสังคม ศีลธรรมและจิตวิญญาณ) การรับรู้ความสามารถของตนเองในการป้องกันสารเสพติด การรับรู้ประสิทธิผลแห่งตนในการปฏิเสธการใช้สารเสพติด ความคาดหวังผลเชิงบวกจากการไม่ใช้สารเสพติด

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานระดับครอบครัวควรเสริมหนุนให้คนในชุมชนมีกลุ่มสังคมที่มีกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และปลูกฝังศีลธรรมและจิตวิญญาณในการมีจิตสำนึกที่ดีให้แก่เยาวชน ตลอดจนสร้างการรับรู้ความสามารถของตนเอง ตลอดจนมีทักษะในการควบคุมตนเองจากสถานการณ์เสี่ยงต่อการใช้สารเสพติดได้
2. ในชุมชนควรมีการจัดกิจกรรม ที่ประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา พัฒนาจิต สมาธิปัญญา ตามหลักศีล 5 เพื่อปลูกฝังความเข้มแข็งทางจิตให้คนในชุมชนเพื่อห่างไกลจากสารเสพติด
3. แกนนำผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ครู และแกนนำศาสนา ควรมีเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นการดูแลคนในชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในชุมชน
4. นำไปต่อยอดพัฒนาเชิงนโยบายในพื้นที่เพื่อเสริมหนุนให้บทบาทภาคีรัฐบาลเปิดโอกาสให้ทุกคนมีการค้นหาทักษะเฉพาะของตนเอง ตลอดจนเสริมหนุนให้มีการแสดงความสามารถเชิงบวกเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในการไม่ยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติด

บรรณานุกรม

กลุ่มงานพัฒนาระบบการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด. (2550). คู่มือการดำเนินกิจกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในระบบบังคับบำบัดโดยวัด (วิธิพุทธ). กรุงเทพมหานคร : กรมคุมประพฤติ.

- โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ. (มปป.). **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2547). **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา แก่นธรรมเพื่อชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สือตะวัน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์.
- พระราชวิสุทธิโมลี (ทองดี สุรเตโช). (2526). **หลักธรรมสำหรับพัฒนาธรรมจริยา**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระศรีคัมภีรญาณ. (2556). “การศึกษาวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. (2527). **ธรรมานุกรม**. กรุงเทพมหานคร: มกุฏราชวิทยาลัย.
- สุตขญา สุทธิศร. (2546). **วิถีธรรมวิถีไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- สุเทพ สุวีรางกูร. (2551). **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
-